

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI SONRASI DÖNEMDE SURİYE’DE
SÜNNİLİĞİN SİYASİ BEKASI (1920-1970) : HAZNEVİ
OKULU VE SURİYE İHVANI**

DOKTORA TEZİ

Ersin AKSOY

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Doç.Dr. İ. Aytaç KADIOĞLU

ARALIK- 2023

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI SONRASI DÖNEMDE SURİYE’DE
SÜNNİLİĞİN SİYASİ BEKASI (1920-1970) : HAZNEVİ
OKULU ve SURİYE İHVANI**

DOKTORA TEZİ

Ersin AKSOY

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Doç.Dr. İ. Aytaç KADIOĞLU

ARALIK- 2023

TEZ ONAYI

Ersin Aksoy tarafından hazırlanan “Osmanlı Sonrası Dönemde Suriye’de Sünniliğin Siyasi Bekası (1920-1970)” adlı bu çalışma jürimizce Doktora Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi: 21.12.2023

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. İ. Aytaç Kadioğlu	Başarılı
Prof. Dr. Ali Balcı	Başarılı
Prof. Dr. Bünyamin Bezci	Başarılı
Doç. Dr. Veysel Kurt	Başarılı
Prof. Dr. Cenksu Üçer	Başarılı

Onay

Yukarıdaki kanaatlerin, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../....

Prof. Dr. Tuncay KARDAŞ

Enstitü Müdürü

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ersin AKSOY

21.12.2023

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Ortadoğu’da din, toplum ve siyaset lisans eğitimimden beri ilgimi çeken konuların başında gelmektedir. Bu alanda çalışırken en çok dikatimi çeken hususlardan biri uzun seneler boyunca Suriye’yi yöneten Sünnilerin, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde siyasi arenadaki rolü olmuştur. Zira yaptığım okumalarda Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Suriye’de Sünni hareketler üzerinde yeterince çalışma yapılmadığını gözlemledim. Bu gözlem neticesinde bu konuya odaklanarak yaptığım okumalar ve elde ettirmeye çalıştığım birikimin neticesinde bu çalışma ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği olan başta danışmanım Doç.Dr. Aytaç Kadioğlu’na ve diğer jüri üyelerine teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca önerileriyle tezimin gelişmesine katkı sağlayan Pınar Yüksel Dursun, Mehmet Rakipoğlu ve Fikret Topal’a şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü

Doktora Tez Özeti

Tezin Başlığı: Osmanlı Sonrası Dönemde Suriye’de Sünniliğin Siyasi Bekası (1920-1970): Haznevi Okulu ve Suriye İhvanı

Tezin Yazarı: Ersin Aksoy

Danışman: İ. Aytaç Kadioğlu

Kabul Tarihi: 21.12. 2023

Sayfa Sayısı: 8 (ön kısım) + 138 (tez)

Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Bu çalışmada din ve siyaset literatüründe önemli bir yere sahip olan Sünniliğin 1920-1970 yılları arasında Suriye’deki siyasi bekasını korumaya yönelik geliştirdiği çıkış stratejileri incelenmektedir. Bunu yaparken seçmen teorisinin kuramsal çerçevesi kullanılmaktadır. Fransız mandasının ilk dönemlerinde siyasi alandan dışlanan Sünnilerin başarılı çıkış stratejileri geliştirerek siyasi alana dahil olduğu ve 1963 yılına kadar siyasi bekasını koruduğu bu çalışmanın iddiasını oluşturmaktadır. Dışlandığı dönemde siyasi alana dahil olmak ve çıkarlarını korumak yerine sosyal bir hareket olarak varlığını sürdürmüştür. Bu durum toplumsal alanda güçlenmesine ve kapasitesini arttırmasına imkan tanımıştır. 1928 yılına gelindiğinde diğer rakipleriyle işbirliğine dayalı bir strateji benimseyen Sünniler, Ulusal Blok’u desteklemiştir. Bu işbirliği Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasını kolaylaştıran ana unsurlardan biridir. Sünnilik askeri darbelerin olduğu 1947-1963 yılları aralığında politik bir parti olarak sınırlı sayıda da olsa mecliste temsiliyet hakkı kazanarak siyasi bekasını sürdürmüştür. Suriye ordusu içerisinde yeterince etkin olamaması ve yaşadığı iç bölünmeler 1963 sonrası dönemde siyasi bekasını korumasına imkan vermemiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Sünnilik, Siyasi beka, Seçmen Teorisi, Suriye siyaseti

ABSTRACT

Sakarya University, Middle East Institute

Abstract of PhD Thesis

Title of the Thesis: Political Survival of Sunnism in Syria in the post-Ottoman era (1920-1970): Haznevi School and Syrian Muslim Brotherhood

Author: Ersin Aksoy

Supervisor: İ. Aytaç Kadioğlu

Acceptance Date: 21.12. 2023

Nu. Of pages: 8 (pre text) + 138 (thesis)

Department: Middle Eastern Studies

In this study, the exit strategies developed by Sunnism, which has an important place in the literature of religion and politics, to protect its political survival in Syria between 1920-1970 are examined. In doing this, the theoretical framework of the Selectorate theory is used. The argument of this study is that the Sunnis, who were excluded from the political arena in the first periods of the French mandate, were included in the political field with their successful exit strategies and their political survival until 1963. In the period when it was excluded, it continued its existence as a social movement instead of being in the political arena and protecting its interests. This situation allowed it to become stronger and increase its capacity in the social field. By 1928, Sunnis supported the National Bloc, by adopting a cooperative strategy with other rivals. This cooperation was one of the main factors that facilitated Syria's independence. Sunnism, as a political party, continued its political survival by gaining representation in the parliament, albeit in a limited number, between the years 1947-1963, when there were military coups. It could not maintain its survival in the post-1963 period due to not having sufficient effect on the Syrian army and the internal divisions it experienced.

Keywords: Syria, Sunnism, Political survival, Selectorate Theory, Syrian politics

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	I
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
TABLolar LİSTESİ	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SİYASİ BEKA YAKLAŞIMI	14
1.1. Siyasi Meşruiyet Araçları: Din ve İdeoloji.....	14
1.1.1. Meşruiyet ve Din İlişkisi	19
1.1.1.1. Hristiyanlıkta Meşruiyet ve Siyaset	19
1.1.1.2. İslam’da Meşruiyet ve Siyaset	20
1.1.2. Meşruiyet ve İdeoloji	21
1.2. Siyasi Beka Yaklaşımı	24
1.2.1. Siyasi Bekayı Etkileyen Faktörler	27
1.2.1.1. Ekonomik Faktörler	28
1.2.1.3. Kimlik İddiaları.....	30
1.2.1.4. Siyasi Elitler	30
1.2.1.5. Liderin Söylemleri	31
1.2.2. Seçmen Teorisi	31
1.2.2.1. Kazanan Koalisyon ve Seçmen Kitlesi	33
1.2.2.2. Siyasi Rakipler	36
1.2.2.3. Dışlanan Gruplar	37
1.2.2.4. Seçmen Teorisi ve İdeoloji.....	39
BÖLÜM 2: SURİYE’DE SÜNNİLİK.....	45
2.1. Sünnilik ve Suriye’de Sünniliğin Tarihsel Gelişimi	45

2.2. Fransız Mandası Öncesi Suriye’de Sünniliğin Hakimiyeti	48
2.3. Suriye’de Sünniliğin Siyasi Rakipleri	52
2.3.1. Sekülerizm.....	53
2.3.1.1. Sekülerizm ve Suriye	55
2.3.2. Misyoner Hareketler	63
2.3.3. Arap Milliyetçiliği	66
2.3.4. Azınlık Grupları.....	70
BÖLÜM 3: FRANSIZ MANDASI DÖNEMİNDE SÜNNİLİĞİN SİYASİ BEKASI	
.....74	
3.1. Fransızlar Açısından Sünni Kimliği Algısı ve Kazanan Koalisyon İlişkisi.....	75
3.2. Azınlık Grupları Açısından Sünni Kimliği Algısı	77
3.3. Sömürgecilik	79
3.3.1. Sömürgecilik ve Suriye	81
3.4. Dışlanan Bir Topluluk Olarak Sünnilik.....	83
3.5. Sosyal Bir Hareket Olarak Sünnilik	84
3.5.1. Ahmed-el-Haznevi	84
3.5.2. Haznevi Okulu’nun Kökenleri.....	85
3.5.3. Haznevi Okulu’nun Dini Görüşleri ve Toplumsal Alandaki Rolü	86
3.6. Fransız Mandası Döneminde Siyasi Hareket Olarak Sünnilik.....	91
3.6.1. Ulusal Blok ve Suriye’nin Bağımsızlığı	93
BÖLÜM 4: BAĞIMSIZLIK SONRASI SÜNNİLİĞİN SİYASİ BEKASI (1945-1970)	
.....99	
4.1. Politik Sünniliğin Kimlik Arayışı: Suriye İhvanı	100
4.1.1. İhvan-ı Müslimin Hareketi.....	100
4.1.2. Suriye İhvanı.....	102
4.2. Darbeler, Çoklu İktidar Kimlikleri ve Sünnilik.....	103
4.2.1 Suriye ve Mısır’ın Birleşmesi (1958-1961) ve Suriye Siyasetine Etkisi	106
4.2.2. Baas Partisi’nin Yükselişi ve Neo-Baasçılar.....	108
4.2.3. Suriye’deki Siyasi İstikrarsızlık ve Seçmen Teorisi.....	110
4.2.4. Sünnilik ve Baas Partisi.....	113
4.2.5. Sünniliğin Çıkış Stratejileri.....	114
SONUÇ	120
KAYNAKÇA	129

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Temel Siyaset Tanımlamaları Tasnifi.....	15
Tablo 2 : Geleneksel ve Modern Dönemde Meşruiyet.....	18
Tablo 3 : İdeolojinin Kavramsal Tasnifi.....	22
Tablo 4 : Siyasi Bekayı Etkileyen Faktörler (seçmen teorisi).....	41
Tablo 5 : Seçmen teorisinde İkincil Unsur: İdeoloji.....	42
Tablo 6 : Suriye Protestan Koleji Kurucu Üye ve Akademik Personeli.....	65
Tablo 7 : 1911’de Suriye’de Demiryolları Taşımacılığı.....	82
Tablo 8 : Fransız Mandası Döneminde Suriye’deki Büyük Şehirleri ve Kasabaların nüfusu.....	92
Tablo 9 : Suriye’de Etnik ve Dini Dağılım (1945).....	94
Tablo 10 : Suriye’nin 1922-1970 Arasındaki Nüfus İstatistiği	109
Tablo 11 : 1949-1970 Yılları Arası Suriye’de Gerçekleşen Darbeler.....	110
Tablo 12 : Suriye Siyasi Sisteminin Durumu 1947–63.....	112

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BM	:	Birleşmiş Milletler
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
UDDK	:	Ulusal Devrim Komuta Konseyi

GİRİŞ

Bu çalışma Osmanlı Devleti sonrası dönemde Suriye’de Sünniliğin siyasi bekasını incelemektedir. Siyasi beka yaklaşımı ve bu yaklaşımı tamamlayıcı nitelikte olan seçmen teorisi (selectorate¹ theory) bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Fransızların Birinci Dünya Savaşı sonrasında Suriye’ye yönelik gerçekleştirdiği müdahale sonucu Sünniliğin dışlanan bir grup (disenfranchised² group) haline geldiği, buna mukabil siyasi alana dahil olmak için farklı çıkış stratejileri geliştirdiği ve bu şekilde Suriye’de uzun bir süre siyasi bekasını koruduğu bu çalışmanın temel iddiasıdır. Bu kapsamda hem Suriye’de Sünniliğe dair literatür hem de hem de seçmen teorisi literatürü incelenmiştir.

Bu çalışma gerek seçmen teorisine gerekse Sünnilik alanındaki literatüre katkı sağlamaktadır. Suriye uzun yıllar Sünniler tarafından yönetilmiştir. Bilhassa Şam ve Halep şehirleri uzun seneler boyunca Sünni kimliği ile özdeşleşmiştir. Hanna Batatu (1993: 103) Suriye’de Sünniliği temsil eden grupları anlatırken tasavvufi grupların önemine değinerek bu grupların toplumsal etkisinin yeterince araştırılmadığını ileri sürmektedir. Benzer bir tespit Thomas Pierret tarafından dile getirilmiştir. Pierret (2013: 46) Suriye’de özellikle 19. yüzyıldan itibaren tasavvufi grupların yayıldığını, bilhassa Nakşibendiğin Halidi kolunun çok etkin olduğunu beyan etmiştir.

Pierret (2013: 46) modern Suriye’deki Sünni hareketlerin tamamına yakının kurucularının Halidi kolundan geldiğini iddia etmiştir. Batatu ve Pierret’in bu tespitlerine rağmen, literatürde Birinci Dünya Savaşı sonrasında ve Osmanlı Devleti’nin Suriye’deki hakimiyeti sonlandıktan sonra Sünni kimliğe sahip hareketler üzerine yeterince çalışma yapılmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum çalışmanın birinci ve temel motivasyon kaynağını oluşturmaktadır.

İkinci olarak Suriye’de Sünniliğin dönemsel olarak yaşadığı kimlik değişimleri incelendiğinde, bu değişimlerin Sünniliğin siyasi bekasına olan etkisine dair literatürde boşluk gözlemlenmektedir. Sünnilik daha çok akidevi olarak ele alınmış, Sünni kimliği ile ön plana çıkan hareketler üzerinde yeterince durulmamıştır. Burada akidevi olarak ele

---

¹ Selectorate teorisinin Türkçe karşılığı konusunda akademik alanda henüz bir mutabakat bulunmamaktadır. Bu çalışmada Seçmen teorisi olarak çevrilmiştir.

² Disenfranchised grupların varlığı Seçmen teorisinin önemli bir iddiasıdır. Türkçe karşılığı henüz belirlenmemiş olan disenfranchised kavramını bu çalışmada dışlanmış gruplar olarak tercüme edilmiştir.

alınmasından kastedilen; Sünni inancına mensup fakat, politik ve toplumsal alanda Arap milliyetçisi veya seküler bir çizgi takip eden kişi ve topluluklardır. Literatürde Sünni kavramının kullanımında bir ayırım yapılmamıştır. Örneğin; laik ve seküler kimliğiyle ön plan çıkan ve birçok İslami uygulamayı eleştiren Hüsnü Zaim için Sünni cumhurbaşkanı ifadeleri kullanılmaktadır. Burada kastedilen Sünnilik, akidevi açıdan temel inanç ilkelerini kabul eden kişi ve gruplarıdır. Sünni kimliğiye bu çalışmada temel akidevi konuların yanı sıra bu temel ilkeler ışığında bir dünya görüşü benimseyen ve İslami geleneğin deneyimlerinden faydalanan kişi ve grupları ifade etmektedir.

Sünni kimliğiyle bir bütünsellik kazanan Suriye’de Sünni kimliğine sahip hareketlerin varlığı ve takip ettiği yöntemler bağımsız bir konu olarak incelenmeyi hak etmektedir. Bu çalışma ideolojik ve fikişsel olarak Arap milliyetçiliğinden ve seküler anlayışlardan ayrılan Suriye’deki Sünni Hareketleri inceleyerek literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamıştır.

Üçüncü olarak, Fransız Mandası ve sonraki dönemde Suriye’de meydana gelen olayları ve gelişmeleri Sünnilik merkezli olarak ele almanın yanı sıra, bu çalışmada benimsenen kuramsal ve kavramsal çerçeveye bu olay ve gelişmelerin daha anlaşılır hale getirilmesi noktasında mevcut literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca, Sünnilik özelinde dini hareketler ve siyaset ilişkisinin açıklanmasında seçmen teorisinin uyarlanmaya çalışılması bu çalışmayı özgün kılan diğeri bir unsurdur.

Seçmen teorisinin üzerinde durduğu önemli konulardan biri siyasi rakip/rakiplerdir. Liderin kendisini destekleyen grup üyelerinden oluşturduğu kazanan koalisyon kamu ve özel kaynaklardan yararlanmaktadır. Kazanan koalisyona dahil olamayan rakipler lideri devirmeye ve kendi koalisyonunu oluşturmaya çalışırlar. Seçmen teorisinde mücadele her zaman bir lider ve rakip arasında gerçekleşmez. Bir ülke veya bölgede güç boşluğu meydana çıkması durumunda, büyük devletlerin dışarıdan askeri müdahalede bulunarak o bölgeyi işgal etmesi muhtemeldir. Seçmen teorisi güçlü devletlerin iki nedenden dolayı müdahalede bulunmak isteyebileceğini varsayar: Birincisi; müdahaleyi gerçekleştiren ülke işgal ettiği coğrafyada elde edeceği yeni kaynaklarla kendi toplumunun refahını artırmaktadır. İkincisi; kendi politikalarını müdahalede bulunduğu ülkeye dayatmayı amaçlar. Bu çalışmada Fransa’nın Suriye’ye müdahalesi ve kendi mandasını kurması bu

çerçeve de analiz edilmektedir. Ayrıca bu çalışmada Sünniliğin bu müdahaleye karşı belirlediği stratejiler tartışılmaktadır.

Bu çalışma ideolojiyi seçmen teorisi içinde yeniden konumlandırarak seçmen teorisine de katkı sunmaktadır. Seçmen teorisi siyasi bekayı kamu ve özel kaynakların dağıtımı ve kazanımlar üzerinden yorumlamaktadır. İdeolojiyi affinity (yakınlık) kavramı adı altında ele alır. Seçmen teorisi ideoloji faktörünün siyasi bekaya etkisini kabul etmektedir. Bununla birlikte bu faktöre teori içerisinde ikincil bir statü vermektedir. Matthew Toro (2021: 5) devrim zamanlarında lidere meydan okuyan rakibin gücünü artıran bir unsur olarak ideolojiyi önemli görür. Bu çalışma da ideolojiyle ilgili olarak Toro'nun varsayımına iki ilave önermede bulunarak teorideki bu yöndeki açığı kapatmayı hedeflemektedir. Birincisi, bir grubun sahip olduğu kimlik veya ideoloji lider/iktidar için tehdit algısına dönüştüğünde, ekonomik açıdan elde edilen siyasi kazanca bakılmaksızın, o grup, lidere yakın gruplardan oluşan ve kamu ve özel kaynaklara erişebilen kazanan koalisyonun dışında bırakılmaktadır. Bilhassa otokratik sistemlerde veya dış müdahalelerle şekillenen sistemlerde rakip grupların siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda sahip oldukları tarihsel tecrübe liderin kararına ve kazanan koalisyonun şekillenmesine etki etmektedir. Bu bağlamda Fransızların Sünniliğin sahip olduğu tarihsel kimliği tehdit olarak algılayarak Sünnileri kazanan koalisyonun dışında bırakması bu perspektiften analiz edilmektedir.

Bu çalışmada kimlik ve ideoloji hem lidere sadakatte hem de meydan okuyucu grupların iç dinamizmini sağlama konusunda önemli unsurlardan biri olarak görülmektedir. Fransız mandası döneminde dışlanan bir grup olarak Sünniliğin sahip olduğu direnç kaynakları, rakipleriyle olan ilişkileri ve bunun Sünniliğin siyasi bekasına olan etkisi bu iki varsayım ışığında analiz edilmektedir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arası dönemde Suriye'de köklü bir geçmişe sahip olan Sünnilik Fransız mandasına karşı verilen mücadele Arap milliyetçilerinin liderliğini kabul etmiştir. Bağımsızlık kazanıldığı gibi Sünniler diğer tüm gruplardan ayrılarak Suriye İhvanı adı altında kendi yolunu çizmiştir. Bu çalışmada ideoloji faktörünün seçmen teorisine katkısı tartışılırken Birinci ve İkinci Dünya savaşları arası dönemde Sünniliğin Suriye'de Arap milliyetçilerinin liderliğini kabul etmesinde "bağımsızlık fikri/ideolojisi"nin rolü ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın seçmen teorisine ikinci bir katkısı dışlanmış grupların çıkış stratejileriyle ilgilidir. Suriye örneğinde, dışlanmış grup olarak Sünniliğin bekasını sürdürmek için seçtiği strateji teoride bahsedilenden bir nebze ayrılarak teoriye katkı sunar. Suriye örneğinde bu strateji, Sünniler'in siyasi alanda varlığını sürdüremediği durumda toplumsal alanda varlığını sürdürmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Azınlık grupların ve yer yer Arap milliyetçilerinin dış güçlerin desteğiyle güçlenmesine rağmen, Sünniler bilhassa Fransız Mandası altında onlarla mücadele etmek yerine daha kapsayıcı ve barışçıl bir yol izleyerek toplumsal alanda desteğini ve dinamizmini korumuştur. Toplumsal dinamizmini koruyan Sünnilerin ikinci stratejisi politik alanda varlığını kabul ettirmek olmuş ve bu doğrultuda bazı dönüşümler geçirerek Ulusal Blok bünyesinde politik hareketler oluşturmuşlardır. Bu şekilde Sünnilik ilerleyen yıllarda yapılan seçimlerden lider grup olarak çıkmayı başarmıştır. Bu bağlamda Suriye'de iki savaş arası dönemde Haznevi Okulu'nun ve bağımsızlık sonrası Suriye İhvanı'nın kuruluşu, dışlanması ve geliştirdiği çıkış stratejileri incelenmektedir.

Araştırma Soruları

Seçmen teorisine ilişkin varsayımlar ve bu çalışmanın Suriye'deki Sünniliğin siyasi bekasına ilişkin temel argümanları göz önüne alınarak çalışmanın araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

Çalışmanın ana sorusu: Hâkim Sünni paradigmanın egemen olduğu Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra, Suriye'deki Sünnilik farklı siyasi yönetimler altında nasıl politik olarak hayatta kaldı?

Çalışmanın alt araştırma soruları:

- Osmanlı sonrası dönemde Sünnilik siyasi bekasını korumak amacıyla hangi yapısal dönüşümlere uğradı?
- Sünnilik sömürge idaresi ve Arap milliyetçiliği altında ideolojilerin meydana okumalarına karşı nasıl bir örgütlenme biçimi benimsedi?
- Tarihsel bir gücü/iktidarı temsil eden kimlikler kazanan koalisyon üyeleri gözünden nasıl algılanır?
- Suriye'de Sünniliğin siyasi bekası sosyal yapılar üzerinden okunabilir mi?

- Sünnilik askeri darbeler sürecinde iktidarı elde etmek için hangi yöntem arayışlarına girdi?
- Sünnilik 1963 sonrası dönemde siyasi bekasını neden koruyamadı?

Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Sosyal bilimlerde özellikle, tarih, uluslararası ilişkiler, siyaset ve sosyoloji disiplinlerinde deney yapmak mümkün olmadığı için farklı koşulların etkilerini incelemek için çeşitli vaka çalışmaları ve karşılaştırmalar kullanılır. Vaka çalışmaları özellikle teorinin uygulanması ve bulguların genelleştirilmesine katkıda bulunur. Bunu yaparken nitel ve nicel olmak üzere farklı yöntemleri bir arada kullanabilen ve farklı kaynak türlerini üçgenleyerek bir olguyu/vakıyı birçok yönüyle derinlemesine inceleyebilme imkanı sağlar (Tsang, 2014).

Bu çalışma Fransız Manda döneminin ilk yıllarında dışlanan bir grup olarak Sünniliğin geliştirdiği çıkış stratejileri ve yaşadığı yapısal dönüşüm konu edilmektedir. Bunu yaparken teorinin vakıya uyarlaması bu çalışmanın ikinci amacını oluşturmaktadır. Seçmen teorisinin temel varsayımları doğrultusunda Sünniliğin çıkış stratejileri incelenmiştir.

İngilizce, Arapça ve Türkçe kaynaklardan yararlanarak ortaya konulan önermeler için birincil ve ikincil kaynaklara başvurulmaktadır. Fransız mandası döneminde Sünniliği temsil eden Haznevi Okulu'nun kurucusu Ahmed el-Haznevi'nin halifelerine yazdığı Arapça mektuplar birincil kaynak olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Selefi zihniyetin önde gelen isimlerinden Muhammed Abduh ve Cemaleddin Efgani'nin yazdığı Urvetü'l Vuska aldı dergisinin Arapça basımı diğer bir birincil kaynağı oluşturmaktadır. Ayrıca literatürdeki ilgili kitap ve makaleler ikincil kaynak olarak kullanılmaktadır. İlaveten çalışmanın konusuyla direkt bağlantılı raporlar, analizler ve konferans bildirileri analitik bir şekilde incelenerek bu çalışmada faydalanılmaktadır. Kullanılan bu kaynaklar nitel araştırma yöntemi ile el alınarak, seçmen teorisi ile uyumluluğu tartışılmaktadır.

Suriye'de Sünniliğin siyasi bekası konusunu ele alan bu çalışmanın zaman sınırlaması 1920 ve 1970 yılları aralığıdır. Fransa'nın 1920 yılında Suriye'yi işgal etmesi ve Sünniliğin Suriye tarihinde ilk defa siyasi alandan dışlanması nedeniyle çalışmanın başlangıç zaman dilimi için 1920 yılı seçilmiştir. 1970 yılına gelindiğinde Baas Partisi Suriye'nin kontrolünü ele geçirmiştir. 1970 yılına kadar Suriye'de siyasi istikrarsızlık

hakim olmuştur. 1970 yılı Suriye’de otoriter yeni bir siyasi düzen inşasının başlangıcı olmuştur. Bu nedenle bu çalışma 1970 sonrasında ilgilenmemektedir. Bu çalışma dış askeri müdahalenin olduğu 1920-1945 aralığı ve siyasi istikrarsızlığın olduğu 1945-1970 aralıklarını ele almaktadır.

Literatür Taraması

Bu çalışmada Suriye’de Sünniliğin siyasi bekasını seçmen teorisi bağlamında ele almaktadır. Bu nedenle literatür taraması Suriye’de Sünniliğin siyasi bekası ve seçmen teorisinin ana kaynaklarına odaklanmaktadır. Bunun yanı sıra ikincil kaynaklar analiz edilmiş ve istifade edilmiştir. Sünniliğin siyasi hayatına dair literatür üç kategoride ele alınabilir. Birincisi; Sünniliğin siyaset anlayışını Şii siyaset anlayışıyla karşılaştırarak deskriptif bir şekilde konuyu ele alan literatürdür. İkincisi; geçmişe yönelik, Sünniliği (örneğin Osmanlı ve Selçuklu) devlet kimliği ve hukukunun kaynağı olarak yorumlayan literatürdür. Son olarak, Sünniliği modern dönemde ortaya çıkan bazı hareketler ve liderlerinin ait olduğu inancı temsilen inceleyen literatürdür. Bu çalışma devlet kimliği olarak Sünniliğin sahip olduğu tarihsel rolüne değinmekle birlikte, ana hatlarıyla Sünni hareketler ve liderleri inceleyen çalışmalar kapsamına girmektedir.

Ortadoğu çalışmaları ve uluslararası ilişkiler literatüründe Suriye’de Birinci Dünya Savaşı sonrası Sünniliği merkeze alan bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Literatürde Sünnilik daha çok seküler ideolojiyi benimseyen liderlerin veya sermaye sahiplerinin sahip olduğu akidevi inanç olarak ele alınmıştır. Aşağıda bahsedileceği üzere, Suriye İhvanı ve Suriye ulemasına dair bazı tanımsal çalışmalar yapılmakla birlikte, Sünni hareketlerin bir aktör olarak ele alınarak hazırlanmış çok fazla eser üretilmemiştir. Bilhassa Fransız Mandası döneminde bu konuda büyük bir boşluk gözlemlenmektedir. Bu çalışma bu boşluğu doldurmaktadır.

Hanna Batatu “Syria’s Peasantry, the Descendants of Its Lesser Rural Notables, and Their Politics” eserinde Suriye siyasetinde etkin bir aktöre dönüşen kırsal alanda yaşayan toplulukların sosyal, ekonomik ve politik dönüşümlerini incelemektedir (Batatu, 2019). Her ne kadar Haznevi Okulu’nu ele almasa da, Suriye’de toplumsal alanda tasavvufi grupların rolüne değinmiş ve bu konuda yeterince çalışma yapılmadığını beyan etmektedir. Bu çalışmada yer yer Suriye İhvanı ele alınmakta ve diğer aktörlerle ilişkilerine değinilmektedir (Batatu, 2019).

Thomas Pierret “Religion and State in Syria: Sünni Ulema from coup to revolution” adlı eserinde Suriye’deki Sünni topluluk liderleriyle yaptığı görüşmeler neticesinde özellikle 1960 sonrası Suriye’deki siyasi ve toplumsal hayatla ilgili yeni bir perspektif sunmuştur. Bununla birlikte, ulema ve ulemanın Suriye’de yaşadığı dönüşüme odaklanarak, Sünni hareketlerin Suriye siyasetindeki rollerine yeterince değinmemiştir. Pierret bu eserinde modern Sünni hareketlerinin kurucularının tamamına yakınının Nakşibendi tasavvuf yolunun Halidi kolundan geldiğini belirtmektedir. Batatu ve Pierret’in bu tespitlerinden yola çıkarak bu çalışmada Haznevi Okulu ve Suriye İhvanı’nın toplumsal ve siyasal alandaki rolünün incelenmesi Ortadoğu çalışmaları ve uluslararası ilişkiler literatüründeki önemli bir eksikliği gidermiştir.

Hem Suriye’de hem diğer İslam ülkelerinde önemli faaliyetler gerçekleştirmesine rağmen, Haznevi Okulu’na dair çok fazla çalışma yapılmamıştır. Yakın dönemde yayımlanan birkaç çalışma ve konferans bildirileri hariç bu okula dair akademik bir çalışmaya denk gelinmemiştir.

Haznevi Okulu kurucusu Ahmed el-Haznevi’nin halifelerine ve diğer İslam alimlerine Arapça olarak yazdığı mektuplar Haznevi Okulu’nun sosyal bir hareket olarak toplumsal alandaki etkinliğini ve İslami konulardaki hassasiyetini anlamada önemli bir kaynaktır. Bu mektuplar karşılaşılan zorluklar karşısından nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair Ahmed el-Haznevi’nin tavsiyelerinden oluşmaktadır (Haznevi: t.y). Bu çalışmada mektupların basılmamış hali incelendi. Ayrıca, yapılan literatür taramasında bu Arapça mektupların Aktaş Yayınları tarafından kitap olarak basıldığı görülmüş, fakat bu kitabın basımının tükenmesi neticesinde hangi yılda basıldığı ve diğer detaylara ulaşılamamaktadır.

Haznevi Okulu’yla ilgili önemli kaynaklardan bir diğeri Ahmed el-Haznevi’nin halifelerinden ve oğlu Alaaddin el-Haznevi’nin yazdığı “Hazret ve Şahı Hazne” eseridir. Bu eserde Ahmed el-Haznevi’nin Suriye’de yaptığı hizmetler, karşılaştığı zorluklar, Fransız mandası ve diğer kabile liderlerine karşı tutumu hakkında bilgi vermektedir (el-Haznevi, 2012). Literatürde Haznevi Okulu’nu önemli çalışmalardan biri de Ahmen Az tarafından hazırlanan ve sonradan kitaplaşan “Nakşibendi-Halidiliğin Bir Kolu Olarak Haznevilik (Tarihsel Süreç, Şahsiyetler, Usül, Erkan)” isimli doktora tezidir (Az, 2021). Bu çalışma Haznevi Okulu genel ilkeleleri ve toplumsal rolünü ele almaktadır. Haznevi

Okulu'na değinen bir başka kaynak Şefik Korkusuz'un yazdığı "Nehri'den Hazne'ye Meşayih Nakşibendi" kitabıdır. Bu eser Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda var olan tasavvuf liderlerini ve Haznevi Okulu'nu ele almaktadır (Korkusuz, 2010).

Literatürde Haznevi Okulu'na nazaran Suriye İhvanı üzerine yapılan çalışmalar biraz daha fazla gibi görünse de, çalışmaların büyük çoğunluğu İngilizce yayımlanmıştır. Türkçe literatürde Suriye İhvanı'na dair yeterince çalışma yapılmamıştır. Suriye İhvanı özelinde yayımlanan önemli eserlerden biri Dara Conduit'e aittir (Conduit, 2019). Bu eser Suriye İhvanı'nın politik ve dini kimliği hakkında tartışmalara yer vermiş ve hareketin gelişimini konu edinmiştir. Naomi Ramirez Diaz'ın yazdığı "The Muslim Brotherhood in Syria: The Democratic Option of Islamism" adlı çalışması İslamcılık, Suriye İhvanı ve demokrasi tartışması yapan bir diğer kaynağı oluşturmaktadır (Diaz, 2018). Diaz bu eserinde Suriye İhvanı'nın içindeki bazı radikal yönelimlere rağmen demokratik anlayışa bağlı kalmasının önemine vurgu yapmaktadır (Diaz, 2018).

Türkçe literatürde Suriye İhvanı'na değinen önemli kitaplardan biri Abdulgani Bozkurt ve Mehmet Rakipoğlu'nun derlediği "Müslüman Kardeşler'in Rejimlerle İlişkileri ve Ulusötesi Niteliği" kitabıdır. Bu kitap farklı ülkelerdeki İhvan hareketlerini incelemektedir. Bu bağlamda Suriye İhvanı'nın kuruluş ve gelişim süreçlerini de analiz etmektedir (Bozkurt ve Rakipoğlu, 2023).

Seçmen Teorisi Literatürü

Seçmen teorisi siyasi beka yaklaşımını tamamlayıcı bir teoridir. Siyasi beka yaklaşımı iç aktörlerin (lider-gruplar-rakipler vb) politikalarını ve eylemlerini ve bu politika ve eylemlerin aktörlerin siyasi bekasına etkisini konu edinen ve bu doğrultuda çıkarımlarda bulunan bir yaklaşımdır. Mevcut literatürde siyasi beka yaklaşımının sınırları net çizilmemiştir. Hobbes gibi klasik dönem düşünürleri siyasi bekayı sert ve baskıcı politikaların zarureti üzerinden yorumlarken, Bruce Bueno de Mesquita ve arkadaşları bu durumu reddetmekte ve demokratik sistemlerin önemini ortaya koymak amacıyla siyasi bekayı ele almaktadır (Mesquita ve diğerleri, 2003: 4-5).

Kategorik olarak siyasi beka ile ilgili üç farklı çalışma türü vardır: Birinci tür çalışmalar tanımsal olarak siyasi beka kavramını kullanmış ve teoriksel herhangi bir bilgi barındırmamaktadır. İkinci tür çalışmalar belirli faktörler ışığında siyasi bekayı ele alıp inceleyen çalışmalardır. Bu tarz çalışmalarda siyasi beka ele alınan faktör bağlamında

değerlendirilmiştir. Üçüncü tür çalışmalar ise konuyu teoriksel çerçevede ele alan, diğer iki türe göre daha kapsamlı ve sistematik bakan çalışmalardır. Belirli faktörler ışığında konuyu ele alan siyasi beka çalışmalarına örnek olarak Paul J. Burke tarafından yazılan “*ekonomik büyüme ve siyasi beka*” eseri gösterilebilir. Bu eserde Burke 162 ülkeye dair elde ettiği ekonomik verilerle ekonominin siyasi bekaya etkisini tartışmıştır (Burke, 2012). Bu çalışma siyasi bekayı seçmen teorisi varsayımları doğrultusunda ele alması nedeniyle siyasi beka yaklaşımıyla ilgili üçüncü kategoride yer edinmektedir.

Bazı akademik çalışmalarda seçmen teorisinin varsayımlarından istifade edilirken, teoriyi bağımsız bir şekilde ele alan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. seçmen teorisiyle ilgili ana kaynakların tamamına yakını Mesquita ve arkadaşlarının yazdığı kitap ve makalelerden oluşuyor. Seçmen teorisinin ana kitabı Mesquita ve arkadaşları tarafından yazılan “The Logic of Political Survival” eseridir (Mesquita ve diğerleri, 2003). Bu eserde Mesquita ve arkadaşları siyasi beka kavramını kaynakların dağılımı ve sadakat üzerinden ele almaktadır. Seçmen teorisi demokratik sistemlerin insanlar için daha iyi sistem olduğunu savunmaktadır. Ancak siyasi bekanın korunmasında demokratik sistemlerin dezavantajları vardır. Demokratik sistemlerde kaynaklar geniş bir seçmen kitlesine dağıtılır. Politik performans ve üretkenlik siyasi bekanın korunmasını sağlayan iki önemli faktör olarak değerlendirilir. Otokratik sistemlerdeyse siyasi bekanın korunmasında lidere sadakat önemlidir.

Seçmen teorisi sadakatin sağlanmasını sağlayan akrabalık, etnik yakınlık ve ideoloji gibi unsurları yakınlık (affinity) faktörü adı altında ele almaktadır. Teori yakınlığı ikincil bir faktör olarak siyasi beka üzerinde etkisini kabul eder. Matthew Toro “The Rise and Fall of Mosaddeq: Political Survival, Ideology, and Revolutionary Coalitions” adlı doktora çalışmasında devrim zamanlarında ideolojinin siyasi beka üzerindeki etkisini tartışmaktadır (Toro, 2021). Toro bu çalışmasında ideolojiyi (bir yakınlık unsuru) seçmen teorisi bünyesinde yeniden konumlandırarak siyasi bekayı etkileyen birincil faktör olarak tanımlamaktadır (Toro, 2021).

Seçmen teorisinin önemli bir diğer kaynağı yine Mesquita ve arkadaşları tarafından yazılan “Policy Failure and Political Survival: The Contribution of Political Institutions” adlı makaledir. Bu makalede seçmen teorisinin başta kazanan koalisyonunun yapısı

olmak üzere anahtar kavramları ve temel varsayımları ele alınmaktadır (Mesquita ve diğerleri, 1999).

Mesquita ve Alastair Smith'in yazdığı "The Dictator's Handbook: Why Bad Behavior is Almost Always Good Politics" kitap seçmen teorisini kapsamının genişletmiştir. Bu kitapta yazarlar liderlerin ister demokratik, ister otokratik hangi sistemde olursa olsun kendi siyasi bekalarını koruma amacıyla olduğunu ve bu amaçla hareket ettiklerini varsaymakta ve bu konuyu örnekler ışığında tartışmaktadır. Ayrıca bu eserde küresel ölçekte yapılan dış yardımlar incelenmektedir. Yazarlar, dış yardımların otoriter rejimlere katkı sağladığını iddia etmektedir (Mesquita ve Smith, 2011). Mesquita ve Smith'in dış yardımlara vurgu yapan diğer bir çalışması "Political Survival and Endogenous Institutional Change" makalesidir. Bu makalede dış yardımların demokratikleşmeyi geciktirdiğini savunmaktadırlar. Dış yardımların vergi gelirlerine ihtiyacı azalttığını ve iktidarın üretkenliğini düşürdüğünü bunun neticesinde de kazanan koalisyonun küçüleceğini ileri sürülmektedir (Mesquita ve Smith, 2008). Türkçe literatürde seçmen teorisini bağımsız bir şekilde ele alan kapsamlı bir çalışmaya denk gelinmemiştir. Çağlar Ezikoğlu "Türkiye Siyasetinde Bir Siyasal Beka Aracı Olarak 28 Şubat" makalesinde "elit" kavramı üzerinden siyasi bekayı ele alırken seçmen teorisinden de istifade etmektedir (Ezikoğlu, 2021). Seçmen teorisinin iktidarı kaybetme riskleri arasında askeri darbeleri sayması bu makalenin argümanlarından birini oluşturmuştur (Ezikoğlu, 2021).

Yukarıda ifade edildiği gibi İngilizce ve Türkçe literatürde seçmen teorisini kapsamlı bir şekilde ele alan çalışma sayısı sınırlıdır. Bu çalışma seçmen teorisinin genel varsayımları ve mantığını ele alarak literatüre katkıda bulunmuştur. Ayrıca seçmen teorisinin anlaşılmasını kolaylaştırmak adına yazar tarafından teori tablolaştırılmıştır (Birinci bölüm: Tablo 4).

Seçmen teorisi tarafından ikincil bir unsur gördüğü ideoloji kavramı bu çalışmada birincil bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, bu çalışma Suriye'de Sünniliğin sosyal yapılar oluşturarak seçimlerde lider çıkması örneğini ele almıştır. Buradan hareketle siyasi bekayı sosyal yapılar üzerinden okuması bu çalışmanın hem siyasi beka literatüründe hem de özelde seçmen teorisi literatüründe özgün bir yerinin olmasını sağlamıştır.

Tezin Yapısı

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde siyaset ve meşruiyet ilişkisine değinilmektedir. Geleneksel dönemde dinin siyasi meşruiyeti sağlama fonksiyonu modern dönemde yerini seküler kurum ve yasalara bırakmıştır. Bu bağlamda Sünnilik modern dönemde kendisine meydan okuyan yeni ideolojiler ile karşılaşmıştır. Bu nedenle İslam ve Hristiyanlık inançlarında meşruiyetin işlevine değinildikten sonra meşruiyet ve ideoloji ilişkisi incelenmektedir. Bu çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesi siyasi beka yaklaşımının önemli teorilerinden biri olan seçmen teorisine dayanmaktadır. Bundan dolayı deskriptif (tanımlayıcı) şekilde siyasi beka yaklaşımı ele alınmaktadır. Ayrıca seçmen teorisinin bu yaklaşımın içindeki yeri ve öneminden bahsedilmektedir. Bu bölümde son olarak bu çalışmanın seçmen teorisine katkısı tartışılmaktadır.

İkinci bölümde ilk olarak Suriye’de Sünniliğin tarihsel arka planı ele alınmaktadır. Yüzyıllar boyunca Sünni devletlerin hakimiyeti altında varlığını sürdüren Suriye, İslam ülkelerinin ticari güzergahlarından birini oluşturmaktaydı. Bilhassa Halep ve Şam şehirleri hem kültürel hem siyasi açıdan İslam tarihinde büyük yer edinmiştir. Bunun farkında olan yabancı güçler bu bölgede Sünniliğin gücünü azaltarak yeni aktörlerin ve ideolojilerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Suriye’de Sünniliğin rakipleri Arap milliyetçiliği, sekülerizm, misyoner hareketler ve azınlık gruplarından oluşmaktaydı. Azınlık grupları Fransız mandasıyla birlikte etkin bir aktör haline gelmiştir. Bu bölümde modern dönemde Sünniliğe meydan okuyan bu rakiplerin, Suriye’deki tarihsel gelişimleri, Fransız mandası dönemi ve askeri güçlerin etkin olduğu dönemlerde siyasi alandaki rolleri ele alınmaktadır. Bu bölümün asıl amacı Fransız manda döneminden itibaren çok aktörlü bir sistemin var olduğu Suriye’de (sonraki bölümlerde) detaylı tartışmalara girmeden önce okuyucuya aktörler (rakipler), aktörlerin tarihsel gelişimleri ve manda döneminden itibaren bu aktörlerin mevcut konumları ve kapasiteleri hakkında bilgi sağlamaktır. Bununla birlikte seçmen teorisinin dış müdahaleler ve rakiplerle ilgili varsayımları tartışılmaktadır.

Üçüncü bölümde Sünniliğin Suriye’de sahip olduğu kimliğin azınlık grupları ve Fransızların gözünde nasıl algılandığı ve bu algılama biçiminin Sünniliğin siyasi bekasına olan etkisi tartışılmaktadır. Devletlerarası arenada söz sahibi olan Osmanlı Devleti’nin Sünni kimliğe sahip olması, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerine Sünniliği yakından tanıma

fırsatı vermiştir. Sünniliğin sahip olduğu tarihsel kimlik Birinci Dünya Savaşı sonrası Suriye’de Fransız manda yönetiminin Sünnilere yönelik politikasını nasıl etkilediğine bu bölümde değinilmektedir. Manda yönetiminin ilk yıllarında Sünniliğin kazanan koalisyon dışında bırakılması bu bilgiler ışığında analiz edilmektedir.

Sünniliğin, Osmanlı sonrası dönemde Suriye’de rakip gruplar karşısında yaşadığı güç kaybı, bu güç kaybının nedenleri ve tüm bunların sonucunda Sünniliğin yaşadığı dönüşümler bu bölümün diğer ana konularını oluşturmaktadır. Bu gruplar arası diyalog, işbirliği ve mücadelelerin en yoğunlukta yaşandığı dönemlerden biri 1920 yılından 1945 yılına kadar Fransız mandası dönemidir.

Fransız mandası Sünni hareketleri siyasi alandan dışlamış ve Sünnileri Suriye’deki Fransız varlığına tehdit olarak görmüştür. Buna karşılık Sünni hareketler toplumsal etkisini korumak, siyasi alana dahil olmak ve siyasi bekasını sürdürmek amacıyla belirli çıkış stratejileri geliştirmiştir. Fransız Mandasının başlangıç dönemlerinde hızlı bir şekilde organize olabilen Sünni hareketleri oldukça sınırlıdır. Çünkü Fransızlar Suriye’yi işgal ettiğinde sıkı bir denetim altında tuttukları grupların başında Sünniler gelmekteydi. Bu zor şartlara rağmen Sünni bir hareket olarak Haznevi Okulu varlığını devam ettirmiş ve toplumsal alanda etkinliğini korumuştur.

1928 yılına gelindiğinde Ulusal Blok adı altında Sünniler ve Arap milliyetçileri Fransız Mandasına karşı işbirliği yapmışlardır. Ulusal Blok’a katılan azınlık grupları da olmuştur. Üçüncü bölümde son olarak Sünniliğin siyasi bir harekete dönüşmesi ve bu çıkış stratejilerinde Haznevi Okulu ve Ulusal Blok’un rolü tartışılmaktadır. Sünniliğin manda döneminde Suriye’de geliştirdiği çıkış stratejileri seçmen teorisinin dışlanmış grupların çıkış stratejilerine yönelik varsayımları doğrultusunda analiz edilmektedir.

Dördüncü bölümde askeri darbelerin yaşandığı 1948-1970 yılları arasında Sünniliğin siyasi beka mücadelesi ve bu doğrultuda rakiplerine yönelik geliştirdiği stratejilere odaklanılmıştır. Askeri güçlerin etkin olduğu ve darbelerin sıklıkla yaşandığı bu dönem aralığında Suriye’de Sünnileri Suriye İhvanı temsil etmiştir. Suriye İhvanı’nın oluşmasında Mısır’daki İhvan-ı Müsliminin katkısı olmuştur. Bununla birlikte Suriye İhvanı Mısır İhvanına hiyerarşik açıdan bağlı değildi ve aralarında bazı farklılıklar söz konusu olmuştur.

Dördüncü bölümde Sünnilerin kendi içindeki iç çekişmeleri ve siyasi bekasını sürdürme çabaları analiz edilmektedir. Seçmen teorisinin liderin siyasi bekasının korumasında elit kesimlerin/sınıfının desteğine vurgu yapmaktadır. Bu bölümde de Suriye'deki bağımsızlık sonrası ortaya çıkan siyasi istikrarsızlığı açıklamada seçmen teorisinin lider-elit ilişkisine yönelik varsayımlarından faydalanmaktadır. Son olarak 1963 sonrası dönemde Baas iktidarı tarafından dışlanmaya başlayan Sünnilerin geliştirdiği çıkış stratejileri ele alınmaktadır. Ayrıca bu çıkış stratejilerinin başarısızlığı tartışılmaktadır.

BÖLÜM 1: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SİYASİ BEKA YAKLAŞIMI

Siyasi beka yaklaşımı klasik dönemde Morgenthau, Machiavelli ve Hobbes gibi birçok düşünür tarafından ele alınmıştır. Bu düşünürler liderlerin ve ulusların siyasi bekasını etkileyen faktörleri incelemiş ve bu doğrultuda bazı varsayımlarda bulunmuştur. Bu faktörler elit grupların siyasete etkisi, dış politika, ekonomik büyüme ve kimlik iddialarından oluşmaktadır. Bu bölümde bu faktörler ve bu faktörlerin liderlerin veya ulusların siyasi bekasına olan etkisi tartışılmaktadır. Bu faktörler açıklanmadan önce tezin araştırma konusunun Suriye’de Sünniliğin siyasi bekası ile ilgili olması nedeniyle ilk olarak meşruiyet, din ve siyaset ilişkisine değinilmektedir. İslam ve Hristiyanlıkta din ve siyaset ilişkisinin gelişimi birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu nedenle din ve siyaset ilişkisi “İslam’da din ve siyaset” ve “Hristiyanlıkta din ve siyaset” olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenmektedir.

Geleneksel dönemde din siyasi meşruiyeti sağlayan en önemli araçlardan biriydi. Modern dönemde siyasi iktidar politikalarını dinden ziyade ideolojiler ile meşrulaştırmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurularak, siyasi meşruiyetin ideoloji ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Ayrıca, ideoloji teriminin farklı tanımlamaları incelenmiş ve birbirinden farklı ideoloji tanımlamalarını daha anlaşılabilir kılmak için Raymond Geuss’un ideoloji tasnifinden yararlanılmıştır.

Son kısımda ise siyasi beka yaklaşımının önemli teorilerinden biri olan seçmen teorisinin temel kavramları, genel çerçevesi ve varsayımları incelenmektedir. seçmen teorisinin en önemli kavramları kazanan koalisyon, seçmen kitlesi, dışlanmış gruplar ve siyasi rakiplerdir. Bu kavramların analizi yapıldıktan sonra seçmen teorisi ve ideoloji ilişkisine değinilmektedir.

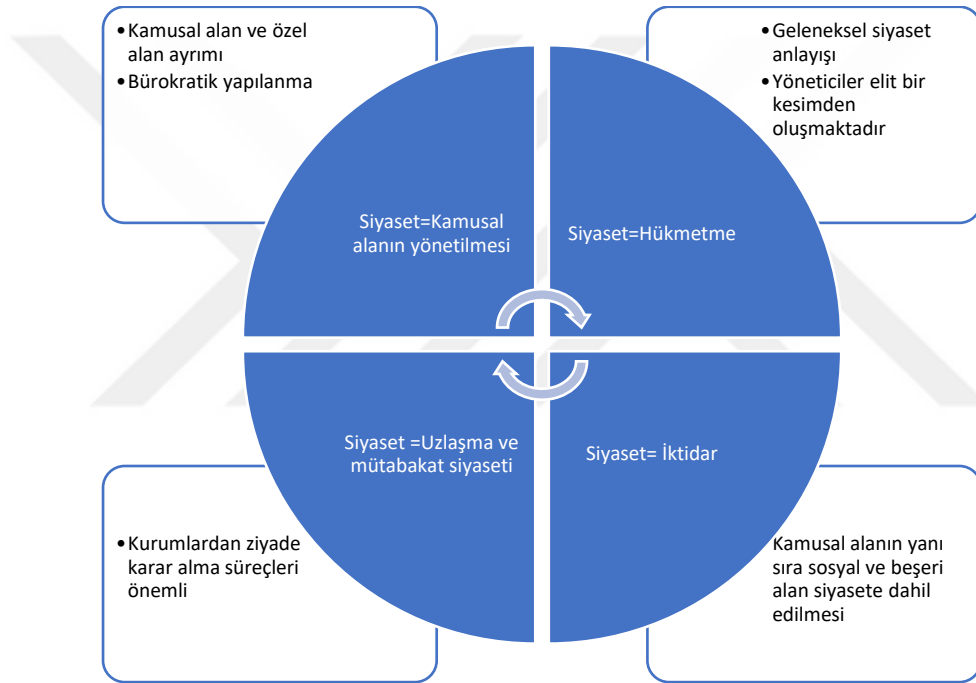
1.1. Siyasi Meşruiyet Araçları: Din ve İdeoloji

Meşruiyet kavramını açıklamadan önce siyaset ve iktidar kavramlarının tanımlamalarına bakmak faydalı olacaktır. Bir iktidar veya siyaset kurumu uyguladığı siyasi politikalar için neden bir meşruiyet aracına ihtiyaç duyar? Veya bir iktidar için en kullanışlı meşruiyet aracı hangisidir? Bu soruların cevabı yapılan siyaset tanımına ve siyaset kurumunun işlevine göre farklılık arz etmektedir. Geleneksel dönemde var olan mutlak otorite ve dini meşruiyet kaynakları, modern dönemde yerini halkın rızasına ve ideolojik

meşruiyet kaynaklarına bırakmıştır. Meşruiyet araçları olarak din ve ideoloji konularına girilmeden önce siyaset ve iktidar kavramlarının tanımlamaları ve genel çerçevesi ele alınmaktadır.

Siyaset ve iktidar kavramlarının net ve ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bununla birlikte ülkelerin sahip oldukları siyasi sistem ve güç dağılımı gibi pratik uygulamalar göz önünde bulundurularak bazı tanımlamalar yapılmıştır. Klasik siyasi literatürde siyaset kavramı 4 farklı şekilde sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur (Heywood, 2013: 3-8).

Tablo 1: Temel Siyaset Tanımlamaları Tasnifi (Yazar tarafından tablolastırılmıştır)
(Veriler: Heywood, 2013)

Modern dönemde birçok düşünür iktidar kavramının tanımlaması ve muhtevasına odaklanmıştır. Bu düşünürlerden bir olan Bertrand Russell iktidarı temelde ikiye ayırmaktadır. İnsan üzerindeki iktidar ve meta üzerindeki iktidar. Yazdığı “İktidar” (Power) isimli kitabında modern dönemde yaşanan teknik ilerlemenin meta üzerindeki iktidarı artırdığını ve bunun teknolojik gelişmeler vasıtasıyla insan üzerinde iktidar kurmayı mümkün hale getirdiğini savunmaktadır. Russell kısaca İktidar kavramını amaçlanan etkilerin üretilmesi (the production of intended effects) olarak tanımlamaktadır (Russell, 2004: 23). Siyasi iktidar insan ve meta üzerindeki iktidarını

korumak amacıyla yeni yöntemler ve araçlar geliştirmektedir. Bu yöntem ve araçların ana işlevi alınan siyasi kararların uygulanmasını kolaylaştırmış olmasıdır.

Siyaset kurumunun karar alma ve bunu insan ve toplum üzerinde uygulama yetkisi düşünüldüğünde alınan kararların halkın kabul etmesi veya itaat etmesi için meşruiyete ihtiyaç duyulmaktadır. Geleneksel dönem siyaset anlayışı insana ve topluma hükmetme ve itaat bekleme anlayışına dayanmaktaydı. Toplumsal mutabakat siyasi iktidar için elzem görülmemiştir.

Modern dönemde siyaset geleneksel döneme nazaran daha da kurumsal bir yapı (bürokratik yapılanma) kazandı. Bunun yanı sıra, siyasetçilere ve siyasete yönelik pejoratif (yerici) bir söylemin yaygınlaşması, iktidarın sınırları (kamusal alan ve özel alana müdahale sınırı) ve eylem-yasallık-etik ilişkisi düşünüldüğünde meşruiyet kavramı siyaset kurumunun merkezinde yer almaya devam etmiştir. Latince'de legitimare kelimesinden türeyen meşruiyet, yasallığın ilanı anlamına gelmektedir. İnsanların yasal olana itaat ve bağlılığı sağlama görevi bakımından meşruiyet yasallığın ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür (Heywood, 2015: 120).

Bu durum her yasal olanın meşru olduğu anlamına gelmemektedir çünkü yasallığın kendisi bir meşruiyet kaynağına ihtiyaç duymaktadır. Hazırlanan kanunlar ve yönetmelikler yasal olanın sınırlarını belirlerken, diğer taraftan bu kanun ve yönetmeliklerin kendisi meşruiyet kaynaklarına ihtiyaç duyarlar. Bazı durumlarda yasal olan meşru görülmediği için toplum tarafından uygulanmamaktadır. Örneğin, faiz ve faizle ilgili bankacılık işlemleri yasal olsa da, bazı müslüman topluluklar tarafından gayri meşru olarak nitelendirilmektedir (Gökdemir ve Durak, 2019: 51).

İdeolojik veya dini meşruiyet kaynağına sahip olan yasalar, bir düzene veya rejime bağlılık kazandırmakla birlikte (Heywood, 2015:120), iktidara da “hakklılığını” ifade etme olanağı tanır (Okumuş, 2001: 9). Bu durum halkın var olan yasaları kabullenmesini ve bu yasalara itaat etmesini sağlamaktadır. Böylece meşruiyet gücün otoriteye dönüşmesini sağlayan mekanizma işlevi görmektedir. Toplum ve yönetici güç arasındaki ilişki biçimleri düşünüldüğünde meşru otoritenin nasıl sağlanacağı konusu siyaset bilimi ve siyaset felsefesi tartışmalarında öncelikli konulardan biridir. Siyaset bilimi, neticeye odaklanarak meşruiyetin itaati sağlamadaki rolüne vurgu yaparken, siyaset felsefesi bu işin ahlaki ve rasyonel boyutu ile ilgilenmektedir (Heywood, 2015: 120).

Mike Riley, meşruiyetin siyasi iktidarın vazgeçilmez bir parçası olduğunu ifade eder. Toplum kendisini temsilen toplumsal düzenin sağlanması için meşru güç ve ilkelerle iktidarın yönetimini kabullenmektedir (Riley, 1988: 19). Benzeri bir düşünce anlayışına sahip John Locke meşru iktidarın keyfi ve şiddete dayalı bir yönetimi benimseyemeyeceğini ifade eder. Locke meşru iktidarın toplumun güvenliğini, barışı ve iyiliğini esas alması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Siyasi iktidar tarafından gerçekleştirilen düzenleme ve kurumsallaştırma faaliyetlerinin “haklı olduğu” inancının süreklilik kazanması meşruiyetin sağlanmasını mümkün kılmaktadır. Bu bakımdan hukuksal bir meşruiyet ile birlikte toplumsal meşruiyetin önemini de vurgulamak gerekir (Çetin, 2001: 13).

Westphalia sonrası dönemde, devlet yapısında meydana gelen değişim başka bir deyişle devletlerin kendi toprak bütünlüğü içinde egemen olarak tanınması modern devletin meşruiyet zeminini ulus üzerinden inşa etmiştir. İmparatorluklardan farklı olarak ulus devletlerde hem yöneten hem de yönetilenlerin sözleşmeye (halkın rızasına) bağlılığı meşruiyeti sağlayan unsurdur (Okumuş, 2000: 111). İktidar tarafından alınan kararların halk tarafından kabul edilmesi ve itaat edilmesi otoriteyi oluşturmaktadır. Weber otorite kavramını üç şekilde sınıflandırmaktadır: geleneksel, yasal-ussal ve karizmatik otorite (Giddens, 1972: 36).

Weber’e göre Geleneksel otorite meşruiyetini dini değerler, gelenekler ve kutsal olarak kabul edilen ilkelerden alır. Bu bakımdan geleneksel otorite yazılı bir dayanaktan ziyade içsel bir bağlılığı içermektedir. Yasal-ussal otorite ise topluluğun rızasına dayanan kurallar ile oluşturulmuş otoriteyi temsil eder. İktidar belli bir rasyonalite sonucu oluşmuş kurallar çerçevesinde emir verme hakkına sahiptir (Weber, 2013: 40). İktidarın hukukun belirlediği sınırlar içerisinde bir yönetim anlayışını benimsemesine karşın, halkın bu kurallara uyma yükümlülüğü bulunmaktadır (Özdemir, 2014: 76). Halkın var olan kurallara/yasalara bağlılığının devam etmesi için hükümdarın veya yönetici kesimin sahip olduğu etkileyicilik/karizma meşruiyetin sağlanmasında bir başka unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Karizmatik otoriteyi peygamberler ve kahramanlar üzerinden açıklayan Weber, bu bakımdan karizmatik otoriteyi, dini meşruiyetin sağlanmasının bir parçası olarak görmektedir (Karadeniz, 2019: 2064).

Geleneksel dönem ve modern dönemde meydana gelen değişimler göz önünde bulundurularak meşruiyet kavramı teokratik kuram ve demokratik kuram olarak iki farklı şekilde sınıflandırılmıştır.

Tablo 2: Geleneksel ve Modern Dönemde Meşruiyet (Veriler: Özdemir, 2014: 74).

Geleneksel Dönem-Teokratik Kuram:	Modern Dönem-Demokratik Kuram:
Tarih öncesi:	Demokratik kurumlar
Din adamları	Meclis
Tanrı-Kral anlayışı (Firavunlar)	Bürokratik kurumlar
<i>Tarih sonrası:</i>	<i>İlkeler:</i>
Din adamları	Sekülerizm
Dini kurumlar	Halkın rızası
Dini hükümler/yasalar	Uzlaşma siyaseti
	Seküler yasalar

Geleneksel dönemde iktidar meşruiyetini dini referanslar ile elde etmiştir. Örneğin firavunlar için kullanılan tanrı-kral, birçok hükümdar için kullanılan tanrının gölgesi ifadeleri ve ortaçağ kilise düşüncesi bunu göstermektedir. Bu durum teokratik kuram üzerinden izah edilirken, modern dönemde, özellikle Fransız devrimi sonrasında Rousseau gibi düşünürlerin etkisiyle halkın rızası bir meşruiyet aracı olarak görülmüştür. Bu anlayış (demokratik kuram) rızaya dayanmayan iktidarı gayri meşru olarak tanımlamaktadır ve rızaya dayanan iktidarı otorite olarak tanımlayarak, meşru iktidar olarak kabul etmektedir. Her ne kadar iktidar, “güç kullanma tekeli” olarak tanımlansa da, şiddet ve güç ile varlığını devam ettirmesi mümkün olmadığından, halkın itaat etmesini sağlamak adına meşruiyet kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır (Özdemir, 2014: 74). Geleneksel dönemde meşruiyeti sağlama işlevi dini kurum ve ilkeler olması hasebiyle ilk olarak meşruiyet ve din ilişkisi incelenmelidir.

1.1.1. Meşruiyet ve Din İlişkisi

Tarihi kaynaklar ve bilhassa kutsal kitapların içerikleri incelendiğinde din ve siyasetin eskiden beri karşılıklı etkileşim halinde olduğu açıkça görülmektedir. Babil, Roma ve eski Mısır imparatorluklarının hükmettiği topraklarda dini referanslara önem veren toplumlar için dinin bir meşruiyet aracı olduğu bilinmektedir. Kralların/imparatorların kendi hakimiyetini sürdürmek amacıyla dini bir anlayışı toplumda yaygınlaştırması veya kendi otoritesini sarsan dini bir anlayış ile çatışması tarih anlatılarında yer almaktadır (Fox, 2018: 1). Meşruiyet ve din ilişkisi Hristiyan geleneğinde İslami gelenekten farklı bir yol takip etmiştir. Hristiyanlık kuruluşundan itibaren teoriksel düzeyde din ve siyaset ayrımını kabul ederken, İslam’da siyaset dini bir görev olarak kabul edilmiştir (Karatepe, 2000: 418).

1.1.1.1. Hristiyanlıkta Meşruiyet ve Siyaset

Hristiyanlığın iki önemli din adamı Pavlus ve Petrus Roma imparatorluğu ile siyasi bir çatışma yaşanmaması için siyasi otoriteye her türlü itaat edilmesi gerektiği anlayışını halk içinde yaymaya çalıştılar. Pavlus bütün yönetim sistemlerinin tanrıya dayandığını ve yönetime karşı gelmenin tanrıya karşı gelmek olduğunu iddia etmektedir. Aslında bu söylem ve davranışlar teorik olarak dinin siyasete hiç bir şekilde müdahale etmemesi gerektiği anlamına gelmiyordu. Çünkü kral meşruiyetini yine tanrıdan almış bulunuyordu. Zira kral tanrı adına imparatorluğu yönetmekteydi (Büyük, 2004: 132). Daha sonraki süreçte, Roma’nın siyasi gücünü kaybetmesi ve Hristiyanlığın toplumsal alanda güç kazanmasıyla birlikte kilisenin siyasi otorite karşısında etkinliği artmıştır. Özellikle derebeyleri karşısında güç kaybeden kralların papalardan destek istemesi ve yapılan işbirlikleri Hristiyanlığın siyasi nüfuzunu artırmıştır. Süreç içerisinde Hristiyan din adamları kendilerini kral ve siyasi çevreden daha üstün bir konumda tasvir etmeye başlamışlardır (Daver, 1968: 10).

Dinin giderek kurumsallaşması yani bir taraftan toplum ile organik bir bağ kurarken, diğer taraftan iktidarı etkileme gücü elde etmesi kendisine denetleme, sosyalleştirme ve zihniyet kazandırma gibi yeni işlevsel özellikler edinmesine imkan sağlamıştır. Her ne kadar toplumdan topluma derecesine göre değişiklik gösterse de geleneksel dönemde iktidarı meşrulaştıran en önemli unsurların başında din gelmekteydi (Karatepe, 2000: 418). Dini otoriteler devletin maddi imkanlarından ve gücünden istifade ederek kendi

prensiplerini yaygınlaştırıyor ve daha çok inanan kitleye sahip oluyorlarken, siyasi zümre ise meşruiyetini bu dini prensipler üzerinden sağlayarak daha uzun soluklu bir iktidar peşinde koşmakta idi (Fox, 2013: 1). Modern döneme doğru yaklaşılrken Calvin'in (1509-1564) kiliseye yönelttiği eleştiriler ve Luther'in (1483-1546) Protestanlık inancının zeminini hazırlayan tenkitleri (Küçükalp-Cevizci, 2019: 124) ve bunların toplumsal alanda kabul görölmeleri klasik Hristiyan inancını sarsmıştır. Hristiyanlık modern siyasi yapılara uygun bir formda yeniden yorumlanmış ve sekülerizm ile uyumlu bir hale getirilmiştir (Has, 2014: 254).

1.1.1.2. İslam'da Meşruiyet ve Siyaset

İslamın beşeri hayata dair emir ve yasakları, bu emir ve yasakların gerekçeleri, sınırları ve uygulamaları bütününe fıkıh denilmektedir. Arapça'da anlamak, fehmetmek anlamına gelen fıkıh, İslami ilimlerin anlaşılması ve uygulanma yöntemini ihtiva etmektedir (Kevseri, 2015: 294). Yukarıdaki tanım yüzeysel bir şekilde incelendiğinde fıkıhın, modern hukuk ile ciddi benzerlikleri olduğu izlenimi oluşmaktadır. Günümüzde siyasi ve sosyal yaşamı etkileyen ve düzenleyen hukuk gibi, geleneksel dönemde de bu işlev fıkıh tarafından gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte fıkıh ve hukuk arasında ciddi farklılıklar söz konusudur. Modern hukuk hem dar kapsamı itibarıyla hem de seküler yapısı nedeniyle fıkıhtan farklılaşmaktadır. Seküler anlayış, sadece akli referans alırken (Norris and Inglehart, 2004: 7), Fıkıh ise akıl, vahiy ve sünnetin referansı ile hareket eder (Sifil, 2015,: 173-174). Fıkıh, sadece sosyal ve bireysel alanı değil, aynı zamanda siyasi kurum, prensipler ve işleyiş biçimleri üzerine yapılan değerlendirmeleri de ihtiva etmektedir (Rosenthal, 1962: 24).

Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlı Devleti din ile olan ilişkisinde sünneti referans aldıklarından dolayı din ve devlet işleri arasında bir ayrıma gitmemiştir. Bununla birlikte çağdaş devletlerde görölen pozitif uygulamaları örnek almaktan çekinmemişlerdir. Bizans ve Sasani yönetim yapıları İslam devletlerini belirli yönde etkilemiştir. İlk dönemlerde dini ve siyasi otoriteyi elinde bulunduran halifeler, zamanla devlet hizmetlerinin ve hakimiyet alanlarının genişlemesiyle birlikte zaruri olarak bazı yetkilerini vezir ve divan üyelerine devrettiler (Karatepe, 2000: 418).

Hz. Peygamber ve halifelerinin devleti yönetme ilkeleri dikkate alındığında İslam'da din ve siyaset ayrımı yapılmadığı ve hatta siyasetin kendisi dini bir vazife olarak görölmüştür.

Bu çerçevede bakıldığında siyasi alan bağımsız veya özerk değil, Allah'ın iradesi ve Peygamberin sünnetine tabidir. Siyasi meşruiyet de ancak bu yol ile sağlanabilmektedir. Bireysel ve toplumsal yaşamın yönünü belirleyen ve bu doğrultuda hükümler ortaya koyan İslam'ın toplumsal yaşama tesir edebilen ve toplumsal yapı üzerine inşa edilen siyaseti din dışında bırakması İslam ulemasına göre kabul edilemez bir durumdur.

Her ne kadar Kur'an spesifik bir devlet modeli sunmamışsa da yöneticilerin ve devletin meşruiyet vasıflarını ortaya koymuştur. Bu ilkelerden bazıları şunlardır: adil olunması, şura'ya riyaet edilmesi, inançların korunması, Allah'ın iradesinin hakim kılınması, fitnenin önlenmesi, zulmün kaldırılması. Bu ilkelerin yanısıra yaşanan çağın ihtiyaçları ve Müslümanların durumu göz önünde bulundurularak İslam alimleri belirli bir devlet modeli ortaya koymaya çalışmışlardır (Karatepe, 2000: 418). Modern dönemde devlet modelinin değişmesi başka bir deyişle, imparatorluklardan, ulus devletlere geçiş sürecinde meşruiyet araçlarında da değişimler yaşanmıştır ve din yerini modern ideolojilere bırakmıştır.

1.1.2. Meşruiyet ve İdeoloji

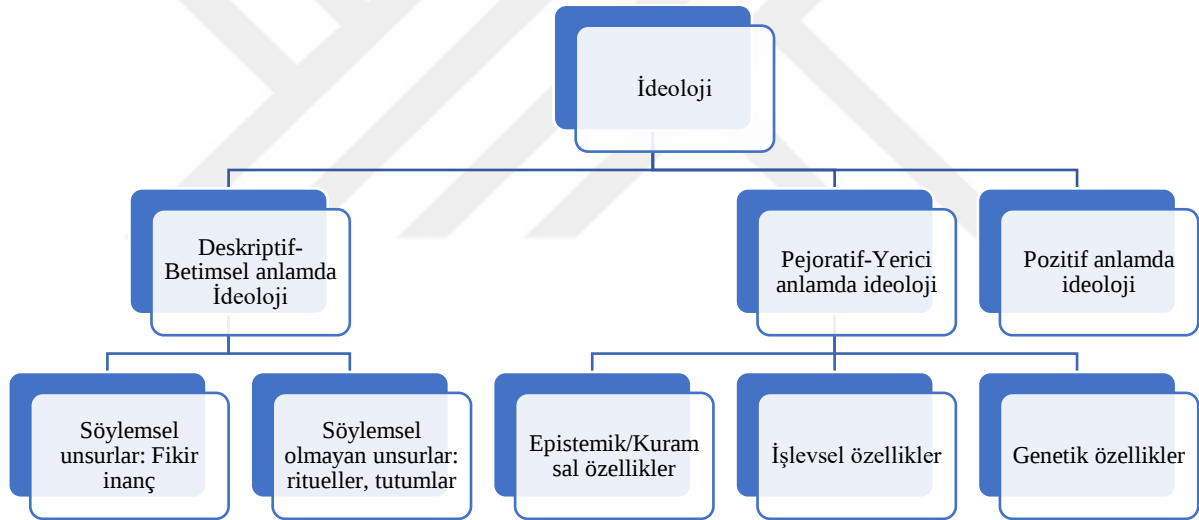
Modern dünya görüşü sadece felsefi bir kırılmayı değil, politik ve sosyolojik olarak da yeni bir düzen iddiasındaydı. Dini kurumların etkisini yitirmesi ve geleneksel döneme ait sosyo-politik ilişki biçimlerinin değişmesi, modernizm için ciddi bir meşruiyet krizi oluşturuyordu. İtalyan tarihçi Ferrero, modernizmin en büyük sorunsalının ekonomik kaynakların dağıtılmasından kaynaklanmadığını, en büyük sorunun Fransız devrimi sonrasında ortaya çıkan meşruiyet sorunu olduğunu ifade etmektedir (Cassels, 1996, s.1-Okumuş, 2000, s.106). Modern dönemde farklılığı anlatan ve modern meşruiyeti ifade eden anahtar kavram "İdeoloji"dir. Siyasi ve sosyal düzeni anlamlandırmanın (meşrulaştırmanın) yolu ideoloji üretmeden geçmektedir. Akla dayalı yeni bir dünya inşası modernizmin temel amacıdır ve ideoloji bunun bir aracı (meşruiyetini sağlayan bir araç) mahiyetindedir (Gencer, 2008: 121).

İdeoloji kavramı ilk kez 1997'de Destutt de Tracy tarafından kullanılmıştır (Mardin, 1995: 20-21). Tracy ideolojiyi fikirlerin tutarlılığını ve nesnelliğini ifade eden bir disiplin olarak tanımlar. Siyaset felsefesi alanında egemen gücün halk ile olan ilişkisini anlamak için ideoloji sıklıkla kullanılan bir kavramdır (Eagleton, 1991: 1-2). Bilhassa Marksistler

tarafından pejoratif (yerici) anlamda kullanımı (yanlış bilişlendirme gibi) yaygınlaştırılmıştır (Barrett, 1991: 12).

Gramsci, egemen gücün halkın rızasını nasıl elde ettiğine dair ilişki biçimlerini anlamak maksadıyla ideolojik hegemonya kavramını geliştirdi. Ayrıca, Meşrulaştırma süreci (Habermas) ve devletin ideolojik aygıtları (Althusser) gibi teoriksel tartışmaların anahtar kavramlarından biri ideolojidir (Cassels, 1996: 3-4). İdeolojinin kullanımındaki bu farklılıklar kavramın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu konuda Raymond Geuss'un geliştirdiği ideoloji tasnifi, ideolojinin genel çerçevesinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Geuss ideolojinin deskriptif (betimsel), pejoratif ve pozitif anlamda olmak üzere üç farklı kullanım biçimine vurgu yapmaktadır (Geuss, 1981: 4-6)

Tablo 3: İdeolojinin Kavramsal Tasnifi (Yazar tarafından tablolaştırılmıştır) (Veriler: Geuss, 1981).

İlk olarak deskriptif/betimsel anlamıyla ideoloji, ampirik bir araştırma dahilinde verili insan topluluklarının sahip olduğu kültürel ve toplumsal yapıyı anlamamızı sağlar. Birden fazla topluluktan bahsedilecekse bu toplulukların benzerlikleri, geçirdikleri değişim süreçleri ve farklılıkları üzerine betimsel bir araştırma yapılarak tipolojiler ve hipotezler geliştirilebilir. Bu kültürel ve toplumsal sistemler söylemsel (fikir-inanç) ve söylemsel olmayan (davranışlar-ritüeller ve tutumlar) unsurlardan oluşabilir. Betimsel ideoloji her insan grubunun bir ideolojisi olduğu kabulüne dayanır ve bütün grup üyelerinden aynı tavrı sergilemesini beklemeyiz. Aradaki farklılıklar betimleyici şekilde ifade edilir ve bu

anlamıyla ideoloji yargılayıcı niteliğe sahip olmadığı gibi, normatif değerlendirme yapmamaktadır (Geuss, 1981: 4-5-6).

İkinci olarak pejoratif anlamda ideoloji toplumdaki faillerin kendi inançlarının, eylemleri, konumları konusunda yeterli düzeyde bilinç sahibi olmadıklarını ifade etmektedir. Faillere sorgulayıcı bir yapı ve bilgilendirme/bilinçlendirme noktasında gereken destek verildiğinde, ancak kendi yanlışlarını idrak edebileceklerdir. Geuss yanlış bilinç biçimlerinin üç özelliğine dikkat çeker: Epistemik, İşlevsel ve Genetik özellikler. Geuss “bilinç biçimi” kavramı ile tikel eğilim, inanç ve tutumları kasteder ve dar anlamda bilinç biçimini pejoratif anlamda ideoloji ile eşdeğer tutar. Zira bir bilinç biçimini ideoloji yapan şey nedir sorusuna Geuss, bilinç biçiminin sahip olduğu epistemik, işlevsel ve genetik özellikleriyle bunu açıklamaya çalışır. Epistemik özellik, faillerin sahip oldukları inançların/bilinç biçimlerinin ampirik kanıtlarla uyumlu olup olmadığını veya farkını ortaya koyar (Geuss, 1981: 12-19).

Bir bilinç biçimi, mevcut kurum ve iktidarın gücünü meşrulaştırıyorsa veya siyasi bekasının sürdürülmesine katkıda bulunuyorsa bu bilinç biçimi bir ideolojiyi (işlevsel özellik) temsil eder. Ayrıca, bir ideolojinin genetiği (ne zaman ortaya çıktığı -varlığını nasıl sürdürdüğü veya failleri tarafından nasıl kabul edildiği) araştırılarak onun hakkında bir yargıya varılabilir. Bu araştırma sonucunda ulaşılan bilgiler/yargılar da ideolojiye dönüşebilmektedir (Geuss, 1981: 12-19).

İdeolojinin toplumsal faillerin çıkarlarını koruduğu ve isteklerini karşılayabildiği durumlarda pozitif bir anlam kazanmaktadır (pozitif anlamda ideoloji). Burada istek ve çıkarlar konusunda bir sınırlama söz konusudur. Bir insan grubunun verili ihtiyaçlarını analiz etme ve onların ihtiyaç ve isteklerine uyumlu bir dünya görüşü olgusundan bahsettiğimizde, bu pozitif anlamda bir ideolojiyi ifade etmektedir (Geuss, 1981: 22).

Geuss’un ideoloji tasnifi siyasi beka yaklaşımının önemli konularından biri olan rakip ideolojilerin siyasi beka mücadelelerini anlamlandırmada büyük katkı sağlamaktadır. Örneğin dini ve etnik kimlikler deskriptif anlamda ideoloji olarak ele alınabilir. Modern dönemde siyasi iktidarın meşruiyet aracının ideoloji olduğunu ifade etmiştik. Bu bağlamda laiklik ve sekülerizm gibi akımlar da ideoloji olarak tanımlanmıştır. Sekülerizm, dinsiz bir toplum oluşturmak amacıyla değildir. Dinin toplumsal alandaki rolünün değişmesi/dönüşmesi demektir (Görgün, 2016: 72). Diğer taraftan siyasi elitlerin

kitleleri yönlendirmek için kullandığı araçlara değinildiğinde ideolojinin pejoratif manada kullanımı görülmektedir.

1.2. Siyasi Beka Yaklaşımı

Siyasi beka yaklaşımı Hobbes, Machiavelli, Morgenthau gibi birçok yazarın bir rejimin, liderin veya kralın nasıl hayatta kalacağına başka bir deyişle siyasi bekasını nasıl sağlayacağına odaklanan bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bir ulusun veya rejimin kendi bekasını/varlığını sürdürmeyi temel amaç olarak kabul etmesi aslında klasik realizmin de temel varsayımlarından biridir (Cozette, 2008: 1).

Klasik realist teori bu konunun daha çok uluslararası ilişkiler boyutu ile ilgilenmektedir. Hiyerarşik bir düzen kuran üst bir otoritenin olmadığı uluslararası anarşik sistemde devletlerin kendi varlıklarını/bekasını nasıl sürdürebileceğine dair varsayımlar ortaya koymuştur. Klasik realizm iç politikanın dış politika üzerindeki etkisine odaklanmaktadır (Vasquez, 1998: 335). Buna karşın siyasi beka yaklaşımı uluslararası ilişkilere değil, bir rejimin, liderin veya grubun iç siyasetteki bekasına/hayatta kalma çabasına odaklanmaktadır ve bu durumu belirli faktörler ışığında ele almaktadır. Örneğin dış müdahaleler ve ilişkiler iç politikayı nasıl etkiler? Mevcut siyasi iktidar kendi siyasi bekasını korumak için dış müdahalelere karşı nasıl bir tutum sergiler? Bu sorunların iç siyasete yönelik cevapları siyasi beka yaklaşımının kapsamını ve içeriğini belirler. Bunun doğal bir sonucu olarak siyasi beka yaklaşımı kapsamı, aktörleri ve savunduğu ilkeler bakımından realizmden büyük oranda farklılaşmaktadır. Bilhassa modern dönemde siyasi beka yaklaşımı bünyesinde meydana gelen teorilerin demokrasiyi en uygun sistem olarak görmesi ve otoriter yapıları eleştirmesi klasik realizm ile arasındaki büyük farkı açıkça ortaya koymaktadır.

Siyasi beka yaklaşımını klasik dönemde temsil eden en önemli düşünürlerden biri Machiavelli olduğunu ifade etmiştik. Machiavelli'nin yaşadığı çağda, İtalya'da küçük ve bağımsız birçok devlet vardı. Bu devletler birbirlerini siyasi rakip olarak görmekteydiler ve birbirleriyle mücadele halindeydiler. Fransa, Prusya ve İspanya gibi dış güçler bu durumdan istifade ederek İtalya'yı işgal etmek istiyorlardı. Bu devletler arasında en erken hareket eden Fransa oldu ve İtalya'yı işgal etmişti. Dış müdahaleler ve iç çatışmalar Machiavelli'yi ülkesindeki siyasi düzen üzerine düşünmeye itmiştir.

Machiavelli ülkesindeki siyasi birliğin ve istikrarın korunması başka bir deyişle siyasi beka üzerine fikir üretmiştir. Siyasi bekanın sağlanması çok yönlü bir ilişkiyi ifade etmektedir. Örneğin siyasi iktidar halk ile olan ilişkisini nasıl düzenleyebilir? Halk için geçerli olan etik ilkeler siyasi iktidar için de geçerli midir? (Machiavelli, 1976: 9-15).

Machiavelli Prens adlı eserinde hükümdarın/kralın ahlaki ilkelerinin olabileceğini ama söz konusu politik çıkarlar olduğunda ahlaki ilkelerin gözden çıkarılabileceğini savunmaktadır. Machiavelli'nin tahayyül ettiği prens yeri ve zamanı geldiğinde çok acımasız olabilen, belirli hilelerle halkı manipüle edebilen ve tek amacı siyasi bekasını sağlamak olan biri olarak tarif edilmiştir. Politik başarı bütün ilkelerin ve değerlerin üstünde bir yere sahiptir Machiavelli'ye göre. Bu konuda dini hüküm ve değerlerin siyasi liderler için bir bağlayıcılığı bulmaması gerektiğini savunmuştur. Halk ve halkın sahip olduğu değerler prensin başarısına katkı sağlayacaksa bir anlam ifade edebilir. Örneğin halkın sadakadi ve bağlılığı yeni bölgeler işgal etmede veya topraklarını korumada önemli bir işlev görmektedir. Bu noktada prens halktan tamamıyla kopuk bir iktidar olarak tanımlanmamaktadır. Machiavelli için ölçü, var olan değerler ve halkın tutumunun prensin ve ülkenin siyasi bekasının korunmasına katkı sağlayıp sağlamadığı meselesidir (Machiavelli, 1976: 63).

Machiavelli halkın bağlılığının (loyalty) sadece prene olan sevgi ile değil, korkuyla da sağlanması gerektiğini ifade eder. Aşırı merhametin, toplum içinde çatışmaya ve birliğin bozulmasına yol açtığından endişe eden Machiavelli, bir prensin eğer merhamet ve korku arasında bir tercih yapması gerekiyorsa bunu korku lehine yapması gerektiğine inanır. Zira toplumsal kargaşayı engelleyecek siyasi bir müdahale, ileride daha büyük olaylara sebebiyet veren merhametten daha değerli bir şeyi ifade etmektedir. Ayrıca prenslerin verdikleri sözleri tutmasının şart olmadığını, sözlerinde durmayan birçok prensin, sözlerine sadık prenslere galip geldiğini iddia etmektedir (Machiavelli, 1976: 269-281).

İktidarın siyasi bekası üzerine düşünceler üreten ve varsayımlarda bulunan yazardan biri de Thomas Hobbes'tur. İngiltere'de bir papazın oğlu olarak 1588' yılında dünyaya gelen Hobbes, yaşadığı dönemde modern dönemin felsefi zeminini oluşturan entellektüel ve bilimsel bir devrime tanıklık etmiştir. Ayrıca iç savaşa dönüşen kral ve parlamento mücadelesine şahitlik etmiş ve bu konularda literatürde yer edinecek önemli eserler

yazmıştır³. İngiltere’de meydana gelen iç çatışmalardan dolayı Hobbes hayatının yaklaşık 20 yılını Paris’te geçirmiştir (Karaduman, 2020: 120).

En meşhur eseri Leviathan’da, toplumsal ve bireysel güvenliği sağlamanın yolu olarak karşı çıkılamaz bir güce sahip olan bir iktidarın varlığını elzem görmektedir. İnsanlar sahip oldukları sorumlulukları yerine getirmeleri için yöneticiden korkmalı ve ona muhalefet edecek cesarete sahip olmamalı Hobbes’a göre. Güçlü bir iktidar bireyler arası çatışmayı engelleyebileceği gibi, dış müdahalelere de izin vermemeli. İlaveten, Bütün bireyler kendi güvenliğini garanti altına almak ve toplumdaki olası çatışmaları engellenmesi için yetkilerini iktidarı oluşturacak güce teslim etmelidirler, başka bir deyişle bu konuda toplumsal bir sözleşme ortaya çıkmalıdır (Hobbes, 2007: 127). Bu yapılmadığı takdirde insanların ve grupların kendi aralarında tahakküm kurma çabası ve bunun neticesinde de iç çatışma meydana gelecektir. Bu nedenle Hobbes insanı insanın kurdu olarak nitelendirmektedir (Küçükalp-Cevizci: 2019: 25).

Hobbes’un toplumsal sözleşme anlayışına göre kral/yönetici tebanın can güvenliğini sağladığı sürece meşru bir iktidar olarak kalacaktır. Egemen güç tebanın mal güvenliğini de sağlar ama bu durum bireyler arası çatışmaları engellemek amacıyla, yoksa tebaa, kral’a karşı mülkiyet hakkına sahip değildir. Bilhassa kamu kaynaklarının yönetme yetkisi tamamıyla egemen monarkın kontrolünde olmalıdır (Karaduman, 2020: 127).

Hangi rejimin daha iyi olduğu konusunda parlamenter sistemi ve monarşiyi karşılaştıran Hobbes monarşiden yana bir tutum sergiler. Ona göre monarşik sistemde monarkın kişisel çıkarları, kamu çıkarları ile uyumlu olacağından daha sağlıklı kararlar alınabilir. Hobbes’un diğer bir argümanı ise parlamenter sistemin bilgili kişilerden değil güçlü ve servet sahibi kişilerden oluşacağı ve bu grup tarafından alınan kararların toplumsal huzuru sağlayamayacağına dairdir. Parlamenter sistemin bu dezavantajına karşılık, monarşi avantajlıdır çünkü monark istediği konuda bilgili bir danışman bularak ve onunla istişare ederek doğru kararı verebilir (Karaduman, 2020: 126).

Geleneksel dönemde Hobbes ve Machiavelli gibi bir kısım siyasi beka teorisi savunucuları genellikle insan doğasından yola çıkarak bazı çıkarımlarda bulunurlar.

---

³ Thomas Hobbes’un bilinen eseri Leviathan’ın yanı sıra, “Hukukun ilkeleri” ve “Behemoth ya da İngiltere İç Savaşının İyüzü” isimli eserleri bulunmaktadır. Bkz: Yahya Kazım Zabunoğlu’nun, Thomas Hobbes, Hayatı, Eserleri ve Hukuki Fikirler.

İnsanın doğasının kötü olmasının ve hükmetme isteğine sahip olmasının sadece bireysel ilişki biçimlerini değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri de şekillendiren unsurlar olduğunu varsayarak mutlakçıyetçi bir anlayışı benimserler. Toplum sözleşmesiyle bireylerin haklarını mutlakçıyetçi bir lidere/monarka devretme önerilerinin temel nedeni bu anlayıştır (Vatansever, 2017: 407).

Siyasi beka kavramı ile ilgilenen bir başka düşünür ise klasik realizmin önde gelen düşünürlerinden Hans J. Morgenthau'dur. Morgenthau bireylerin kendilerini feda edebilecekleri ahlaki ilkelerinin olabileceğini ama siyasi güçlerin/devletlerin bunu yapamayacağını ve devletlerin temel prensibi ve amacının siyasi bekasını korumak olduğunu ifade eder. Morgenthau etik konusundaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: “Bireyler adalet yerini bulsun, isterse kıyamet kopsun diyebilir ama devletlerin kendi himayesindekiler için bunu söyleme hakları yoktur...soyut olarak etik, eylemi ahlaki yasalara uygunluğuna göre yargılar, siyasi etik, eylemi siyasi sonuçlarına göre yargılar” (Morgenthau, 1985: 14-15).

Morgenthau ahlaki eylemlerin siyasi sonuçları olabileceğini belirtir. Alternatif siyasi eylemlerin ve muhtemel risklerin siyasi sonuçlarının hesaplanabileceğini, ve bunun büyük bir siyasi erdem olduğunu ifade eder. Ayrıca, yeni kurulan devletlerin siyasi istikrarı sağlayamaması ve ortaya güç boşluğu çıkması durumunda, bu devletlerin dış güçlerin müdahalesine açık hale gelebileceğine vurgu yapar. Bu durumun bilhassa Asya ve Afrika'da kurulan birçok yeni devletin siyasi bekasını tehdit ettiğini belirtir (Morgenthau, 1985: 41).

Morgenthau'ya göre emperyalizm artık direkt bir askeri müdahale ile değil, ekonomik ve kültürel yollarla yayılmaktadır. Dış yardımlara muhtaç olan zayıf ülkeler siyasi bekasını korumada zorlanan devletlerin başında gelmektedir (Morgenthau, 1985: 45). Ayrıca devletin güç kullanma tekeli gerektiği yerlerde kullanmadığı takdirde her sosyal grubun kendi çıkarı için elindeki gücü kullanacağını belirten Morgenthau bunun gruplar arası çatışmaları körükleyeceğini ve devleti bölünmeye götüreceğini iddia eder (Morgenthau, 1985: 165).

1.2.1. Siyasi Bekayı Etkileyen Faktörler

Siyasi beka yaklaşımı yakın dönemde farklı perspektiflerden ele alınmaya başlanmıştır. Literatürde siyasi bekanın ekonomi, dış politika, kimlik, siyasi elitler ve liderin

söylemleriyle olan ilişkisini ele alan çalışmalar ön plana çıkmıştır. Siyasi beka ve politik ekonomi ilişkisine odaklanan çalışmalar ekonomik büyüme ve liderin siyasi bekası arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışmışlardır. Bazı çalışmalar ekonomik büyümenin siyasi bekanın sürmesine pozitif katkıda bulunduğunu iddia etmişlerdir.⁴

1.2.1.1. Ekonomik Faktörler

Literatürde ekonomik büyümenin demokratik sistemlerde siyasi bekaya olan etkisi ile otokratik sistemlerdeki etkisi ayrı ayrı tartışılmaktadır. Bunu yaparken ekonominin seçimlere etkisi ve yapılan seçimlerin şeffaflığı gibi bir çok dinamiğin göz önünde bulundurulduğunun altını çizmek gerekiyor. Ayrıca seçmenlerin rasyonel hareket etme kapasiteleri de siyasi bekayı etkileyen unsurlar içerisinde önemli bir yer edinmektedir. Seçmenler gerçekten ekonomik gelişmeleri ve sonuçları takip ederek mi karar veriyor? Seçim öncesi yapılan manipülasyonlar seçmenler üzerinde etki oluşturuyor mu? Bu gibi sorular siyasi bekanın değerlendirilmesinde daha geniş bir perspektif oluşturulmasına zemin hazırlamaktadır (Wolfers, 2002: 1).

Paul J. Burke “ekonomik büyüme ve siyasi beka” makalesinde 1962-2006 aralığında 162 ülkeye dair topladığı verileri değerlendirerek ekonomik büyümenin siyasi beka kavramına etkisini tartışıyor. Sonuç olarak yazar ekonomik sorunların liderleri her zaman iktidardan etmediğini kabul etmekle birlikte, birçok defa liderin istifasına veya seçimleri kaybetmesine yol açtığı sonucuna varıyor. Burke bu durumun hem demokratik sisteme dayanan hem de otokratik bir yapıya sahip olan ülkelerde aynı olduğunu iddia ediyor (Burke, 2012: 31). Ekonomik sorunlarla karşılaşan demokratik liderler genellikle başarılı bir dış politikayla ekonomik başarısızlığın üstünü kapatmaya çalışmaktadır (Mitchell-Prins, 2004: 938- 941). Otokratik rejimlerdeyse lider dış tehditleri kullanarak iç konsolidasyonu sağlamaya çalışmıştır (Lonardo ve Diğerleri, 2020: 3).

1.2.1.2. Dış Politika

Siyasi beka yaklaşımı bağlamında ekonominin etkisi dışında tartışılan ikinci bir konu rejimin türü ve dış politikanın iç politika ile olan karşılıklı etkileşimine dairdir. Genellikle demokratik ve otokratik rejimler karşılaştırılır ve bazı sorulara cevap aranır. Demokratik

---

⁴ Bu görüşü paylaşan bazı yazarlar ve eserleri şunlardır: “Andrew Leigh “Does the world economy swing national elections?”, “Harvey Palmer ve and Guy Whitten-The electoral impact of unexpected inflation and economic growth”, “Justin Wolfers ‘Are voters rational? Evidence from gubernatorial elections”.

sistemde lider siyasi bekasını korumak amacıyla dış politikada çatışmayı bir yöntem olarak benimser mi? Eğer benimsiyorsa bu hangi durumlarda gerçekleşir? Aynı sorular otokratik rejimlerde siyasi bekasını korumaya çalışan liderler için de geçerli midir? Bu ve benzeri sorular sorularak karşılaştırmalı bir analiz yöntemi ile iç ve dış politika ilişkisi konumlandırılmaya çalışılmaktadır. Literatürde bu konuda yapılan çalışmalarda ön plana çıkan iki ayrı görüşten bahsedilebilir. Birinci görüş demokratik liderlerin iç politikadaki başarısızlığını, başarılı bir dış politikayla örtmeye çalıştığını ama demokratik sistemin şeffaf ve hesapverilebilir yapısının bunu zorlaştırdığını savunmaktadırlar (Mitchell-Prins, 2004: 938- 941). Diğer bir görüşe göreyse otokratik liderler ve rejimler dış çatışmaya daha isteklidirler. Çünkü dış tehditler merkezileşmeyi kolaylaştırmakta ve hükümetlerin güçlerini artırmaları için meşrulaştırı bir araç haline gelmektedir (Lonardo ve Diğerleri, 2020: 3).

Literatürde bu konuyu biraz daha farklı bir perspektifle ele alan çalışmalardan da bahsedilebilir. Bunlardan biri grup içi ve grup dışı ayrımıdır. Lider ve lideri destekleyen kişilerin oluşturduğu aktörler grup içi (in group) olarak adlandırılmaktadır. Lidere muhalif olan kesimler ise grup dışı olarak nitelenmektedir. Bu ayrım dış faktörlerin iç siyasetteki etkisine odaklanmıştır. Örneğin uluslararası aktörlerden oluşan dış rakipler veya grup dışı aktörler olan iç siyasi rakipler ile yaratılan çatışma alanları, lidere müdahale fırsatı vererek iç siyasi istikrarı veya birliği sağlamada fırsat yaratabilir. Bu bağlamda grup içi ve grup dışı ayrımını esas alan klasik çalışmalar, liderlerin kendi iç politikadaki başarısızlığını örtmek amacıyla dış çatışma ve krizlere başvurduğunu ve dış çatışmaların iç konsolidasyonu sağladığını ileri sürmektedir (Bak ve diğerleri, 2019: 2).

Grup içi ve grup dışı tartışmaları siyasi beka yaklaşımının daha tutarlı ve sistematik bir yapıya evrilmesine katkıda bulunmuştur. Geleneksel grup içi ve grup dışı faktörüne yönelik yeni eleştiriler yapılmış ve bu yaklaşımın kapsamı genişletilmiştir. Lider dış tehditleri içerideki politik istikrarı sağlamak için kullanırsa, bu durumda ülke güvenliğine daha çok harcama yapması gerekecek ve bu durum kamu refahını azaltacaktır. İlaveten, dış tehdit merkezileşmeyi artıracığından bu durum grup dışı için de tehlike arz etmektedir. Doğal olarak grup dışı olanlar dış tehdit söylemini samimi bulmadıklarında, klasik grup içi-grup dışı yaklaşımı geçerliliğini yitirecektir, başka bir deyişle dış tehdit içeride konsolidasyonu sağlama rolünü kaybedecektir. Bu durumda dış aktörleri bir tehdit

olarak tanımlamak yerine stratejik rakipler olarak görmek ve bu şekilde yorumlamak daha tutarlı bir yaklaşım sunmaktadır (Bak ve diğerleri, 2019: 7).

1.2.1.3. Kimlik İddiaları

Siyasi beka yaklaşımı ve dış politika ilişkisi bağlamında literatürde bahse konu olan başlıklardan biri de kimlik iddialarıdır (identity claims). Kimlik iddiası, bir liderin, başka bir devletin toprağında yaşayan aynı etnik kökeni, dini veya dili paylaştığı bir halk kitlesini kendi çıkarları doğrultusunda kullanma imkanını ve bunun liderin siyasi bekasına katkısını tartışmaktadır. Diversionary teorisine göre kimlik iddiasında bulunmak iddiada bulunan devlet liderinin iktidar süresini uzatabilir. Fakat son dönemlerde yapılan bazı çalışmalarda bu iddianın aksi öne sürülmüştür.⁵

1.2.1.4. Siyasi Elitler

Siyasi beka tartışmalarında ön plana çıkan diğer bir konu ise siyasi elitlerin (political elites) tutmu ve konumu ile ilgilidir. Siyasi elitlerin varlığı sadece otokratik rejimlerde değil, demokratik rejimlerde de mümkün olmaktadır. Bu bağlamda halkın taleplerinden ziyade kendi çıkarlarını doğrultusunda hükümeti yönlendiren veya hükümetle işbirliği halinde olan kesimlere hitaben siyasi elit kavramı kullanılmaktadır. Klasik siyasi elit yaklaşımı toplumu ikiye ayırır: yöneten ve yönetilenler. Yönetenler gücü kendi elinde tutmaya çalışan ve kamu kaynaklarından en fazla menfaat sağlayan azınlık bir grubu temsil etmektedir. Klasik siyasi elit yaklaşımının en önce gelen isimleri Mosca ve Michels'dir. Mosca ve Michels iktidardaki elitlerin halkı sömürdüğünü ve kendi egemenliğini kurmaya çalıştıklarını ileri sürmektedir. Elit gruplar fikri ve maddi (ekonomik güç) ve "ahlaki" olanı belirleyecek güçte örgütlü bir yapıyı ifade ettiğinden, örgütlenmemiş olan halkı yönetebilme kabiliyetine sahiptirler (Medding, 1982: 394-396).

Mosca sosyal değişimin kaçınılmaz olduğunu ve siyasi elitlerin bu değişimi takip ederek sosyal güç ve baskılara karşı mücadele ettiğini ifade eder. Ona göre toplumsal değişim süreçlerini yakından takip edemeyen siyasi elitler güçlerini ve konumlarını kaybederler (Medding, 1982: 398). Bu durumda kitlelerin içinde organize olmuş başka bir grup, yeni

---

⁵ Roman Krastev, "Identity claims and leader survival" çalışmasında , kimlik iddiasında bulunan lider üç tercih hakkına sahip olduğunu belirtir. Bunlar ya iddiasını sürdürmek, iddiasından vazgeçmek veya iddiasını daha da çok seslendirmek. Krastev'e göre başka bir ülkede bulunan etnik veya dini grup üzerinden kimlik iddiasında bulunmak, iddiada bulunan liderin görevde kalma süresini uzatmayacağı gibi, kendi vatandaşlarına iyi davranması halinde hedef alınan ülke liderinin siyasi bekasına katkıda bulunmuş olur.

siyasi elit sınıf olarak ortaya çıkar. Klasik siyasi elit yaklaşımının elitler ve kitlelerin ilişkilerini yöneten ve yönetilen olarak ikiye ayırması, bu yaklaşımın siyasi kurum ve kuruluşların önemini göz ardı ettikleri eleştirisine yol açmıştır. İlaveten potansiyel siyasi elit adayları arasında meydana gelebilecek çatışma durumları klasik siyasi elit yaklaşımı tarafından değerlendirmeye alınmamıştır (Medding, 1982: 403).

1.2.1.5. Liderin Söylemleri

Siyasi beka yaklaşımına katkı sunan tartışmalardan bir diğeri de liderin söylemleri ve siyasi retoriğinin onun iktidarda kalma süresine etkisine dairdir. Otokratik sistemlerde iç huzursuzluk (domestic discontent) baş gösterdiğinde liderin nasıl bir dil kullanması gerektiği sorusu ortaya çıkmıştır. Lider halk ile geliştirdiği ilişki biçiminde korku üreten tehditkar bir dil mi yoksa sadakate davet eden dostça bir dil mi kullanmalı? Windsor ve arkadaşlarının bu bağlamda yürüttüğü “Liderin Dili ve Siyasi Beka Stratejileri” çalışmasına göre otokratik rejimlerde ve demokratik rejimlerde kriz zamanlarında kullanılan dil birbirinden farklılaşmaktadır. Demokratik liderlere nazaran, otokratik liderler daha resmi bir dil kullanmayı tercih ederler çünkü toplumsal tabanda demokratik liderlere kıyasla daha az destekçiye sahiptirler. Kullanılan dili belirleyen ana unsur liderin sahip olduğu bireysel özellikler değil, rejimin türüdür (Windsor ve diğerleri, 2017: 4-6).

Siyasi beka yaklaşımının benimsediği temel konseptler ve argümanlar incelendiğinde ve liderin, partinin veya bir grubun iktidarda kalma süresine etki eden faktörlere baktığımızda, iç siyasi denklemlerin üzerinde yeterince durulmadığı gözlemlenecektir. Ekonomik faktörler, dış etkenler, kimlik iddiaları, siyasi elit yaklaşımı, grup içi ve grup dışı yaklaşımı ve liderin kullandığı dile odaklanan çalışmalar yerel unsurları/aktörleri merkeze alarak iç siyaseti dengeleri açıklamada yeterince kapsamlı ve sistemli bir açıklama sunamadığı gözlemlenmektedir. Siyasi beka yaklaşımındaki bu boşluğu seçmen (selectorate) teorisi doldurmaktadır. Seçmen teorisi, kazanan koalisyon, rakip (challenger), dışlanan gruplar, ekonomik ve dış faktörlerin hepsini sistematik bir şekilde ele alarak otokratik ve demokratik sistemlerde siyasi bekasının korunmasına dair çeşitli argümanlar ileri sürmektedir.

1.2.2. Seçmen Teorisi

Siyasi beka yaklaşımı temel hareket noktası liderin, rejimlerin, grupların veya devletlerin hayatta kalabilmek için takip ettikleri politikaları gözlemleyerek, bundan genel çıkarımlar

yapmaktır. Siyasi beka yaklaşımının başta Hobbes ve Machiavelli gibi düşünürler tarafından benimsenmesi, bu yaklaşımın çoğunlukla otokratik ve baskıcı sistemleri savunduğunu gösterebilir. Bu yaklaşıma göre devlet/lider iç huzuru ve barışı sağlamak için baskıcı ve sert önlemler almalıdır. Ayrıca, devlet bireyler arası çatışmaları engelleyerek hem iç güvenliği hem de dış güvenliği sağlamış olur. Mesquita ve Smith in geliştirdiği seçmen teorisi (Selectorate theory) ise temelde bu varsayımın reddine dayanmaktadır (Mesquita ve diğerleri, 2003: 4-5).

Seçmen teorisi en iyi rejimin refah, huzur ve güvenlik sağlaması açısından demokratik rejimler olduğunu ileri sürer. Peki neden o zaman halkı savaş ve sefaletle doğru sürükleyen liderler, barış ve huzuru sağlayan liderlerden daha uzun süre iktidarda kalıyor başka bir deyişle demokratik liderler kendi toplumlarına daha fazla refah ve huzur sağlarken, neden iktidarda kalma süreleri otokratik rejimlere göre daha azdır? Lider kavramından kastedilen şey, özel bazı kullanımlar hariç, iktidarda olan ve iktidarı şekillendiren kişi ve gruplardır. Mesquita ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği araştırmaya göre dünyada otokratik liderler, demokratik liderlerden neredeyse iki kat daha fazla iktidarda kalmaktadır (Mesquita and Smith, 2008: 167-168).

Seçmen teorisi bu durumu siyasi seçim kurumlarının liderlerin siyasi bekasına olan etkisini inceleyerek cevap veriyor. Farklı siyasi seçim kurumları, politikacılar için farklı eylem zorunluluğu getirmektedir. Otokratik rejimlerin sahip olduğu koalisyon yapısı, demokratik rejimlerden farklılık arz etmektedir (Mesquita ve diğerleri, 1999: 160).

Liderlerin sosyal refahı azaltmak veya artırmak için sahip oldukları teşvikler bu kurumların yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Seçmen teorisi siyasi gücün ilk ve en önemli amacının kendi siyasi bekasını korumak olduğunu ileri sürer. Lider veya rejim verdikleri siyasi kararlarda ve kaynak dağıtımında bu ilkeyi gözeterek hareket ederler (Down, 1957: 11). Bu bakımdan seçmen teorisi klasik siyasi beka yaklaşımı ile benzerlik taşır (Mesquita ve diğerleri, 2003: 8-9).

İlk etapta savaşların sonucunun rejimlerin ve liderlerin hayatta kalmalarını nasıl etkilediğini açıklamaya çalışan Mesquita ve arkadaşları, daha sonra bu çalışmayı daha da genişleterek seçmen teorisini ileri sürdü. Bu teori ile siyasi liderlerin kamu ve özel kaynakları nasıl ve kimlere tahsis ettiğini ve bu durumun onların siyasi bekalarına olan etkisi incelemektedir. Ekonomik büyüme, devrim, askeri darbeler, büyük nüfus göçleri,

dış yardım, sivil özgürlükler, siyasi rejim değişikliği, ticaret politikaları, dış yardımlar, dışlanan gruplar ve siyasi rakipler gibi birçok faktörün siyasi beka üzerindeki etkisi tartışılarak teorinin kapsamı genişletildi (Mesquita ve diğerleri, 2003: 1).

Seçmen teorisi hem otokratik hem de demokratik rejimlerin siyasi bekası ile ilgilenen bir teori. Demokratik sistemlerde elde edilen şeffaf veriler, güç ilişkilerinin daha açık olması teorinin uygulanmasını elbette daha da kolaylaştırmaktadır ama bu durum seçmen teorisinin otokratik sistemleri açıklayamadığı anlamına gelmemektedir. Bu bölümde seçmen teorisinin temel kavramları ve temel varsayımları ele alınmaktadır.

1.2.2.1. Kazanan Koalisyon ve Seçmen Kitlesi

Seçmen teorisi otokratik rejimlerin neden daha uzun süre iktidarda kaldığını kazanan koalisyonun yapısı ile ilişkilendirmektedir. Kazanan koalisyon (winning coalition) görevde bulunan liderin, rejimin ve grubun siyasi bekasını koruması desteğine ihtiyaç duyduğu seçmen üyelerinden oluşur (Mesquita ve diğerleri, 2003: 186). Seçmen ile kast edilen siyasi arenada veya toplumsal alanda hükümet seçiminde etkisi olan kişi veya gruplardır (Mesquita ve diğerleri, 1999: 160). Bu seçmen kitlesi nominal seçmen (nominal selectorate) olarak adlandırılmaktadır. Hükümetlerin kurulmasına direkt etki eden gruplar/elit kesimlerse gerçek seçmen (real selectorate) olarak adlandırılmaktadır (Mesquita ve diğerleri, 2011: 18).

Seçmen teorisine göre kazanan koalisyonun yapısı siyasi sistemin temel özelliklerini ve işleyişini belirler. Bu demokratik ve otokratik rejimlerde birbirinden farklılık gösterir. Demokratik rejimler geniş kazanan koalisyon ve büyük seçmen kitlesini temsil etmektedir. Otokratik rejimlerde kazanan koalisyon siyasi elitlerin oluşturduğu dar bir gruptan oluşmaktadır. Bu durum ülkedeki kaynaklarını dağıtımıyla da direkt ilgilidir (Mesquita ve diğerleri, 2003: 186).

Seçmen teorisi kamu kaynaklarına (public goods) ve özel kaynaklara (private goods) yapılan yatırımın ve bunun kimlere dağıtılacağı liderin siyasi bekasını belirleyen ana unsurlardan biri olarak görür. Kamu kaynakları sadece ekonomik metalar, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlığa erişim değil, aynı zamanda insan hakları, şeffaflık, siyasi haklar gibi temel prensipleri de ihtiva etmektedir (Mesquita ve diğerleri, 2003: 186). Özel kaynaklar ise ganimet ve elde edilen rantın dışında, yerli destekçilere fayda sağlayan ticaret veya tarife politikaları, uygun vergi politikaları ve özel çıkarlara yönelik

sübvansiyonlardan oluşmaktadır (Mesquita ve diğerleri, 2003: 29). Dış yardımlarsa lider için ilave bir gelir kaynağı oluşturmaktadır, fakat dış yardımın lider ve politik sistem için dört ayrı dezavantajı söz konusudur (Mesquita ve diğerleri, 2008: 195-196).

- Kazanan koalisyonu genişlemesiyle birlikte, gelişmekte olan ülkelerde uzun vadede ekonomik ve sosyal refahı artacağı öngörülür çünkü siyasi rekabet liderleri yeni politikalar ve kaynaklar üretmeye teşvik eder. Seçmen teorisine göre dış yardım bu üretkenliği yok eden faktörlerden biridir.
- Dış yardım ücretsiz olması hasebiyle, küçük koalisyonun olduğu ülkelerde sosyal refahın verimsiz bir kaynağı haline gelir. Ayrıca liderin vergi gelirlerine olan bağlılığını azaltır.
- Dış yardım vergi bağımlılığını azaltması sonucu olarak, devrim potansiyeline sahip olanların kazançlarını artırır.
- Demokratikleşmeyi geciktirir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, seçmen teorisi varsayımlarından biri de seçim kurumlarının etkisiyle oluşan politik sistemin yapısının kaynakların dağılımını belirlenmesidir. Demokratik rejimler kaynakları şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde geniş bir seçmen kitlesi ile paylaşıırken, otokratik rejimlerde bu durumun tersi söz konusudur. Otokratik rejimlerde kamu kaynaklarından her ne kadar tüm toplum yararlansa da (Mesquita ve diğerleri, 2008: 167-168), lider insanların çalışma saatlerini de etkileyen bir vergilendirme türü seçer ve elde edilen gelirleri özel kaynaklar ile birlikte kazanan koalisyon üyeleri ile paylaşır (Mesquita ve diğerleri, 2003: 8).

Bu durum halkın refahını düşürerek, sefalet ve yolsuzluğa yol açabilir fakat, özel kaynakların dağıtıldığı grubun (kazanan koalisyon) lidere sadakatini (loyalty) artırmaktadır (Mesquita ve diğerleri, 1999: 160). Başka bir deyişle, otokratik sistemlerde lider ekonomik bedel karşılığında sahip olduğu küçük kazanan koalisyonun sadakatini satın alır. Sadakatin devamı için, liderin, kazanan koalisyon üyelerinin siyasi bir *rakibe* (*rival*) sığınması durumunda elde etmeyi umdukları kaynaklara eşit veya daha üstünde bir miktar belirlenmelidir (Mesquita ve diğerleri, 2008, 171-172).

Burada lider için önemli olan ülke ekonomisinin gelişmesi veya krizlerin önlenmesi değil, kendi siyasi bekasıdır. Bir ekonomik kriz siyasi krize dönüşmediği sürece lider için bir problem teşkil etmemektedir (Mesquita ve Root, 2000: 1).

Liderin destekçilerinin sahip olduğu sadakat duygusu, liderin iktidarını koruma ihtimalini artırmaktadır. Bu durum geniş kitlelerde bir rahatsızlık oluşturmakla birlikte siyasi sistem içerisinde haklarından mahrum bırakılmış dışlanan bir grup olmaksızın, mevcut sistemi kabullenmeye yönelirler. Ayrıca kazanan koalisyona dahil olma ümitleri onların kendileri için dezavantajlı olan sistemin kabulünü kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle küçük kazanan koalisyon ve küçük seçmen kitlesinin olduğu monarşik veya askeri hükümet sistemleri yerine, otokratik sistemleri tercih ederler. Kazanan koalisyon genişledikçe lidere sadakat azalmaktadır. Kazanan koalisyonun geniş olduğu demokratik sistemlerde ayak kaydırma ve lideri devirme daha sık karşılaşılan bir durumdur (Mesquita ve diğerleri, 1999: 160). Otokratik, monarşik veya askeri yönetimlerin hakim olduğu sistemlerde özel kaynakların kazanan koalisyon üyelerine dağıtılarak onların sadakatinin satın alınması ve başarısızlıklarını bu şekilde örtmeleri nispeten daha kolaydır (Mesquita ve diğerleri, 1999: 153). Bununla birlikte kazanan koalisyonunu oluşturmada başarılı olamayan otokratik liderler veya askeri yönetimler siyasi bekalarını koruyamamaktadır. Burada geçiş sürecinde başarılı olmanın önemine vurgu yapılmaktadır. Geçiş sürecini sağlıklı yönetemeyen liderler askeri darbeler dahil bir çok tehditle karşı karşıya kalmaktadır. Seçmen teorisi liderlerin/grupların siyasi bekasını tehdit eden büyük risklerden birinin askeri darbe olduğunu ileri sürer. Askeri güce sahip olan sınırlı bir kesim olduğunda, bu kesimin iktidarın siyasi bekası üzerinde etkisi olduğu kabul edilir (Mesquita ve diğerleri, 2003: 46-47).

Demokrasi gibi geniş kazanan koalisyon ve geniş seçmen kitlesine sahip politik sistemlerde siyasi sadakat teşvik edilmemektedir, aksine başarısız olan liderlerin/hükümetin, cezalandırılması (desteğin geri çekilmesi gibi) gerektiğini savunmaktadırlar. Seçmen kitlesi, otokratik sistemlerdeki gibi salt kaynak dağıtımına odaklanmamakta ve siyasi liderin politik performansını önemsemektedir (Mesquita ve diğerleri, 1999: 160-161). Otokratik sistemlerin aksine demokratik sistemlerde güçlü bir politik performans sergileyemeyen lider iktidarını kaybetme riski ile karşı karşıyadır (Mesquita ve Smith, 2011: 75). Demokratik sistemlerde ekonomik büyümenin sağlanması liderin güçlü bir politik performans sergilediğinin işaretlerinden biri olarak yorumlanabilir (Mesquita ve diğerleri, 2003: 157).

Demokrasilerde seçmenin (selectorate) oluşturduğu kazanan koalisyon, geniş bir tabandan oluştuğundan dolayı, iktidar değişiminde bireysel anlamda çok

etkilenmemektedir. Otokratik sistemlerde ise rakibin (rival/challenger) iktidara gelmesi durumunda dar bir gruptan oluşan kazanan koalisyon üyeleri elde ettiği/edeceği bütün imkanları kaybetme riski ile karşı karşıya kalır, bu kazanımlarını kaybetmemek için lidere sadık kalmayı tercih etmektedirler (Mesquita ve diğerleri, 2003: 8). Siyasi sistemi belirlerleyen şey seçmenlerinin kim olduğudur: liderler, rejim destekçileri veya vatandaşlar (Mesquita ve diğerleri, 1999: 160-161).

Küçük kazanan koalisyonun lider için tek avantajı sadakat değildir. Kazanan koalisyonun dar bir yapıya sahip olması politikacılar tarafından arzu edilen bir durumdur (Riker, 1962: 160). Çünkü politikacılar küçük kazanan koalisyona daha rahat nüfuz edebildikleri gibi, koalisyon üyelerine ödemesi gereken payı da azaltmış olurlar. Bu örneklerde de görüleceği üzere koalisyon yapısı ve kurumları, siyasi kararları ve teşvikleri nasıl etkilediğini anlamak seçmen teorisinin ana amaçlarından birini oluşturmaktadır (Mesquita ve diğerleri, 2003: 10).

1.2.2.2. Siyasi Rakipler

Siyasi güç mücadelesinde genellikle lidere meydan okuyan rakip/rakipler vardır. Rakiplerin lidere meydan okuması içinde bulundukları şartlar ve rejimin türüne göre değişiklik göstermektedir. Rakipler üç şekilde ortaya çıkabilir: yerel meydan okumalar, lidere veya önderlik ettiği sisteme yönelik devrimci meydan okumalar ve yabancı düşmanların askeri saldırısı şeklinde gerçekleşebilir. Bazen de liderler bunlardan birkaç tanesi ile aynı anda karşılaşabilirler (Mesquita ve diğerleri, 2003: 23).

Demokratik sistemler şeffaflığa, kamu yararına ve insan haklarına saygı duyması ilkelerine bağlı kaldığı için, muhalefet/rakip genellikle lideri yolsuzluk, ahlaksızlık ve yetersizlik (zayıf politik performans) gibi söylemler üzerinden acımasızca eleştirmeyi tercih eder. Bunun ile birlikte farklı politik sistemlerde devrimci bir anlayışı benimsemek gibi farklı mücadele yöntemi benimseyen rakiplerden de söz edebiliriz. Hayatlarına mal olacağını bilseler de birçok insan iktidar mücadelesinde yer almaktan çekinmemektedir (Mesquita ve diğerleri, 2003: 16-18).

Seçmen teorisi var olanın sistemin meşru kuralları ve normları çerçevesinde iktidarı yerinden etmeye çalışan kişi veya grubu meydan okuyan / challenger olarak tanımlar. Bu bağlamda meydan okuyan kişi veya gruplar seçmenlerin içinden çıkmaktadır ve potansiyel lider adaylarıdır. Daha sonra farklı sistemlerde farklı mücadele ve metotları

kullanan kişi ve gruplar için teörinin kapsamı genişletilerek rakip/rival ifadesi kullanılır (Mesquita ve diğeri, 2003: 39).

Yukarıda liderin özel kaynakları kullanarak kazanan koalisyonun sadakatini satın almaya çalıştığını ifade etmiştik, buna karşın meydan okuyan kişi ve gruplarda bu vaatte (commitment) bulunabilir ama bu kazanan koalisyon üyelerinin taraf değiştirmeleri için yeterince inandırıcı bulunmayabilir çünkü liderin devrilmesi durumunda yeni oluşacak olan kazanan koalisyonda kendilerine yer bulamayabilirler. Daha doğrusu meydan okuyanın vaatleri kazanan koalisyon üyelerine inandırıcı gelmeyebilir. Liderin ise kendini ispatlamasına gerek yoktur, bilakis kendine sadakatinden şüphe ettiği kişileri kazanan koalisyondan tasfiye etmesi söz konusudur (Mesquita ve diğeri, 2003: 60).

Hem otokratik sistemlerde hem de demokratik sistemlerde rakipler sadece iç politika ile sınırlı değildir. Siyasi beka yaklaşımı başlığı altında dış tehditler ve bunun iç politika ile olan ilişkisini tartışmıştık. Seçmen teorisi dış rakipler ve lider ilişkilerini savaş üzerinden ele alır. Dış aktörler savaşarak bir rejimi veya lideri devirebilir ve kendi çıkarlarına hizmet eden yeni siyasi bir düzen kurabilir. Ayrıca dış müdahale iç çatışmayı artırıcı bir etkiye sebebiyet verebilir, çünkü savaş kaybeden lider dış güçlerin baskısıyla iktidarını kaybetmese bile, dış politikada yaşadığı başarısızlık onu yerinden edebilir. Bu durum yeni rakiplerin meydana çıkması için imkan hazırlar (Mesquita ve diğeri, 2003: 405-406).

Seçmen teorisi dış müdahalenin iki motivasyonu olduğunu varsayar: birincisi başka bir bölgedeki kaynakları ele geçiren lider bunu kendi çıkarları için kullanarak iç politikada iktidarının ömrünü uzatabilir. İkincisi, hedef aldığı ülkeye kendi politikasını dayatmak amacıyla savaş tercih edebilir. Devletlerin iç politikada sahip oldukları koalisyon büyüklüğü dış politikasını etkilemektedir. Örneğin geniş kazanan koalisyona sahip liderler, küçük kazanan koalisyonlara göre, başka devletlerin topraklarını ele geçirmesi daha düşük ihtimaldir. Savaş kaybeden lider (müdahaleye maruz kalan ülke lideri), kazanan karşısında görünürde ne kadar güçlüyse, kazananın gelecekte dış politikaya o kadar kaynak ayırması gerekebilir ve bu durum iç politik dengeleri kazanan liderin aleyhine değiştirebilir (Mesquita ve diğeri, 2003: 439).

1.2.2.3. Dışlanan Gruplar

Dışlanan gruplar (disenfranchised) kısaca kazanan koalisyonun dışında bırakılan ve haklarından mahrum edilen kimselerden oluşmaktadır. Seçmen teorisi sorusu: dışlanan

gruplar kendi varlığını sürdürmek ve refahlarını artırmak için neler yapabilirler? Bu grupların tercih edebilecekleri üç yol vardır seçmen teorisine göre (Mesquita ve diğerleri, 2003: 355).

- Birincisi bir çıkış stratejisi geliştirmek,
- İhtiyaç ve taleplerini dile getirmek/ protestolar düzenlemek
- Lidere sadakat göstermek.

İlk olarak, şartlara göre farklı çıkış stratejileri geliştirilebilir. Örneğin otokratik ve kaynak bakımından fakir olan ülkeden, zengin olan başka bir ülkeye göç etmek. Bu durumda gittikleri ülkelerde seçmen kitlesinin genişlemesine ve kamu kaynaklarının artmasına katkı sunabilirler. Bu durum gittikleri ülkelerin siyasi yapısına bağlıdır. Eğer göçmenlere oy hakkı veren bir ülkeyse daha fazla kamu kaynakları üretimi için teşvik edici bir faktör olurlar, aksi durumda vatandaşlık yani oy kullanma hakkı verilmeyen ülkelerde system dışında kalmaya devam ederler (Mesquita ve diğerleri, 2003: 364-365).

Göç etmek hem maddi açıdan hem de varılan ülkenin göçmenlerin kabulüne yönelik prosedürler açısından maliyetli bir durumdur. Göç etme imkanına sahip olamayan dışlanmış gruplar protestolar düzenleyerek taleplerini dile getirebilirler. Ayrıca, dışlanmanın devam etmesi durumunda devrim veya iç savaşa neden olacak adımlar atmaları muhtemeldir. Devrimci bir yol benimseyen dışlanmış grup üyeleri genellikle daha fazla kamu kaynakları üretmeyi amaçlar gibi görünmektedir. İç savaşa yeltenmeleri durumunda yeni politik sistemler kurabilme iddiasındadırlar ve genellikle kendilerini ezilen kitleden gördükleri için “özgürleştirici” bir çıkış biçimi benimserler. Bu grupların ekonomik ve siyasi durumları birbirine bağlıdır (Mesquita ve diğerleri, 2003: 356).

Küçük koalisyon sistemlerinde dışlanmış grupların kazanan koalisyona girmesini engelleyen bazı düzenleme ve yasalar mevcut olduğundan, bu gruplar bu yasal düzenlemelerin iptalini talep ettiğinde, şiddetli bir baskı ile karşı karşıya kalma durumları söz konusudur. Geniş koalisyonun olduğu ülkelerde dışlanmış gruplar barışçıl bir şekilde taleplerini dile getirmeleri beklenir çünkü zaten kamu kaynaklarından istifade etme imkanına sahiptir. Kamu kaynaklarında istifade edemeyen ve küçük koalisyonun olduğu ülkelerdeki dışlanmış gruplar, bir lider tarafından bir araya getirilir. Mevcut sistemi savunanlar ile çatışma başladığında her iki taraf ne kadar insan ve güç topladıklarını sayar ve neticede en çok gücü elinde bulunduran kazanır (Mesquita ve diğerleri, 2003: 369).

Lider genellikle devrim hareketlerini askeri güç ile bastırır ve bu doğrultuda ordunun kapasitesini ve yeteneklerini geliştirme geliştirmeye çalışır ama eğer ordu üyeleri dışlanırsa lider tarafından, güçlenen ordu lideri devirebilir. Bu durumda lider sadece ordu desteğini değil, kazanan koalisyon üyelerinden de özel destek bekler. Dışlanmış gruplar da kendi üyelerinin mücadeleye tam destek vermesini beklemektedir. Bu beklentiler üyelerin tamamının iç isyana/savaşa katılacağı anlamına gelmemektedir. Üyeler elde edecekleri fayda ve maliyete göre harekete geçeceklerdir. Örneğin savaşta yaralanma veya ölmek kazanan koalisyonun lidere desteğini engelleyici bir faktör olabilir. Diğer yandan dışlanmış grup üyeleri başlattıkları isyanda başarısız olması durumunda, ölüm riski ile karşı karşıyadır. Bu durum onlar içinde isyana katılmayı engelleyici bir faktör haline gelebilir (Mesquita ve diğerleri, 2003: 369).

Böyle bir mücadelede dışlanmış grup liderinin verdiği sözler ve kurmayı vaat ettiği sistem savaşmanın faydasını oluşturmaktadır. Dışlanmış grubu harekete geçiren iki motivasyondan bahsedilebilir. Yeni liderin takipçilerine yakınlığı ve yeni (vaat edilen) seçim kurumlarının özellikleri. Vaat edilen politik sistem ile mevcut politik sistem arasındaki beklenen fayda ne kadar büyük olursa dışlanmış grup lideri o kadar kolay grubu organize edebilir (Mesquita ve diğerleri, 2003: 370). Küçük koalisyona sahip otokratik sistemler, geniş bir tabanı olan bir devrime karşı ayakta kalamayabilir (Mesquita ve diğerleri, 2003: 371).

Politik sistemlerin geçişken olduğu (otokrasiden demokrasiye) ülkelerde dışlanan gruplar iki aşamalı bir çıkış stratejisi geliştirebilirler. Birinci aşama, eğer geniş bir taban desteği varsa sosyal yapılara dönüşerek toplumsal desteği korumaya çalışırlar, ikinci aşama siyasi alanda iktidar mücadelesi verirler. Bu varsayım sosyal bir hareket olarak Sünnilik başlığı altında vakıa analizi yapılarak detaylandırılacaktır. Ayrıca, tezin üçüncü bölümünde sosyal yapıların, siyasi bekayla ilişkisi ve bunun seçmen teorisine katkısı tartışılmaktadır.

1.2.2.4. Seçmen Teorisi ve İdeoloji

Seçmen teorisi liderler ve destekçileri arasında birbirlerini sadakatlerini test etmek amacıyla bazı bağlar (affinity) olduğu fikrine sahiptir. Liderler veya meydan okuyanlar bazı seçmenleri kendilerine daha yakın bulabilir. Bu yakınlık dini, etnik, ideolojik, ailevi veya karizma ile bağlantılı olarak da gerçekleşebilmektedir. Her ne kadar herkes kazanan koalisyonda yer almak istese de, yukarıda bahsedilen faktörler nedeniyle meydan okuyan

ve bazı seçmen kitlesi arasında da yakın bağlar oluşabilir⁶ ama bu yakınlık elde edilen çıkarların üstünde bir değere sahip değildir. Diğer değişkenler sabit varsayıldığında elbette liderler kendi akrabaları veya ideolojik yakınlığı olan kişilerle kazanan koalisyonu kurmak ister. Yakınlığın tercih edilebilmesi için siyasi bedelinin çok yüksek olmaması gerekiyor çünkü yakınlık seçmen teorisi için tek başına birincil dereceden önemli bir faktör değildir (Mesquita ve diğerleri, 2003: 61).

Mesquita ve arkadaşları yukarıda belirtildiği gibi ideolojiyi iki şekilde ele alıyor. Birincisi liderin kazanan kolasyonda bulunan üyeler ile yakınlık (affinity) derecesini incelerken, ideolojiyi ele almaktadır ve ideolojiyi etkin bir faktör olarak tanımlamamaktadır. Esas belirleyici olanın siyasi çıkarlar olduğunu ileri sürüyor. İkinci olarak da dışlanmış grupların ve liderin mücadelesinde grup üyelerinin bu savaşa iştiraki noktasında ideolojinin rolünü inceliyor ve ideolojinin iki grup arasındaki mücadelede de önemli bir role sahip olmadığı ifade ediyor. Bazı çalışmalarda⁷ devrim zamanlarında kaynakların dağılımını etkileyen faktörler arasında ideoloji faktörü önemli görülmüştür. Bu çalışma ideolojinin seçmen teorisine katkısını daha kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

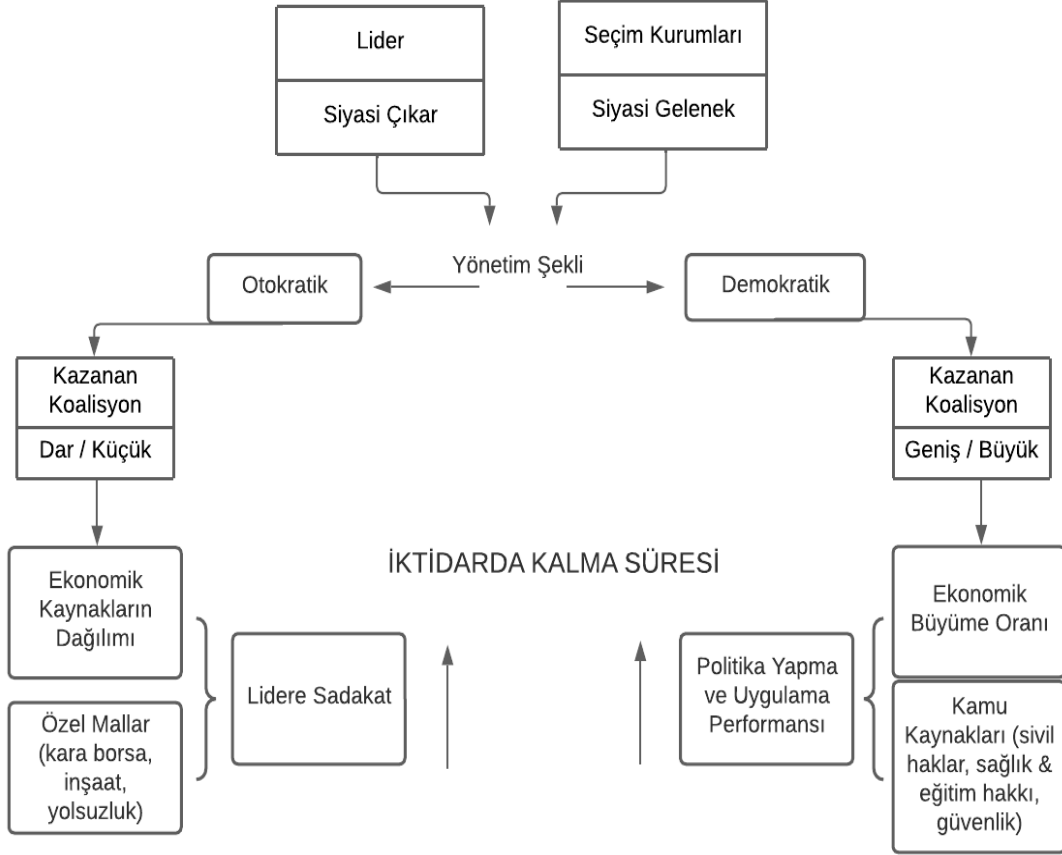
Bu çalışmada yer yer dini ve etnik kimlikleri, Geuss'un tasnifi düşünüldüğünde, deskriptif/betimsel ideoloji olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Mesquita'nın "yakınlık" kavramı ideoloji ile eş anlamda kullanılacaktır. İdeolojinin seçmen teorisindeki yeri ve katkısını daha anlaşılır kılmak adına ilk olarak seçmen teorisinin temel varsayımları aşağıdaki gibi bir şemaya çevrildi:

---

⁶ Bu konu ile ilgili daha detaylı bilgi edinmek için bkz: James Enelow ve Melvin Hinich'in "The spatial theory of voting" ve Hinic ve Michael Munger'in "Ideology and the Theory of Political Choice".

⁷ Bu konu ile ilgili daha detaylı bilgi edinmek için bkz: Matthew E Toro "The Rise and Fall of Mosaddeq: Political Survival, Ideology, and Revolutionary Coalitions".

Tablo 4: Siyasi Bekayı Etkileyen Faktörler (Seçmen teorisi) (Kaynak: Yazar kendisi teoriyi tablolaştırmıştır)

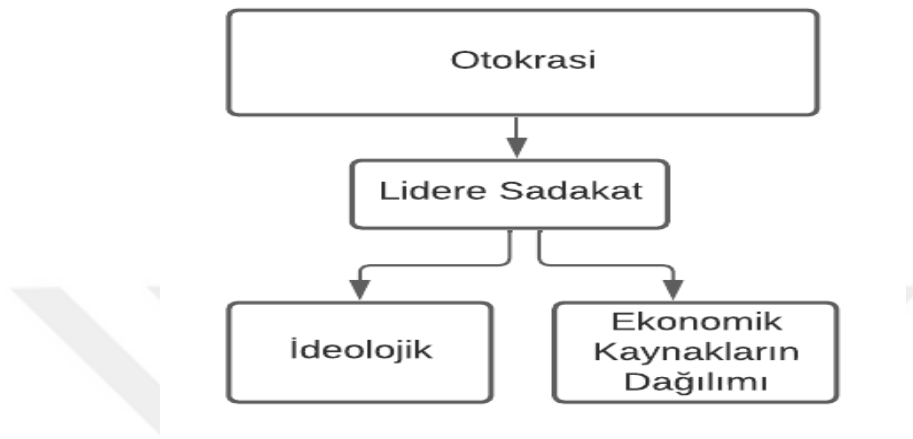

Tablodan anlaşılacağı üzere seçmen teorisine göre liderlerin çıkarları etrafında şekillenen kurumların otokratik ve demokratik düzendeki işleyişleri, liderlerin ve rejimlerin siyasi bekasını etkilemektedir.

Bu çalışma, ideolojinin doğru konumlandırıldığı takdirde seçmen teorisinin önemli bir parçası haline gelebileceğini iddia etmektedir. Bu iddia seçmen teorisine önemli bir katkı sağlamaktadır. Mesquita ve arkadaşlarından farklı olarak bu çalışma, ideolojinin rolüne değinerek ideolojiyi lidere sadakatin (loyalty) ana unsurlarından biri olduğunu savunuyor. Elbette bu durum siyasi çıkar (political interest) faktörünün göz ardı edildiği anlamına gelmemektedir. İdeolojileri, yakınlık gibi ayrı bir faktör olarak değil, otokratik sistemlerde lidere sadakati sağlayan önemli bir dinamik olarak görmek daha isabetli

olacaktır. Bu bağlamda bu çalışma ideolojiyi sadakat faktörünün (loyalty) altında konumlandırmaktadır.

Tablo 5: Seçmen Teorisinde İkincil Unsur: İdeoloji (Kaynak: Yazar kendisi teoriyi tablolamıştır)

Bu çalışma ideolojiyi salt lidere sadakatte işlevsel bir unsur olarak nitelendirmiyor, aynı zamanda, kazanan koalisyonun oluşumunda tehdit algısına (threat perception)⁸ neden olabilecek bir faktör olarak tasvir ediyor. Yani lider bir grubu kazanan koalisyona dahil ettiğinde elde edilecek siyasi kazanç, maliyetinden fazla olsa bile o gruba yönelik tehdit algılaması, grubun kazanan koalisyonun dışında bırakılmasına sebep olabilmektedir. Bilhassa tarihsel kimliğe sahip ve güçlü bir inanca dayalı kimlikler/ideolojiler lidere karşı devrim yapma potansiyeli taşıdığı düşünülerek dışlanmış gruplar arasına itilebilir. Üçüncü bölümde Suriye’de Sünnilik örneği üzerinden tarihsel kimliklerin rolü ve rakip tanımlamaları incelenerek seçmen teorisine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Bölüm Değerlendirmesi

Liderlerin, rejimlerin veya grupların siyasi bekasını etkileyen faktörleri incelerken siyaset ve meşruiyet tanımlamalarını incelemek ve bu iki kavram arasındaki ilişkiyi anlamak zaruri bir durumdur. Bu nedenle bu bölümde ilk olarak siyaset ve iktidar kavramlarının tanımlamaları ve meşruiyet ile ilişkisi tartışılmıştır. Siyasi iktidar meta üzerindeki

⁸ Tehdit algılaması (threat perception), daha çok uluslararası siyasette kullanılan bir kavramdır. Gruplara yönelik olarak askeri, ekonomik ve kültürel tehdit algılamaları söz konusuysa, bireysel anlamda kişinin kişisel güvenliğine, değerlerine (inanç-kültür) veya mal varlığına zarar verilmesini ihtiva eder. Bkz: D.L Rousseau-Garcia Retamero, “Identity, Power, and Threat Perception: A Cross-National Experimental Study-David Singer, Threat-perception and the armament-tension dilemma-Raymon Cohen, Threat Perception in International Crisis.

hakimiyetini geliştirerek insanları da kontrol altına tutmaya çalışmıştır. Bu bağlamda insanların siyasi güce itaat etmesini için meşruiyet araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Din geleneksel dönemde siyasi iktidar için en önemli siyasi meşruiyet aracıydı. Modern dönemde siyasi meşruiyet aracı olarak dinin yerini laiklik ve sekülerizm gibi ideolojiler almıştır. Ayrıca siyasi elit kesimlerin halkı manipüle etmek amacıyla geliştirdiği ideolojilerden de söz edilebilir ve bu durum ideolojinin pejoratif kullanımını göstermektedir. Geuss tarafından geliştirilen ideoloji tasnifi yukarıdaki örneklerde görülebileceği üzere farklı ideoloji tanımlamalarını bir arada anlaşılabilir bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Çalışmanın ana konusunun Suriye’de Sünniliğin siyasi bekası olması nedeniyle, Sünniliğin Arap milliyetçiliği ve sekülerizm gibi ideolojilerle mücadelesi ele alınmaktadır.

Siyasi beka yaklaşımı genel olarak dış politika, ekonomik, kimlik ve siyasi elitler gibi faktörler ışığında ele alınmıştır. Liderler siyasi bekalarını korumak amacıyla dış politikayı kullanmaktadır. Demokratik liderler iyi bir dış politika performansı ile iç siyasetteki başarısızlığını örtmeye çalışırken, otokratik liderler dış çatışmaları/tehditleri iç konsolidasyonu sağlamak için kullanmıştır.

Ekonomik faktörler siyasi bekayı etkileyen ikinci faktör olarak ele alınmaktadır. Ekonomik sorunlar hem demokratik hem de otokratik sistemlerde liderlerin istifasına veya devrilmesine yol açmaktadır. Liderlerin siyasi bekalarını etkileyen üçüncü faktör kimlik iddialarıdır. Liderler aynı etnik kimliğe sahip fakat başka bir coğrafyada/ülkede yaşayan grupları kendi siyasi bekalarını korumak için kullanmışlardır. Böyle bir müdahalenin liderin siyasi bekasını olumsuz etkileyebilmektedir.

Siyasi bekayı etkileyen dördüncü faktör elit grupların varlığıdır. Elit gruplar halkı manipüle ederek siyasi iktidarın gücünü korumasını sağlamıştır. Son olarak, liderlerin kriz zamanlarında geliştirdikleri söylemlerin onların siyasi bekalarını etkilediğini iddia eden ve liderin söylemlerini ayrı bir (beşinci) faktör olarak ele alan çalışmalardan söz edilebilir.

Siyasi beka yaklaşımının önemli teorilerinden biri seçmen teorisidir. Seçmen teorisi siyasi bekayı belirli bir faktör ışığında ele almak yerine, daha kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır. Seçmen teorisi siyasi beka yaklaşımında kullanılan siyasi elit kavramı

yerine kazanan koalisyon kavramını kullanmaktadır. Lideri destekleyen kişi veya gruplardan oluşan kazanan koalisyonun yapısı liderin siyasi bekasını etkilemektedir.

Otokratik sistemlerde lidere sadık ve küçük kazanan koalisyonun varlığı liderin siyasi bekasını korumasını kolaylaştırmaktadır. Demokratik sistemler geniş kazanan koalisyona sahiptir. Bu nedenle lidere sadakat azdır ve iktidar değişimi daha kolaydır. Seçmen teorisinin ikinci önemli kavramı siyasi rakiplerdir. Liderin iç politikada olduğu gibi, dış politikada da siyasi rakipleri vardır. İç rakipler vaatlerde bulunarak, dış rakipler savaşarak lideri yerinden etme stratejileri geliştirmektedir. Siyasi rakipler ve kazanan koalisyonun dışında kalan dışlanmış grupların varlığı seçmen teorisinin önemli başlıklarından bir diğeridir.

Siyasi rakipler kamu kaynaklarını kullanma hakkına sahipken, dışlanmış gruplar bundan mahrumdur. Fransızlar Suriye'yi işgal ettiği ilk senelerde Sünniler dışlanmış grup olarak varlığını sürdürmüştür. Sünniler siyasi alanda dışlanmalarına rağmen sosyal bir harekete dönüşerek toplumsal alandaki gücünü korumuştur. Bu kimliksel aidiyet aslında seçmen teorisinin ön plana çıkardığı bir unsur değildir. Seçmen teorisi kimliksel veya ideolojik bağlılığı önemli bir unsur olarak görmemektedir. Bu çalışmada Suriye'de Sünnilik örneği üzerinden ideolojinin ve tarihsel kimliklerin seçmen teorisindeki yeri doğru konumlandırıldığı takdirde, siyasi bekayı etkileyen önemli bir unsurlar olduğu iddia edilmektedir.

BÖLÜM 2: SURİYE’DE SÜNNİLİK

Eski dönemlerden beri sosyal, ekonomik ve siyasal alanda önemli gelişmelere tanıklık eden Suriye, Sünniler için büyük öneme sahip bir coğrafyayı temsil etmektedir. Sünnilik İslam coğrafyasında geleneksel dönemde olduğu gibi modern dönemde de sosyal ve siyasal alanda önemini korumuştur. Hanna Batatu Suriye’de Sünniliği temsilen tasavvufi grupların önemini vurgulamıştır (1999:108). Bununla birlikte bu grupların toplumsal etkisine yönelik yeteri kadar çalışma yapılmadığını ifade etmiştir (1999:103).

On üç asır boyunca Suriye’yi yönetme tecrübesine sahip olan Sünniler modern dönemde yeni meydan okumalarla karşılaştı. Bu çalışma Suriye’de Sünniliğe meydan okuyan dört rakibi ele almaktadır. Bunlar sekülerizm, misyoner hareketler, Arap milliyetçiliği ve azınlık gruplarıdır. Bu rakiplerin seçilme nedeni bu çalışmanın Suriye’de 1920-1970 tarih aralığını incelemesi ve bu dönemde Sünniliğe rakip güç olarak sosyal ve siyasal alanda bu aktörlerin etkin rol oynamasıdır. Bu rakiplerin yanı sıra Selefi aktivistlerin faaliyetleri Suriye’de Sünniliği zayıflatan başka bir faktör olmuştur. Selefilik Sünniliği dışlayarak başka bir deyişle sorunsallaştırarak sekülerizmi ve Arap milliyetçiliğini güçlendirmiştir. Bu nedenle Selefilik bu çalışmada bağımsız bir aktör olarak değil, Suriye’de sekülerizmi ve Arap milliyetçiliğini güçlendiren bir unsur olarak ele alınmaktadır.

Bu bölümde ilk olarak Sünniliğin tanımı ve Fransız mandası öncesi Suriye’de Sünniliğin hakimiyetinden bahsedilmektedir. Sonrasında Sünniliğin rakiplerinin ortaya çıkış süreci ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Suriye siyasetindeki konumları ele alınmaktadır. Ayrıca, bu rakiplerin benimsediği siyasi yöntemler incelenecektir. Bununla birlikte seçmen teorisinin dış müdahalelerin gerçekleştiği durumlarda siyasi beka mücadelesinde rakiplere dair ürettiği varsayımlar Suriye Sünniliğin rakipleri bağlamında ele alınmaktadır. Sonraki bölümlerde Sünniliğin siyasi bekasıyla ilgili tartışmalar ele alındığında okuyucunun kafa karışıklığı yaşamaması için, bu bölümde aktörleri tanıtmak ve tarihsel gelişimleri hakkında bilgiler sunmak bu bölümün bir diğer amacını oluşturmaktadır.

2.1. Sünnilik ve Suriye’de Sünniliğin Tarihsel Gelişimi

Bu çalışmada Sünni kimliği ile Osmanlı Devleti sonrası dönemde Suriye’de milliyetçi akımlardan farklı bir yol takip eden, inanç temelli yani Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat anlayışı

benimseyen ve bu doğrultuda politik bir anlayış/tutum geliştiren gruplar kastedilmektedir. Ehl-i Sünnet demek Hz. Muhammed'in sünnetini takip etmek, Cemaatten kasıtsa Sahabe-i Kiram'a tabi olmayı ifade etmektedir (Sifil, 2017: 226). Bir hadis-i şerife göre Hz. Muhammed (s.a.v): "Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacak; biri hariç diğer hepsi cehennemde olacak" buyurmaktadır. Kurtulacak grup hangisidir diye sorulduğunda Allah Resul'ü "Benim ve ashabımın yolunda olanlardır" buyurdu (Tirmizi:18). Resulullah'ın sünnetini ve Sahabe-i Kiram'ın bununla nasıl amel ettiği kuşkusuz bir usul çerçevesinde ele alınması gerekiyordu. Hz. Muhammed'den dini öğrenen Sahabe-i Kiram'dır. Sahabe-i Kiram'dan dini öğrenene tabiîn ve tabi'înden dini öğrenen tebe-i tabiîn'dir. Bu şekilde belirli bir silsileyle devam eden Ehl-i Sünnet (Sünni) çizgisi 4 fıkıh mezhebi (Şafi, Hanefi, Maliki ve Hanbeli) ve iki itikadi (Eş'ari ve Maturidi) mezheple vücut bulmuştur (Selvi, 2013; 45; Gümüshanevi, 2014: 7-8). Sünnilik Emeviler, Abbasiler, Endülüs Devleti, Eyyübiler, Osmanlı Devleti, Selçuklular ve Memlûklüler gibi birçok büyük İslam devletinin kimliği haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu coğrafyada toplumsal alanda daha çok Şafi ve Hanefi mezhebine bağlı tasavvufi gruplar etkin olmuştur (Batatu, 1999:108). Suriye'de de bu tarz gruplar hem toplumsal alanda hemde siyasi alanda uzun bir dönem etkisini korumuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Suriye'de Sünniliği Ahmed el-Haznevi tarafından kurulan Haznevi Okulu temsil etmiştir. Üçüncü bölümde bu konu daha detaylı bir şekilde tartışılmaktadır. Haznevi Okulu İslami hükümlere bağlı kalmış ve toplumsal alanda Sünni kimliğinin korunmasına önemli katkıda bulunmuştur (Candan, 2017: 20-22).

İslam uleması (Şafi, Hanefi, Maliki ve Hanbeli müçtehitleri) bir konuda hüküm verecekleri zaman Kur'an ayetlerini, bunun beyanı olarak Hz. Peygamber'in hadis ve sünnetini, bulunan zaman ve mekânın koşulları gibi birçok dinamiği göz önünde bulundurmakta idi. Müçtehitler bütün bu dinamikleri inceleyerek içtihatla bulunmuştur (El-Beyanûni, 2013: 23). Bunun neticesinde bazı hükümlerde icma edilirken, bazılarında da cumhurun görüşü esas alınmıştır.

İslam uleması Usul-i Fıkıh, Usul-i Hadis ve Usul-i Din gibi başlıklar altında İslami ilimleri sistematik bir biçimde tasnif etmiştir. Dini ilimlerin bu şekilde tasnifi dini ilimlerin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Fetva verilirken zaman ve mekanın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmakla birlikte, geliştirdikleri usul/metot sayesinde birey, örgüt veya

devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda İslami hükümlerin değiştirilmesinin önünü kapatmışlardır (Gencer, 2010: 62).

İslam coğrafyasına yönelik 13.yy'da gerçekleşen Moğol saldırıları ve artan iç siyasi mücadeleler toplumsal alanda yeni hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu hareketlerden biri Selefiliktir. Bu tezde Fransız Manda dönemi ve manda sonrası dönemde Suriye'deki Selefi aktivistlerin rolüne değinildiğinden Selefilik hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Moğol saldırıları sonrasında çocuk yaşta Urfa'dan Şam'a göç etmek zorunda kalan İbn Teymiyye, yaşadığı zorluklar neticesinde siyasi çözüm önerileri geliştirmiştir (Aydın, 2003: 212). Ancak geliştirdiği siyasi öneriler toplumsal tabanda ve siyasi elitler nezdinde karşılık bulmamıştır. Bunun verdiği öfkeyle Sünni ulemaya yönelik sert tenkitlerde bulunmuştur. Kendi siyasi görüşlerini meşrulaştıran ayet ve hadisleri kullanan İbn Teymiyye, Müslümanların yaşadığı krizi mevcut Ehl-i Sünnet inancıyla ilişkilendiriyordu. Ona göre yaşanan çöküşten kurtulmanın yolu Selef'e (önce gelenler/Sahabe ve Tabi'un) tabi olmaktan geçiyordu (Koca, 2015: 16). Yukarıda da bahsedildiği üzere Sünni ulema Selef devrinden itibaren gelen bir ilim silsilesi sonucunda usul ilimlerini geliştirmiştir. Her ne kadar Sünni ulema yaşanan çağın dinamiklerini göz önünde bulundursa da geçici siyasi krizlerden etkilenecek dinin mahiyetinde bir değişime gitmiyordu.

İbn Teymiyye'nin başlattığı ve kendi görüşleriyle uyumlu ayet ve hadisleri kullanma usulsüzlüğü modern dönemde birçok devlet ve örgütün kullandığı bir yönetime dönüşmüştür. Oysaki bir ayet indiğinde Resulullah'ın bu ayeti nasıl açıkladığı (hadis), nasıl amel ettiği (sünnet), Sahabe-i Kiram'ın nasıl amel ettiği, farklı coğrafyadan yaşayan insanların bu ayetle amel ederken karşılaştığı durumlar gibi birçok parametre göz önünde bulundurulmaktadır. Sünni ulema bu dinamikleri göz önünde bulundurarak fetva vermiştir. Endülüs Devleti, Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti başta olmak üzere birçok İslam devleti kendi hukuk sistemini oluştururken ana kaynaklardan biri olarak Sünni (Ehl-i Sünnet) inancı görmüştür. Selçuklular döneminde İmam Gazali öncülüğünde büyüyen Nizamiye medreseleri ve Osmanlı Devletine ait medreseler Ehl-i Sünnet çizgisinde bir eğitim müfredatı geliştirmiştir.

İbn Teymiyye'nin çocukluğundan beri yaşadığı zorluklar onun dini düşüncesini de şekillendirmiştir. Osmanlı Devletiyle birlikte 13.yy'dan itibaren yükselişe geçen

Müslümanlar, İbn Teymiyye'nin siyasi reçetesi veya dini anlayışıyla değil, Klasik dönemdeki gibi Sünni anlayışla gücüne güç katmıştır. 18.yy'dan itibaren İslam dünyasında yeni krizlerin ortaya çıkmasıyla Selefi zihniyet yeniden ortaya çıkmış ve modern dönemde ortaya çıkan krizleri tekrar Sünni inancıyla ilişkilendirmiştir. Her grubun kendi siyasi görüşüne uyumlu ayet ve hadisleri seçmesi neticesinde Selefilik kendi aralarında sayısız bölünmeler yaşamıştır. Bu bölünme neticesinde iki farklı zihniyet ön plana çıkmıştır. Bir taraftan sekülerizmle uyumlu bir dünya görüşü savunan Muhammed Abduh gibi Selefi aktivistler, diğer taraftan ayet ve hadislerin zahiri anlamıyla amel edip diğer Müslümanları tekfir eden Muhammed Abdulvehhab gibi Selefi aktivistler ortaya çıkmıştır. Bu iki grubu birbirinden ayırmak için Abduh'un öncülük ettiği gruplara İslam modernizmi veya neo-Selefilik denilmiştir (Sönmez, 2002: 4).

Selefilik Suriye'de kendi başına bir aktör olamamıştır. Arap milliyetçiliği ve sekülerizm gibi Sünniliğin rakiplerinin güçlenmesine yol açmıştır. Örneğin Suriye'de ön plana çıkan Selefi aktivist Abdurrahman el-Kevakibi, aynı zamanda Arap milliyetçiliğinin sembol isimlerinden biriydi (Baktıaya, 2017: 343). Sabitelerini (temel dini kaideleri) ve geleneksel birikimlerini korumakla birlikte, Sünnilerin sahip oldukları sosyal ve siyasal kimlik dönemin zorunluluk ve ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Suriye'de kolonyal dönemde rakiplerin konumu ve elde ettikleri güç Sünniliğin sosyal ve siyasal alandaki tutumunu belirleyen bir faktör haline gelmiştir.

2.2. Fransız Mandası Öncesi Suriye'de Sünniliğin Hakimiyeti

Suriye kavramı modern dönemdeki Suriye devletinin tarihi değil, Suriye coğrafyasında yaşayan Suriyelilerin tarihi, kültürü ve toplumsal yapısını ifade etmektedir. Bu bakımdan Suriye tarihi daha eski dönemlere dayandırılabilir (John A. Shoup, 2018: 1). Suriye terimi geçmişte farklı yazarlar tarafından farklı coğrafi bölgeler ve sınırları tanımlamak için kullanılmıştır. Suriye'nin Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle birlikte, Batılı kaynakların kullandığı Suriye terimi yerine Şam (daha sonraki süreçte Biladü'sh-Şam) adı yaygın olarak kullanılmıştır. Büyük İslam tarihçileri İbnü'l Kesir, Taberi, Yakut-el Rumi ve Mesudi kendi eserlerinde Suriye adını kullanmıştır. Bu kaynaklarda Suriye adının Şam veya Halep'teki belli bölgeleri ifade etmek için kullanıldığı ifade edilmektedir (Shehadeh, 2011: 18). Coğrafi olarak Suriye Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar, Toros ve Sina arasındaki topraklar için kullanılmıştır (Hitti, 1959, S:5).

Suriye Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce Bizanslıların elindeydi. Bizanslılara bağlı Gassaniler, Suriye'yi yönetmekteydi. Sasaniler Suriye'yi hakimiyetine almak için Gassaniler ile savaştı ve 613 yılında Gassanileri yenerek bu bölgenin kontrolünü kendi ellerine geçirdi. Daha sonra ki süreçte 622 yılında Herakleios Suriye'yi tekrar bizans topraklarına katmak için Sasanilere savaş açtı. Suriye iki imparatorluk arasında bir mücadele alanı haline geldi. 628 yılına gelindiğinde Bizans tekrar Suriye kontrolünü kendi ellerine geçirmeyi başardı. Bu süreçte Müslümanlar da bölgede etkin bir güç haline gelmeye başladılar. Hz. Halid bin Velid'in komutasında İslam orduları Yermük savaşıyla (635) Bizans'ı ağır bir yenilgiye uğrattı. Hz. Ömer döneminde İslami fetihler hızlı bir şekilde ilerlemiş ve 636 yılında Suriye, tamamıyla Müslümanların hakimiyetine girmiştir (Shoup, 2018: 38-39).

Hz. Ömer, Hz. Muaviye'yi 640 yılında Şam'a vali olarak atadı. Bizansın yenilerek Suriye'den çekilmesinden sonra, Suriye'de yaşayan Hristiyanların bir kısmı bizans ordusuyla birlikte Suriye'yi terk etti ama Hristiyan nüfusun büyük çoğunluğu Suriye'de yaşamaya devam etti. Müslümanlar ve Hristiyanlar aynı şehirlerde bir arada yaşadılar. Hz. Muaviye bölgedeki güçlü kabilelerden olan Beni Kelblerden bir kadınla evlenerek otoritesini sağlamlaştırdı. İlaveten disiplinli bir İslam ordusu kurmuş ve başarılı bir yönetim sergileyerek bölge halkı ile olan bağıını güçlendirmişti (Tomar, 2009: 545-550).

Hz. Muaviye İslam devletinin merkezini Şam'a taşıması ile birlikte, çağdaş Suriye devletinin temeli oluşturulmuş oldu. Hindistandan İspanya'ya kadar uzanan islam devleti artık Şam'dan yönetiliyordu ve Abbasilere kadar bu durum devam etti. Abbasiler ise İslam devletinin başkentini Şam'dan Bağdat'a taşıdı. Bu tarihten itibaren Şam bir vilayet merkezi olarak günümüze kadar önemini korudu (Bannerman, 1980: 231).

II. Mervan döneminde Emeviler, Abbasi ordusuna karşı ağır bir yenilgiye uğradı (132/750). Bu süreçte Suriye'de Tadmûr ve Humus şehirlerinde Ebu Muhammed es-Süfyani liderliğinde gerçekleşen isyanlar, Abbasi Suriye valisi Abdullah b. Ali tarafından bastırıldı. Abbasiler Suriye'de kendi otoritesini tahkim ettikten sonra devletin başkentini Şam'dan Irak'a taşıdı. Bu süreçte Suriye Abbasilere bağlı bir eyalet konumuna düştü. Abbasi halifelerinden Harun Reşid Bizans saldırılarına karşı önlem almak amacıyla Suriye'de idari yapılanma konusunda bazı değişiklikler gerçekleştirdi. Bu değişiklikler

sonucunda Suriye’de Ra’bân, Menbic, Tizin ve Antakya gibi bazı şehirler “Avasım” adıyla müstakil şehirler haline getirildi (Tomar, 2009: 545-550).

Selçuklu ve Eyyübi devletleri döneminde de coğrafi ve siyasi önemini koruyan Suriye’de Sünnilik, dışarıda Haçlı, içeride Batınilere karşı yürütülen savaşlarda devletin benimsediği kimliği oluşturmaktaydı (Şeşen, 2009: 7; Karatepe, 2000: 419). Selahattin Eyyubi Suriye’deki emirlerin talebi üzerine Suriye ve Mısır’ı birleştirmek amacıyla Halep, Humus, Hama ve Ba’lebek gibi birçok bölgeyi ele geçirdi ve sonrasında Hittin savaşıyla (1187) Haçlıları yenilgiye uğratarak Kudüs’ü fethetti (Şeşen, 2009: 337). Memlûklülerin kurulmasından sonra, Suriye Eyyübi emirlikleri başlangıçta Memlûk iktidarını tanımadılar ve aralarında çıkan anlaşmazlıklar Abbasi halifelerinin arabuluculuğuyla çözüme ulaştırıldı. Bu süreçte her ne kadar Moğollar Suriye’yi işgal ettilerse de, Aynicâlût Savaşı’nda (658/1260) Memlûkler, Moğolları yenilgiye uğratarak Suriye’de kontrolü yeniden ele geçirdi ve otoritesini tahkim etti (Tomar, 2009: 549).

Burada vurgulanması gereken nokta bütün bu süreçlerde Sünnilik ana aktörlerden biriydi. Selçukluların Batınilere karşı gerçekleştirdiği savaşlarda, Sünnilik Selçuklu devletinin resmi inancını teşkil ediyordu. Sünniliğin bu süreçlerdeki rolü sahip olduğu tarihsel kimliği ile ilişkili olarak üçüncü bölümde analiz edilecektir.

Memlûklüler, Osmanlı topraklarında Alevi nüfusa nüfuz etmeye çalışan Safevilerle ittifak anlaşması yapması, Osmanlı Devleti’ni rahatsız etmiş ve 1514’te Çaldıran ovasında meydana gelen savaşta Osmanlı Devleti, Memlûklüleri yenilgiye uğratmıştır. Devamında Osmanlı Devleti, Ridaniye ve Mercidabık savaşları ile Suriye, Mısır ve Hicaz’ı ele geçirmiştir. Bu coğrafyayı yönetmede Osmanlı Devleti’ni başarılı kılan unsurlardan biri Sünni kimliğe sahip olmasıydı çünkü Memlûk toplumu çoğunlukla Sünni kimliğine mensuptu (Kürkçüoğlu, 1982: 6). Osmanlı Devleti’nin Sünni inancını benimseyen bir devlet olması, Suriye’de Hanefilik ve Şafîlik gibi Sünni mezheplerin ve Sünni tasavvuf ekollerinin (Kadirilik, Halvetilik ve Nakşibendilik gibi) güçlerini arttırmıştır (Khoury, 1983: 15).

Memlûklüler döneminde olduğu gibi, Osmanlı Devleti de Suriye’yi genellikle ayanlar vasıtasıyla yönetmekteydi. Ayanlar Suriye toplumu ve Osmanlı yönetimi arasındaki bağlantıyı sağlayan iktidar mekanizmalarını oluşturmuyordu. Ayanlar: eşraf, ulema, mültezimler, zengin seküler kesimden oluşmaktaydı (Khoury, 1983: 11).

17.yy ve 18.yy'dan itibaren Osmanlı Devleti'nin Suriye'deki gücünü azaltan üç önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlar sekülerizm, misyoner faaliyetleri ve Arap milliyetçiliğidir. Osmanlı Devleti'nin Suriye'deki gücünü azaltan önemli gelişmelerden ilki modern dönemde dinin anlaşılmasında yaşanan değişimdir. Modern dönemde siyasi meşruiyeti sağlama işlevi seküler kurum ve yasalara dayanmaktadır. Suriye tarihsel olarak Sünni kimliğiyle özdeşleşen bir coğrafyadır. Osmanlı Devleti'nin de kuruluşundan beri Sünni bir kimliğe sahip olması Suriye'yi yönetmesini kolaylaştıran ana unsurlardan biri olmuştur. Sekülerizmin modern dünyada yaygınlaşması ve bilhassa Batı ülkelerinin etkisiyle Osmanlı coğrafyasında yaygınlaştırılması Osmanlı Devleti'nin Suriye'deki kontrolünü zayıflatmıştır (Hut, 2016: 129).

Osmanlı Devleti'nin Suriye'deki gücünü azaltan ikinci önemli gelişme Suriye ve komşu ülkelerinde 17.yy dan itibaren artan misyoner hareketlerdir. Bilhassa Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Suriye'yi işgal etmesiyle Suriye'de misyonerler için büyük fırsat doğmuştur. Sünni kimliğine karşıtlığıyla bilinen misyoner oluşumlar, Müslümanları kendi dinlerine çevirmekte zorlandıklarını fark ettiler. Bunun neticesinde yeni bir strateji belirleyerek Arap milliyetçiliği ve seküler anlayışları desteklemişlerdir (Soy, 2004: 179).

Sünniliğin Suriye'deki iktidarını etkileyen üçüncü önemli gelişme Avrupa'da ve Osmanlı coğrafyasında milliyetçiliğin artmasıydı. Fransız İhtilali'nin (1789) sonuçlarından biri olarak milliyetçi akımların artması Suriye'yi etkilemişti. Napolyon 1798 yılında Mısır'ı işgal ettiğinde orada sanatsal faaliyetler yoluyla halkın milliyetçi duygularını tetiklemiştir (Çolak, 2008: 148). Mısır'da artan Arap milliyetçiliği hareketler zamanla Suriye dahil diğer Osmanlı coğrafyasını da etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bazı Arap milliyetçisi hareketler Osmanlı Devleti'nden ayrı bağımsız bir Arap devleti kurmak için Batı ülkelerinin desteğine başvurmuştur (Hut, 2016: 134-135).

Fransa'nın Suriye'yi işgal etmesiyle Suriye'deki azınlık grupları da Sünniliğin rakipleri haline gelmiştir. Bu durum daha çok Fransızların Suriye'yi bölme politikalarının bir sonucuydu. Fransızlar San Remo konferansında Suriye'yi Alevi, Sünni ve Dürzilere ait olmak üzere üç ayrı bölgeye ayırarak federal bir yapı oluşturmayı planlamışlardı. Fransızlar azınlık gruplarını bazen Arap milliyetçiliğini zayıflatma amacıyla, bazen de Sünnilerin güçlenmesini engellemek amacıyla kullanmıştır (Okur, 2009: 141-142).

Kısacası modern dönemde Suriye’de Sünniliğe karşı üç büyük rakip ortaya çıkmıştır. Bunlar sekülerizm, misyoner hareketler ve Arap milliyetçiliğidir. Fransızların Suriye’yi bölme çabalarının sonucu olarak azınlık grupları da Sünnilerin dördüncü rakibi haline gelmiştir. Suriye özelinde Sünniliğin bu rakipleri her zaman ayrı birer örgütlenme biçimi benimsememiştir. Örneğin misyoner okullarında yetişen aktivistler kendilerini aynı zamanda Arap milliyetçisi olarak da takdim etmişlerdir.

Suriye’de Sünniliğin önemli rakiplerinden biri olan misyoner hareketler ilk başlarda Müslüman Suriye toplumunu Hristiyanlığa dönüştürmeyi amaçlamış, ancak bu amacı elde etmede zorlanmışlardır. Daha sonra strateji değiştirerek Müslümanları Hristiyanlaştırmak yerine sekülerleştirmeye çalışmış, bu şekilde Sünniliğin toplumsal etkisini kırmayı hedeflemişlerdir. Bu grupların benimsediği diğer bir strateji ise Arap milliyetçiliği gibi ayrılıkçı hareketler teşvik etmek ve onlar için gerekli imkanları sağlamaktır. Hem Arap milliyetçilerinden hem de misyoner hareketlerden destek bulan sekülerizm Suriye’de Sünniliğin büyük bir rakibi haline gelmiştir.

2.3. Suriye’de Sünniliğin Siyasi Rakipleri

Suriye’de Sünniliğin rakipleri Arap milliyetçileri, sekülerizm, misyoner hareketler ve azınlık gruplarıydı. Azınlık grupları Birinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen Fransız müdahalesi neticesinde Sünniliğin bir rakibi haline gelmiştir. Fransa’nın Suriye’ye yönelik müdahalesi ve Sünniliğin rakiplerinin güçlenmesi seçmen teorisinin önemli varsayımlarından üçünü ispatlamaktadır.

Birincisi liderin/grubun siyasi beka mücadelesini etkileyen aktörler sadece iç gruplar/liderlerden oluşmamaktadır. Uluslararası aktörler de bir lider veya grup için siyasi bekayı tehdit eden bir aktör haline gelebilir. Bu bağlamda Fransız müdahalesi Suriye’de Sünniliğin siyasi bekasını tehdit eden ana faktörlerden birini oluşturmuştur. Seçmen teorisinin ikinci varsayımına göre dış müdahaleler iç politikada yeni rakiplerin ortaya çıkmasına imkan hazırlar veya mevcut rakiplerin güçlenmesine yol açar. Fransız müdahalesi sonrası Suriye’de azınlık gruplarının yeni bir rakip olarak ortaya çıkması bu varsayımı Suriye özelinde doğrulamaktadır. Ayrıca, Paris’te dergi basan Muhammed Abduh ve Cemaleddin Afgani’nin öncülük ettiği Selefi zihniyetin Suriye’de kendine alan bulması ve Fransız desteğiyle misyoner okullarının Sünnilik karşısında daha da güçlenmesi bu varsayımı güçlendiren diğer faktörleri oluşturmaktadır.

Seçmen teorisinin üçüncü varsayımına göre dış müdahaleyi gerçekleştiren güç, kendi çıkarlarıyla uyumlu politikaları, müdahale ettiği ülkeye dayatmaktadır. Fransız müdahalesi ile birlikte Suriye’de Sünniliğe meydan okuyan sekülerizm ve Arap milliyetçiliği güç kazanmıştır ve ayrıca azınlık grupları Sünniliğin yeni rakiplerinden biri olarak ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti’nin Suriye’de gücünü kaybetmesi ve Fransa ve İngiltere’nin Suriye’de etkisinin artırması sonucu Sünniler politik alandan uzaklaştırıldı. Bunun yanı sıra, Sünniliğin rakipleri olan Arap milliyetçiliği, sekülerizm, misyoner okulları ve azınlık grupları güç kazanmıştır. Seküler anlayışı benimseyen Arap milliyetçilerinin de inanç olarak Sünni olmaları, Suriye’de Sünni kimliğinin neyi ifade ettiğinin açıklanmasını gerektirmektedir.

2.3.1. Sekülerizm

Suriye’de sekülerizm, uzun yıllar boyunca Suriye’yi yöneten Sünniliğin geleneksel direnç kaynaklarını zayıflatıyordu. Bu durum Fransızların çıkarlarıyla uyumlu bir gelişmeydi. Fransız müdahalesi Suriye’de seküler ideolojiyi güçlendirmiştir. Seküler anlayışı savunan misyoner okullarına Fransızlar tarafından sağlanan destekler bu minvalde okunabilir. Bu gelişmeler seçmen teorisinin dış müdahaleyi gerçekleştiren aktörün, müdahale ettiği ülkeye kendi politikalarını dayattığı varsayımını pekiştirmektedir.

Sekülerizm sadece Suriye özelinde değil, Osmanlı coğrafyasının genelinde Sünniliği çevrelemiştir. Bu bakımdan sekülerizm sadece Suriye’de değil, İslam coğrafyasının birçok yerinde Sünniliğe rakip olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda bu çalışmanın birinci bölümünde de belirtildiği gibi geleneksel dönemde dini meşruiyet anlayışının, modern dönemde yerini seküler meşruiyete bırakmasından kaynaklanmıştır. Suriye özelinde sekülerizmi yaygınlaştıran faktörler Selefi aktivistler ve misyoner hareketler olmuştur. Bu iki grup Arap milliyetçiliğinin seküler bir yapıya evrilmesine katkıda bulunmuştur. Bilhassa misyoner hareketler Suriye’de seküler kurumlara verdiği destekle sekülerizmin kendi başına bir aktör olarak güçlenmesine neden olmuştur.

Osmanlı coğrafyasını etkisi altına alan sekülerizmin ana işlevini ve Sünnilik karşısındaki konumunun daha iyi anlaşılması için kısaca sekülerizmin tarihsel arka planına bakılması gerekmektedir. Sekülerizm modern dünyanın bir ürünüdür. Geleneksel dönemden köklü bir kopuşu ifade eden modern kavramı “yeni” olanı ifade etmektedir. Buradaki “yeni”

likten kasıt nitel bir yeniliktir ve aslında “yepyeni/novel” anlamına gelmektedir. Zira gelenek zaten Arapça’da cedid anlamına gelen “yeni” yi ihtiva ediyordu. Bu bağlamda modernizm “yeni bir dünya inşası” olarak tanımlanabilir. Bu modern dünyanın gerçekleşme tarzını ifade eden kavram ise modernitedir (Gencer, 2008: 115).

Hikmeti esas alan geleneksel anlayış varlığın kaynağı olarak yaratıcıyı ve eşrefi mahlukat olarak insanı görürdü. Geleneksel anlayış “zaman/tarih” ve mekan/evren arasında bir uyumu öngörüyordu. Zira, bilgi/nomos, kozmos’un insana başka bir deyişle, zübde-i kâinata yansımından ibarettir. Bu uyum, Batı dünyasında dini kurum ve kişilere duyulan güvenin azalması insanların tedrici olarak tanrı tasavvuruna yabancılaşması ile birlikte bozulmuştur. Modern dünya bilgi ve varlığı beşeri şuura dayandırarak aradaki uyumu bozmuş ve geleneksel düzenin aksine yeni bir dünya görüşü ortaya koymuştur. Bu dünya görüşü Descartes’in “düşünüyorum öyleyse varım” ifadesiyle felsefi hüviyetini açıkça beyan etmektedir (Gencer, 2008: 116).

Modern dünyada insan merkezli bu anlayış, geleneksel dönemin “insanı aşkın hakikat anlayışını” reddediyordu ve sebep ve sonuç ilişkisine dayalı doğa yasalarını esas alıyordu. Modernizm doğa üstü alanlara başvurmadan rasyonel ve birey odaklı bir anlayışı geliştirdi ve mekanik bir evren tasavvurunu benimsedi (Norris and Inglehart, 2004: 7-9). Evrenin anlaşılmasında deney ve gözleme dayalı analitik bir yöntem geliştirdi. Bu yöntem ile parçalarını ayrı ayrı inceleyerek mekanik bir bütünlüğe ulaşmayı gaye edindi. Bunun sonucu olarak da, bilim, felsefe ve etik birbirinden ayrılmıştır. Bilgi alanlarındaki bu ayrışma etik ve siyaset felsefesini birbirinden ayırtıran unsurlardan biriydi (Küçükalp-Cevizci, 2019: 25).

Modern dünya görüşü sadece felsefi bir kırılma değil, politik ve sosyolojik olarak da yeni bir düzen iddiasındaydı. Dini kurumların etkisini yitirmesi ve geleneksel döneme ait sosyo-politik ilişki biçimlerinin değişmesi, aynı zamanda modernizm için ciddi bir meşruiyet krizi oluşturuyordu. İtalyan tarihçi Ferrero, modernizmin en büyük sorunsalının Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan meşruiyet sorunu olduğunu ifade etmektedir (Okumuş, 2000: 106).

Geleneksel dönemde Tanrı’dan başlayarak belirli bir hiyerarşik düzen içerisinde siyasi ve sosyal yaşamı anlamlandıran yani iyiyi, kötüyü, yasakları, sınırları ve siyasi düzeni bu

yönde algılayan bir anlayış yok olacaksa, bunun yerini alacak modern sosyal ve siyasal kodları meşrulaştırma ihtiyacı doğması kaçınılmazdı (Okumuş, 2000: 117).

Modern dönemde siyasi iktidar eylemlerini/politikalarını meşrulaştırmak için din yerine ideolojiyi kullanmıştır. Sekülerleşme bir ideoloji olarak modern dönemde dinin yerine ikame edilerek modern sosyal kodların meşrulaştırma işlevine sahip olmuştur. Aslında burada vurgulanan şey sekülerleşmenin dinin reddine dayandığı fikri değil, modern dönemde dinin meşrulaştırma rolünün elinden alınmasıdır. Her ne kadar sekülerizmi dinin reddi olarak görenler var ise de, yakın dönemde sekülerizmin dini reddetmek yerine dönüştürdüğü tezi ciddi manada destek bulmuştur (Gencer, 2012: 27; Fox, 2018: 177).

Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde sekülerleşme işaretleri görülmeye başlanmıştır (Koç, 2020: 168-171). Osmanlı Devleti'nde meydana gelen bu değişim sadece dış dinamiklerden kaynaklanmıyordu. Temel dini presiplere aykırı olmamak şartıyla değişim, Osmanlı devlet yapısının bir parçasıydı. Tanzimatla birlikte Batı'nın siyasi, askeri ve ekonomik olarak artan üstünlüğü Osmanlı coğrafyasında yaşayan birçok aydını etkilemiştir. Radikal değişim talebinde bulunan birçok aktivist ön plana çıkmıştır (Koç, 2020: 168-171).

2.3.1.1. Sekülerizm ve Suriye

Suriye'de doğrudan veya dolaylı olarak sekülerizmi güçlendiren birçok faktörden bahsedilebilir. Bu faktörler Arap milliyetçileri ve Selefi aktivistlerin söylem ve faaliyetleri ve misyoner hareketlerin seküler kurumlara sağladığı maddi imkanlardan oluşuyordu. Bu bölümde ilk olarak Arap milliyetçilerinin Suriye'de sekülerizmin yaygınlaşmasına sağladığı katkıdan söz edilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sekülerizm Arap milliyetçilerinin ana hedeflerinden biri olan Suriye'de bağımsız bir Arap devletinin kurulması fikrinin ana unsurlarından birini oluşturmuştur. Faysal'ın kısa süreli krallığı Arap milliyetçilerinin bağımsız devlet kurma motivasyonunu ve inancını arttırmıştır. Toplumsal alanda güçlenmek isteyen Arap milliyetçilerinin en büyük rakibi bir kimlik olarak Sünnilik olmuştur. Çünkü Sünnilik kendini belirli bir coğrafyayla sınırlandırmıyordu. Müslümanların birliği fikri ulusal bir kimlik inşasını zorlaştırıyordu. Ayrıca Fransız mandasıyla birlikte azınlık grupları güçlenmişti. İnşa edilecek ulusal bir kimlik bu azınlık gruplarını içine dahil edecek bir

yapıya sahip olmalıydı. Bunun farkında olan Arap milliyetçileri seküler bir anlayışın kendileri için daha doğru olacağına kanaat getirmişlerdir.

Sultan II. Abdulhamit döneminde uygulanan ve coğrafi ayrım olmadan Müslümanların birlikteliğini savunan anlayış toplumsal alanda yaygınlaşmıştı. Hicaz demiryolları Türk ve Arap dünyasının kaynaşması amacıyla yapılmıştı (Özbek, 2010: 34). Said Halim Paşa'nın "Müslümanın vatani şeriatın hâkim olduğu yerdir" ifadesi (Bostan, 2019: 67) bu durumu özetlemektedir. Müslüman toplumların sahip olduğu bu anlayış hem Suriye özelinde bir Arap birliği fikrine hem de coğrafi ayrım olmadan Arap birliğini ifade eden Pan Arabizm'e büyük engel teşkil etmiştir. Sekülerizm Arap milliyetçilerinin önündeki bu engellerin kaldırılmasına imkan tanımıştır. Bu nedenle Satı El-Husri milli şuurla olmadan birliğin gerçekleşmeyeceğini açıkça ifade etmektedir. Arap milliyetçilerine göre II. Abdulhamit döneminde uygulanan ve Müslümanların birlikteliğine vurgu yapan dini şuurla yerini milli bir şuura bırakmalıydı. Suriye'de inşa edilmeye çalışılan milli şuurun oluşmasında sekülerizm önemli bir yer edinmiştir (Hekmat, 2019: 44).

1920 yılına gelindiğinde Abdurrahman Şahbandar öncülüğünde Halk partisi kuruldu. Bu parti seküler ilkelerden taviz vermemiştir. Bunun yanısıra Arap milliyetçiliğini ikinci bir kimlik olarak benimsemiştir. Halk partisi kadrolarının sekülerizme olan inançları ve desteği bu ideolojiyi güçlendiren faktörlerden biri olmuştur (Uslu, 2020: 80-81; Khoury, 1981: 446-447).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1924 yılında Müslümanların birliğini ifade eden Hilafet kurumunu kaldırması Arap milliyetçilerinin seküler prensipleri yaygınlaştırmasını kolaylaştıran bir başka unsur olmuştur (Güzel, 2020:71). II. Abdulhamit döneminde Hilafet kurumuna büyük önem verilmiştir. Hilafet kurumunun dini işlevi ve sahip olduğu tarihsel rol Sünniliğin direnç kaynaklarından birini oluşturmaktaydı. Suriye'de Sünni halk kitlesi Hilafet kurumuyla güçlü duygusal bağlara sahipti. Bu kurumun kaldırılması Suriye'de Sünniliğin gücünü zayıflattığı gibi, sekülerizme güç kazandırmıştır.

Fransız mandası döneminde Sünniliği, rakiplerinden biri olan sekülerizme karşı zayıflatan en önemli unsurlardan biri dışarıdan destek alabileceği bir gücün kalmamasıydı. Sünniliğin en büyük direnç kaynağı Osmanlı Devleti yıkılmış ve yerine modern Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu bakımdan Sünnilerin Türkiye'den destek beklemeleri gayet doğa bir durumdu. Ancak Sünniler, Birinci Dünya Savaşı sonrası

yaşadığı iç ve dış sorunlar ve o dönemde etkin olan yönetim kadrolarının sahip olduğu seküler ideoloji nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti'nden beklediği desteği görememiştir.

Destek görmediği gibi, 1920 sonrası dönemde ulusal kimlik inşası amacıyla toplumda Arap düşmanlığı körüklenmiştir. Şerif Hüseyin etrafında şekillenen Arap ihaneti söylentisi Falih Rıfkı Atay, Halide Edip Adıvar ve Yusuf Akçura gibi Türk yazarlar tarafından işlenmiş ve toplumda yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (Güzel, 2020: 65). Bu durumun Suriye'de Sünnilik üzerine iki etkisinden bahsedilebilir. Birincisi, Suriye'de Sünni kimliğe sahip olan grupların etnik köken olarak Arap olması onlara yönelik negatif bir imaj oluşturulmasına neden olmuştur. İkincisi, Arap milliyetçilerinin Sünni kimlik yerine sekülerizmi ikame etme çabalarına pozitif katkıda bulunulmuştur (Güzel, 2020: 65). Çünkü Sünniler Osmanlı Devleti sonrası dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nden destek görmediği gibi etnik bir ayrışmanın eşiğine getirilmiştir.

Arap milliyetçileri içerisinde 1940 sonrasında güçlü bir seküler programa sahip olan Baas Partisi kurulmuştur. Kurucuları arasında Mişel Eflak gibi Hristiyanların da bulunduğu Baas Partisi seküler ideolojiyi, Arap milliyetçiliğinden sonra ikinci parti kimliği haline getirmiştir. Partiye Baas (yeniden dirilişi) adını veren kişi Zeki Arsuzi'dir. Arsuzi İslam öncesi Arap tarihine vurgu yapmaktadır. İslam öncesi Arap tarihi vurgusunun ilk amacı her ne kadar Arap milliyetçiliğini ön plana çıkarmaksa da, ikinci amacı seküler bir kimlik vurgusu yaratmaktır (Duran, 2021: 227). Bu söylemin 1920-30'lu yıllarda Türk sekülerlerinin İslam öncesi Türk tarihine vurgu yapmış olmasının akabinde meydana gelmesi bir tesadüf değildir (Cleveland ve Button, 2009: 182). Bu durum Türk sekülerleşmesinin Arap sekülerleşmesini etkilediğini ortaya koymaktadır.

Suriye'de sekülerizmi destekleyen ikinci faktör Selefi aktivistler olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye'de radikal değişim taleplerinde bulunan aktivistlerden en önde gelenleri Cemaladdin Afgani ve Muhammed Abduh'dan etkilenen Reşid Rıza ve Abdurrahman Kevakibi gibi Selefi aktivistlerdir. Sekülerizmin dini reddetmek olmadığı ve toplumsal alanda dinin dönüşümünü ifade eden bir ideoloji olduğu tanımlaması bu çalışmanın kavramsal çerçeve bölümünde belirtilmişti (Görgün, 2016: 72). Bu bağlamda Selefi aktivistlerin geleneksel Sünni anlayışa yönelik dışlayıcı söylem ve faaliyetleri Suriye'deki dini dönüşümü hızlandırmış ve sekülerizme alan açmıştır.

Tahsin Görgün'ün Anlam ve Yorum (Dini Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması) kitabında sekülerizm, sömürgecilik ve Selefilik arasındaki ilişkiyi ele almaktadır (Görgün, 2016:42). Bu ilişkinin anlaşılması Suriye'de kolonyal dönemde ve sonrasında Sünniliğin yaşadığı güç kaybının anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Görgün modern dönemde dini sorunların değil, dinin kendisinin “bir problem olarak” görüldüğünü ifade etmektedir. Görgün'e göre dinin bir problem haline gelmesinin nedeni Batı'da sekülerizmdir. İslam dünyasında dinin problem haline gelmesiye sekülerizmi önceleyen sömürgeleşme süreciyle bağlantılıdır (Görgün, 2016: 45).

Zaten dinin problem haline gelmesiyle sekülerleşme bir ve aynı fenomenin iki ayrı ifadesidir. Bir yerde sekülerleşme varsa din problem haline gelmiştir; bir yerde din problem haline gelmişse, bu bir sekülerleşme alametidir. Ancak İslam dünyasında sekülerleşmeyi önceleyen başka bir süreç vardı. Bu sürecin adı, sömürgeciliktir. İslam dünyasında sekülerleşmenin yaygınlaşması sömürgeciliğin yaygınlaşmasının “tabii” bir neticesi olarak gerçekleşmiştir. İslam dünyasında sömürgecilikle başlayan süreçte İslam, sömürgeciliğin gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesi önünde en büyük ve esaslı engel olarak görülüyordu. Siyasi varlığını yitiren İslam bu görüş muvacehesinde sömürge yönetimleri ve sömürgelerden yönetimi devralanların gözünde “problem” haline geldi (Görgün, 2016: 36-37).

Sömürgeciliğin yarattığı travma hem Suriye'de hem de diğer İslam coğrafyasında Müslümanların durumunun sorgulanmasına yol açtı. Elmalı'lı Hamdi Yazır gibi Sünni alimler Müslümanların yaşadığı problemlerin nedeninin İslam veya Müslümanların sahip olduğu dini anlayışla bağlantısı olmadığını savunmuştur. Başta Elmalı'lı Hamdi Yazır olmak üzere Sünni ulemaya göre asıl problem Müslümanların dini hissiyatının azalmasıdır. Bu durum telafi edilebilir bir durumdur (Görgün, 2016: 36-37).

Görgün (2016) sömürge dönemi ve sonrasında “bozgun” psikolojisiyle hareket eden aktivistlerin ve siyasilerin dinin kendisini bir problem olarak ele aldığını ifade etmiştir. Bu durumun sömürgeciliğin bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dinin problematikleştirilmesi aslında sekülerizmin yaygınlaşması demektir (Görgün, 2016: 36-37).

Selefi zihniyetin sekülerizme en büyük desteği Sünni inancını dışlamak amacıyla dini problematize etmesidir. Selefi aktivistlere göre sömürge güçlerinin gerçekleştirdiği bütün faaliyetlerin ana sorumlusu sömürgecilerden ziyade eski zamanlarda yaşayan atalarıdır (Görgün, 2016:42) Bu durum sömürgecilerin gerçekleştirdiği kültürel erozyonu ortaya koymaktadır.

Aşağıda belirtileceği üzere, Abduh ve Reşid Rıza gibi birçok aktivist problemlerin ana kaynağı olarak ilk üç nesilden sonra gelen insanları görür. Onlara göre bu insanlar bid'atleri yayarak Müslümanların yükselmesini engellemişlerdir. Peki Müslümanların sömürgeye maruz kalması ilk üç nesilden sonra gelen Müslümanların hatalarının bir sonucuysa şayet, Osmanlı Devleti, Endülüs, Selçuklu Devleti, Eyyübililer ve Memlûklüler gibi büyük İslam devletleri nasıl ortaya çıkmıştır? Bu konuda herhangi bir muhakeme yapamayan Selefi aktivistler tüm enerjilerini bilinçli veya bilinçsizce Sünniliğin zayıflatılmasına harcamışlardır.

Muhammed Abduh, Cemaleddin Afgani ve Reşid Rıza gibi Selefi aktivistler geleneksel İslam ulemasına yönelik çok sert tenkitlerde bulunmuşlardır. Bu Selefi aktivistler Batı'nın sahip olduğu seküler anlayışı tam anlamıyla benimsememiştir. Bununla birlikte Sünniliğe yönelik dışlayıcı tutumları ve Sünni kimliğini reddetmeleri (bid'at olarak görmeleri) sekülerizmin ve Arap milliyetçiliğinin güçlenmesine neden olmuştur. Bu nedenle bu çalışmada Selefi aktivistler Sünniliğin bağımsız bir rakibi olarak görülmemiştir. Bunun yerine Sünniliğin rakipleri olan Arap milliyetçiliği ve sekülerizmi güçlendiren bir unsur olarak ele alınmıştır.

Abduh ve Afgani yazılarında İslami birlikteliğe vurgu yapmışlarsa da, yazılarının içerikleri dikkatle incelendiğinde bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde Sünnileri itikadi açıdan böldükleri aşikardır (Afgani ve Abduh, 2017:52). Sünni kimliğinin teşekkülüne katkı sağlayan geleneksel birikimi bid'at olarak nitelendirmiştir. Kendi savundukları dünya görüşlerini İslam dünyası için tek siyasi kurtuluş reçetesi olarak sunmuşlardır (Afgani ve Abduh, 2017:52). Muhammed Abduh ve Afgani'nin Paris'te çıkardığı Urvetu'l -Vuska dergisinde genel ifadeler kullanılarak İslami birlikteliğe vurgu yapmakla birlikte, metinler dikkatli incelendiğinde Müslümanları suçlayıcı bir üslup benimsedikleri görülmektedir (Afgani ve Abduh, 2017:52).

Osmanlı Devleti'nin Sünni kimliği birçok pratiği içinde barındırıyordu. Bu partikler günümüze kadar Suriye'de toplumsal alanda varlığını korumuştur. Medrese, tarikat, türbelerin varlığı, ezan ve mevlit okunması ve camilerin sahip oldukları mimari yapı bu pratiklerin yansımasıdır. Bu pratikler Osmanlı Sünni kimliğinin yapı taşlarını oluşturmuştur. Selefi aktivistler bu pratikleri bidat olarak nitelendirmiştir. Ayrıca, Müslümanların güç kaybetmesini sahip oldukları İslami kimlikle ilişkilendirmişlerdir (Özbek, 2010:32). Sünniliğin toplumsal alanda güç kazanmasına olanak sağlayan neredeyse tüm dinamikler Selefi aktivistler tarafından bid'at olarak görülmüştür.

Selefi aktivistler, geleneksel anlayışı savunan ulemeden ve toplum içerisinde gelen itirazları yok edebilmek ve kendi ideolojilerini meşrulaştırmak amacıyla bazı ayet ve hadisleri kullanmışlardır. Dinin referans kaynaklarının sadece Kur'an ve hadisler olduğunu iddia ederek aslında kendi ideolojileriyle uyumlu hadis ve ayet yorumlarını yaygınlaştırmışlardır. İslam'ı anlamada yaşanan bu usulsüzlük modern dönemde birçok farklı hareket/örgütün (terör örgütleri dahil) ayet ve hadisleri birer slogan aracı olarak kullanmasına yol açmıştır. Her hareket/örgüt kendi ideolojisiyle uyumlu hadis ve ayet yorumlarını tercih ederek üyelerini kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Suriye özelinde bu durumdan en çok istifade eden grup Arap milliyetçileri ve seküler gruplar olmuştur. Bu durum Görgün'ün sekülerizm ve Selefilik ilişkisiyle ilgili olarak ele almasının önemini ortaya koymaktadır.

Suriye'de Fransız kolonyalizmi sonucunda oluşan Sömürgecilik, sekülerizm ve Selefilikle ilişkisi düşünüldüğünde seçmen teorisinin iki varsayımı ön plana çıkmaktadır. Birincisi dış müdahalelerin iç dengeleri değiştirebileceği, ikincisi kolonyal güçlerin politikalarını karşı tarafa dayatacağı varsayımlarıdır. Selefi Aktivistler Kur'an ve hadis söylemleriyle Sünniliğin direnç kaynaklarını zayıflatarak Arap milliyetçiliğinin seküler bir zeminde güçlenmesine neden olmuştur. Bu durum iç siyasi dengelerin değişimine etki etmiştir. Ayrıca bu söylemler Fransızların misyoner okulları vasıtasıyla topluma dayattığı politikalarını dolaylı olarak güçlendiriyordu. Çünkü Fransızların asıl amacı Sünnileri bölerek zayıflatmak olmuştur.

İslam'ı salt Kur'an ve hadise indirgeme söylemi iki önemli soruyu ortaya çıkarmaktadır: Sünnilik özelinde eğer dinin anlaşılmasında fıkıh mezheplerinden (Şafi, Hanefi, Maliki ve Hanbeli) ve itikadi (Eş'ari ve Maturidi) mezheplerden, başka bir deyişle geleneksel

birikimden, yararlanılmayacaksa Kur'an ve Hadis'i anlama kriterlerinin neler olması gerekir? Her topluluk Kur'an'ı kendi anladığı şekilde ve dilde çevirirse ve bu şekilde yorumlarsa ortak bir Sünni kimlikten bahsedilebilir mi?

Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerde Kur'an'ın Türkçe'ye çevrilmesi ve geleneksel birikimin yerilmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye'deki Arap Sünnilerle arasındaki bağlantıyı ciddi şekilde zedelemiştir. Selefi grupların dini sadece Kur'an ve hadis lafızlarına indirgemesi Türk ve Arap toplulukları arasındaki ortak kimliğin ve bağlantının zayıflamasına yol açmıştır (Güzel, 2020: 66). Abduh ve Afgani çizgisini devam ettirmeye çalışan isimlerden biri Reşid Rıza'dır. Reşid Rıza 1920 sonrası dönemde Suriye'de siyasi ve kültürel alanda söz sahibi olan yazarlardan biri olmuştur. Her ne kadar Sünni fukahanın dini anlama usulüne dair eleştiriler yapsa da asıl amacı ve hedefi yaşadığı çağdaki Sünni toplulukları yermekti. Kitaplarında Sünni fukahaya yönelik suçlayıcı iddialarından biri şudur: "Müteahhirun fakihleri birtakım usul ve kaideler vazetmişler ve bunları mezhep imamlarına isnad etmişlerdir. Aynı fakihler bu usul ve kaideleri Kitap, Sünnet ve sahabe tatbikatında yer alan hükümlere üstün tutmuşlar" (Kavak, 2009:3).

Sünni fukaha tarafından geliştirilen ve sürdürülen usul ve kaideler, kuşkusuz Kitap (Kur'an), Sünnet ve Sahabe uygulamalarını daha iyi anlamak amacıyla benimsenmiştir. Bu usul ve kaideler üzerine inşa edilen Sünni kimliği birçok farklı coğrafyada (Endülüs, Osmanlı coğrafyası gibi) hem siyasi hem de kültürel başarılar elde etmiştir. Dinde otoritenin sağlanması bu kimlik sayesinde mümkün olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi dini salt Kur'an ve Hadis lafızlarına indirgeyen bu Selefi anlayış, her ideolojiye kendi çıkarları doğrultusunda dini dönüştürme imkanı vermiştir. Yukarıdaki sözleriyle Sünni fukahayı hedef alan Reşid Rıza, Sünni kimliğine yönelik dışlayıcı bir tutum benimsemiştir. Nitekim Rıza, Batı'nın üstünlüğü karşısında İslam dünyasının gerilemesinin suçlusu olarak sonradan gelen Sünni fakihleri görmektedir. Her ne kadar siyasi alanda hilafet kurumunu savunmuş olsa da, Sünnilik karşıtı dini yorumlarıyla Müslümanları akidevi ve siyasi olarak bölen Selefi anlayışın önemli aktivistlerinden biri olarak tarihte yer edinmiştir.

Suriye'de sekülerizmin Sünnilik karşısında güç kazanmasının ana nedenlerinden biri yukarıda anlatılan Selefi aktivistlerin faaliyetleri olmuştur. Bu aktivistler Suriye'deki Sünni toplumunu kendi inançlarına yönelik tereddüte düşürmeyi amaçlıyordu. Reşid

Rıza'nın müteahhirun dönemle ilgili yukarıda ifade edilen sözleri bunun bir örneğidir. Bu nokta itibarıyla Selefi aktivistler misyoner okullarıyla bazı noktalarda benzerlik taşımışlardır. Sünniler Suriye'de Fransız manda yönetiminin baskısı altındaydı. Ayrıca, misyoner hareketlerin faaliyetleri karşısında direnmeye çalışıyorlardı. Selefi aktivistlerin bu süreçteki söylem ve faaliyetleri Sünni kimliğinin güç kaybetmesine neden olmuştur. Zira Suriye'de Selefi aktivistler Fransız mandası ve misyoner okulları gibi dış merkezli bir hareket olarak görülmemiştir. Bu nedenle bu grubun toplumu bölmeye yönelik bilinçli veya bilinçsiz girişimleri kolayca önlenemiyordu.

Suriye'de sekülerizmi destekleyen üçüncü faktör misyoner okulların varlığı olmuştur. Suriye'de misyoner hareketler Müslümanları dönüştürmede başarılı olamayınca Suriye'de sekülerizm lehine bir propagandaya girişmiştir. Bilhassa Fransız mandası döneminde elde ettikleri ekonomik ve siyasi güç misyoner okullarını toplumsal ve siyasal alanda önemli aktörlerden bir haline getirmiştir.

Fransız manda yönetimi kendileri için bir tehdit arz etmediği müddetçe seküler ve laik ideolojiyi benimseyen hareketlere destek sağlamıştır. Pierre-jean Luizard'a göre bu hareketler manda yönetiminin insancıl yüzü olmayı hedeflemiştir. Luizard Şam'daki seküler ve laik misyon/grupların çoğunlukla Fransız mandası yönetimini destekleyerek Suriye'de Katoliklerin misyonunu elinden almaya çalıştığını iddia etmektedir (2016: 89). Zira Katolikler Suriye'de Fransızların eski müttefik gruplarından biriydi.

Fransız mandası altında geleneksel Sünni ulemaya ait medrese ve vakıflarının kapatılması, buna mukabil seküler anlayışı benimseyen kuruluşların desteklenmesi Fransa'nın çıkarlarına hizmet etmekteydi. Fransa'nın çıkarlarını korumak ve politikalarını Suriye'ye dayatmak amacıyla askeri müdahale de bulunması seçmen teorisinin dış siyasi rakiplere yönelik yukarıda belirtilen varsayımını güçlendirmektedir. Ayrıca Fransız müdahalesi sonrasında Sünniliğinin rakip ideolojilerinden biri olan sekülerizm güç kazanmıştır. Müdahale sonrası Selefi aktivistler, geleneksel İslami anlayışı (Sünni anlayışı) dışlayarak, yerine seküler Arap milliyetçiliğini ikame etmek istemiştir. Arap milliyetçiliğinin sahip olduğu seküler anlayış, Suriye'de Selefi aktivistler ve misyoner hareketlerin desteğiyle toplumda yaygınlaştırılmıştır (Hut, 2016: 129).

Suriye'de seküler ve laik kimliğini en çok ön plana çıkaran örgüt Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi'dir. SSNP 1932 yılında Antun Saadeh tarafından kurulmuştur. Laik ve

seküler kimliğini ön plana çıkaran bu örgüt Sünni ve Arap milliyetçileri tarafından geliştirilen program ve önerileri reddetmiştir. Sahip olduğu bu ilkeler nedeniyle bazı azınlık gruplarından rağbet görmüştür. Ayrıca Suriye’de bazı subaylar radikal seküler kimliği nedeniyle bu partiye destek vermiştir (Salık, 2021: 252).

SSNP partisi kurucusu Antun Saadeh Grek Ortodoks inancına mesup bir ailede dünyaya gelmiştir. Saadeh’in babası el-Mecelle dergisini çıkarmış ve Suriye milliyetçiliğini savunmuştur. Saadeh bir müddet Brezilya’da yaşamış ve Suriye’ye döndükten sonra Beyrut Amerikan Üniversitesi’nde öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Bu üniversitede gerçekleştirdiği gizli toplantılarla seküler bir milliyetçilik anlayışını desteklemiştir. Beyrut Amerikan Üniversitesi bir misyoner okuludur. Bu durum misyoner kuruluşların Suriye’de Sünni kimliğini zayıflatmak ve yok etmek amacıyla sekülerizmi ve seküler anlayışı benimseyen Arap milliyetçiliğini desteklediklerini açıkça ortaya koymaktadır (Athoğlu, 2017: 72).

2.3.2. Misyoner Hareketler

Suriye’de Sünniliğin ikinci önemli rakibi misyoner hareketleriydi. Bu hareketler Müslümanları kendi kimliklerinden uzaklaştırmak için bazen Arap milliyetçiliğini, bazen de seküler anlayışları desteklemiştir ama nihai hedefleri kendi inançlarını (Protestanlık gibi Hristiyanlığın dönüşmesi sonucunda ortaya çıkan grup/oluşumlar) Suriye’de yaygınlaştırmak ve kendilerini destekleyen ülkelerin çıkarlarına hizmet etmektir. Suriye’de misyoner hareketler 17.yy başlarında ortaya çıkmıştır. Lübnan emiri Maanoğlu Fahrettin’in daveti ile bölgeye gelen misyonerler, yaşadıkları maddi sıkıntılar ve yerel halkın tepkileri neticesinde bölgede tutunamamışlardır (Baktıaya, 2017: 119).

Osmanlı Devleti 18.yy’da Fransızlara bazı kapitülasyonlar ve ayrıcalıklar tanımıştır. Bu imtiyazlardan biri Osmanlı coğrafyasında yaşayan/ziyaret eden seyyah ve gezginlerin Fransa tarafından himaye edilmesi idi. Fransa bu imtiyazı kullanarak Fransız-Cizvit misyoner hareketlerine büyük destek sağlamıştır. Elde edilen bu desteklerle misyonerler Suriye’de okullar, hastaneler ve yetimhaneler açmıştır (Jado, 2019: 32-33).

Fransızların Suriye’de etkisini artırması İngiltere’nin de dikkatini bu bölgeye çekmiştir. Bilhassa İbrahim paşa (1831-1840) döneminde misyoner kuruluşların sayısı artmıştır. İngiltere bölgede birçok misyoner kuruluşu açmıştır. İngiltere’nin 1897’de Suriye’deki önde gelen misyoner kuruluşları şunlardır: Edinburg Tıbbi Misyoner Topluluğu

(Edinburgh Medical Missionary Society), Londra Yahudi Derneği (London Jews Society) , İrlanda Presbiteryen Misyon Okulları (Irish Presbyterian Mission Schools) ve İngiliz Suriye Okulu (British Syrian School). Bu kuruluşlar bünyesinde 19 okul, bir kilise ve dört sağlık birimi kurulmuştu. Okullarda kız öğrenci sayısı 1520, erkek öğrencilerin sayısı 565 ve toplamda 2085 kayıtlı öğrenci bulunmaktaydı. Yıllık 16.877 kişi tedavi görmüştür. 1899 yılında İngiliz misyonierler okul sayılarını 24'e çıkarmıştır. İngiliz misyonier kuruluşlarının yönetiminden 16 misyonier sorumluydu (Buzpınar, 2003: 115). İngilizler ilköğretim okullarının açılmasını büyük önem vermekteydi. Sadece yetişkinlere ulaşma amacıyla değillerdi. Küçük yaştan itibaren yetiştirdikleri çocukları kendi ideolojilerine bağladıktan sonra siyasi veya sosyal alanlarda kullanıyorlardı (Özbey, 2018: 71-73).

Batı ülkeleri tarafından desteklenen misyonierlerin ilk hedeflerinden biri azınlıklar arasında kendi inancını yaygınlaştırmak ve bu şekilde Sünniliğe karşı mücadele etmektir. İngiltere ilk olarak Suriye Yahudilerini Protestanlaştırmak istemiş fakat bunu başaramayınca, Dürzileri Protestanlaştırmaya çalışmıştır. Yine de amaçlarını elde edemeyen misyonier hareketler Seküler bir anlayışa sahip olan Arap milliyetçiliğini destekleyerek Sünniliği zayıflatmak istemiştir. Okullarında Türk ve Sünnilik (Suriye'de hakim İslami anlayış) karşıtı müfredatlar geliştirmiştir (Jado, 2019: 32-33). Arap kimliğine yönelik olarak geliştirdikleri müfredatla dini azınlık gruplarına bağlı birçok kişiyi seküler Arap milliyetçiliğinin bir temsilcisi haline getirmişlerdir. Bunlardan en ön plana çıkanlardan biri Butros el-Bustanidir (Baktıaya, 2017: 251).

Osmanlı Devleti'nin 18.yy'da biri İstanbul'da ve diğeri Kahire'e bulunmak üzere Arapça baskı yapan sadece iki matbaası vardı. Buna karşın misyonier hareketler yabancı ülkelerin desteğiyle birçok baskı makinesi ithal etmiştir. Yapılan neşriyatlarla Arap milliyetçiliğini güçlendirmeye çalışarak Sünniliğin Suriye'deki gücünü azaltmaya çalışmıştır (Jado, 2019: 32-33). Suriye'de giderek güçlenen misyonier hareketler 1866'da Suriye Protestan Koleji'ni kurmuştur (Özbey, 2018:74). Bu kolejde sadece dini içerikli bir müfredat yoktu, aynı zamanda sağlık, tarih ve psikoloji gibi sosyal bilimler alanında dersler veriliyordu. Bu şekilde bu okulların cazibesi artırılarak yeni üyeler edinmeye çalışılıyordu.

Tablo 6: Suriye Protestan Koleji Kurucu Üye ve Akademik Personeli (Harvard University Library, 1896: Özbey, 2018:74).

Akademik Personel	Bölümü
Prof. Rahip Daniel Bliss (Başkan)	Ahlak Felsefesi ve İncil yorumu
Prof. Rahip George E. Post	Kulak ve Göz Cerrahisi
Prof. Rahip Harvey Porter	Tarih ve Psikoloji
Prof. Rovert H. West	Matematik ve Astronomi
Prof. Harris Graham	Patoloji
Prof. Alfred E. Day	Doğa Bilimleri
Prof. Walter Booth Adams	Kimya
Prof. Rahip Charles A. Webster	Anatomi
Doç. Jabr M. Dhumit	Arap Dili ve Edebiyatı
Doç. A. Chamorel	Fransız Dili ve Edebiyatı
Prof. John W. Nicely	İngiliz Dili ve Edebiyatı
Paul Erdman	Hazırlık Bölümü Sorumlusu
Charles W. Wisner	İngilizce Okutmanı
James R. Swain	Hazırlık Bölümü Sorumlu Yardımcısı
William H. Hall	İngilizce Okutmanı
Salim L. Ul-Khuri	Hazırlık Bölümü Okutmanı
Sa'id A. Abu Jamrah	Hazırlık Bölümü Okutmanı
Khalil D. Tabit	Hazırlık Bölümü Okutmanı
Shukri K. Ma'luf	Kütüphaneci Yardımcısı
Ilias 'Allam	Arapça Yazışma Sorumlusu

Bu misyoner okulunda yetişen bazı Arap aktivistler Suriye’de Arap milliyetçiliği

ideolojisine öncülük etmişlerdir. Bu aktivistlerden en önde gelenlerden biri Butrus el-Bustani'dir. Aslen Maruni olan el-Bustani, misyonerlik faaliyetlerinden etkilenecek Protestanlığı tercih etmiştir (Baktıaya, 2017: 250).

Bustani vatan sevgisi ve vatana bağlılık gibi milliyetçi söylemlerle Suriye toplumunu etkilemeye çalışmıştır. Osmanlıya yönelik eleştirel bir tutum benimseyen Bustani “el-Cemiyetül-İlmiyye el-Suriye” ve “Sanat ve İlimler Cemiyeti” gibi teşkilatların içinde yer almış ve burada çeşitli eğitimler düzenleyerek Suriyelileri Arap milliyetçiliğini savunmaya davet etmiştir (Baktıaya, 2017: 251). Misyonerler Osmanlı Devleti'ne karşı Arap milliyetçiliğini kullanmışlardır. Arap milliyetçiliğinin Suriye'deki rolünü daha iyi anlamak için, Arap toplumlarındaki milliyetçi düşünürler ve Osmanlı yönetimleriyle olan ilişkilerine bakmak faydalı olacaktır.

2.3.3. Arap Milliyetçiliği

18.yy'dan itibaren Fransız devriminin sonuçlarından biri olarak milliyetçilik akımları dünya genelinde yaygınlaşmıştır. İlk dönemlerde Osmanlı Devleti Fransız devrimini ve milliyetçi akımları Avrupa ve Hristiyan dünyasının bir iç sorunu olarak görmüştür (Lewis, 2015: 91-92). Milliyetçilik 19. yy'da bir ulus devlet kimliğini oluşturmada rol alırken, 20. yy'dan itibaren her milletin veya ulusun ayrı bir devlet kurma hakkını ifade eden siyasi bir görüşü temsil etmiştir (Erdoğan, 1999: 34). Bu durum milliyetçiliğin sadece siyasi bir kimlik olduğu anlamına gelmemektedir. Süreç içerisinde kültürel ve bireysel kimliği de ifade eden bir akıma dönüşmüştür (Calhoun, 2012: 3).

Bunların yanı sıra, milliyetçilik fikri batılı misyoner hareketlerin ve siyasi güçlerin diğer ülkeleri bölmede kullandığı bir aracı ifade etmektedir. Fransızlar Napolyon döneminde Mısır'ı işgal ettiğinde Fransızca eğitim veren okullar açmış, gazeteler kurmuş ve tiyatro oyunları sahnelerilendirilerek Mısır'da Arap milliyetçiliğinin zeminini oluşturmuştur (Ay, 2018: 36).

Osmanlı topraklarında Arap milliyetçiliği ideolojisini ilk defa savunanlar sadece misyonerler ve dış siyasi güçlerden oluşmuyordu. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa ülkelere gönderdiği bazı Arap gençleri, milliyetçilik fikirlerine orada tanıklık etmişlerdir. Avrupa'da eğitim gören ve Arap milliyetçiliğini benimseyen düşünürlerden biri Rıfat el Tahtavi (1801-1873)'dir (Gökçe, 2019, 58). Rıfat el-Tahtavi misyonerlerden ve dış siyasi güçlerden farklı olarak, Arap milliyetçiliğini Osmanlı Devletine karşı

kullanmamıştır. Bilakis el-Tahtavi Arap milliyetçiliğinin Osmanlı Devletinin toplumsal bütünlüğünü sağlamada katkı sağlayacağına inanmıştır (Jado, 2019: 31). El-Tahtavi ye benzer bir profile sahip birçok Arap milliyetçisi düşünürden bahsedilebilir. Bunlardan en önde gelenler Sath-ı el Husri, Abdülhamîd ez-Zehrâvî, Abdurrahman Kevakibi, Tâhir el-Cezâirî, Cemâleddin el-Kâsımî'dir.

Arap milliyetçiliğini yaygınlaştıran diğer bir faktör de 19.yy ikinci yarısından itibaren Batılı devletlerin ticari amaçlarla Arap vilayetlerine duyduğu ilgidir. Suriye vilayeti batı ülkeleri ve Arap vilayetleri arasında bağlantıyı sağlayan önemli merkezlerden biri haline gelmiştir. Bu durum milliyetçilik ve demokrasi gibi Batı kökenli fikirlerin Suriye'de yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır (Günay, 1995: 87). Diğer yandan kendi çıkarlarına hizmet etmesi amacıyla batı ülkeleri Suriye'de dil ve tarih bilinci geliştirilmesini ve kültürel ve düşünsel alanda Arap dili ve tarihine yönelik çabaları desteklemiştir (Ay, 2018: 36).

Arap milliyetçilerinin Osmanlı Devleti'ne karşı tutumu meşrutiyetin ilan edilmesiyle (1909) birlikte değişmeye başlamıştır. Meşrutiyetten önce Osmanlı Devleti merkezi yönetimine muhalif olan ve meşrutiyet sistemini destekleyen aydınlarla birlikte Arap milliyetçileri, İttihat ve Terakki iktidarında bekledikleri kazanımları elde edememiş ve gittikçe Osmanlı Devleti karşıtı fikirlere kendilerini kaptırmıştır. Kevakibi ve Sath-ı Husri başta olmak üzere birçok Arap milliyetçisi ikinci meşrutiyetten sonra Arap devletlerin bağımsızlığını kazanması için fikri mücadelede bulunmuşlardır. Sath-ı Husri sadece entelektüel fikirler ileri sürmekle kalmamış, Faysal döneminde Suriye'de Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır (Özalkan, 2018: 3-4).

Meşrutiyet ilanı ile birlikte Arap milliyetçilerinin tutumunu değiştiren diğer bir faktör Jön Türklerin siyasi arenada Türk milliyetçiliğini benimsemesi ve bu yönde politikalar geliştirmesiydi. Jön Türklerin Türk milliyetçiliğine olan bağlılığı, Arap milliyetçiliğini körükleyen unsurlardan biriydi (Bilgenoğlu, 2007: 6). Diğer yandan Meşrutiyet döneminde basın ve yayın özgürlüğü Arap milliyetçiliğinin yayılması için ciddi bir fırsat haline gelmişti. Bu dönemde Arap milliyetçileri cemiyetler kurarak edebi ve kültürel faaliyetlerde bulunmuştur. Azmzade Şefik el-Müeyyed (Şam mebusu) öncülüğünde kurulan Uhuvvet-i Arabiyye-i Osmaniyye cemiyeti ve Zehravi gibi birçok düşünürü

kadrosuna dahil eden el-Munteda'l-Edebi'l-Arabî ve Hizb el-Lamerkeziyye el-İdari el-Osmani bunlara örnek olarak gösterilebilir (Hut, 2016: 134-135).

Hizb el-Lamerkeziyye el-İdari el-Osmani 1912'de Kahire'de kuruldu. Kurucularından biri olan Şamlı Refik el-Azm Birinci Dünya Savaşı'nda Arap devletlerinin bağımsızlığını savunmuş ve İngilizler ve Fransızlarla iş birliği yapmıştır (Hut, 2016: 134-135). Birinci Dünya Savaşı sonlarına gelindiğinde Arap milliyetçileri kendilerini Osmanlı Devletinin bir parçası olarak görmekten vazgeçerek, bağımsız bir devlet kurmayı amaçlamıştır. Arap milliyetçilerin bağımsızlık çabalarını fark eden Cemal Paşa (Şam 4. Ordu komutanı) bunu engellemek amacıyla bazı önlemler almıştır. Selim el-Cezayiri, Ez-Zehravi, Şefik el-Müeyyed ve Şükrü el-Asali gibi önden gelen Arap milliyetçileri 1915 yılında Fransızlar ve İngilizlerle işbirliği yapmak suçlamasıyla mahkemelerde yargılanmıştır. Yargılama sonucunda bir kısım Arap milliyetçisi idam edilmiş, bir kısmını da sürgüne gönderilmiştir. Şerif Hüseyin ayaklanmasından sonra, her ne kadar Arap halkı çoğunlukla Osmanlı Devleti'ne sadık kalsa da Osmanlı Devleti Suriye'deki otoritesini tamamıyla kaybetmiştir. 1916 yılında İngiliz kuvvetleri Şam'a girerek Osmanlı Devleti'nin Suriye'deki hakimiyetini sonlandırmıştır (Hut, 2016:135). Fransa 1920 yılında San Remo Konferansı'nda İngiltere ile anlaşarak Suriye'yi kendi mandası olarak ilan etmiştir (Şöhret, 2016: 42-43).

Suriye'deki Fransız yönetimi kabile liderlerinin ve kanaat önderlerinin dini inançlarından ve ideolojilerinden çok kişisel çıkarlarını korumayı amaçladığını fark etmişti. Toplumda kendilerine karşı grupların birleşmesini engellemek isteyen Fransızlar, insanları Sünnilikten uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bu amaçla seküler Arap milliyetçiliğine belirli dönemlerde destek vermiştir (Khoury, 1987: p.69).

Suriye'de Fransız mandası döneminde Arap milliyetçileri, kısmen misyoner hareketler ve seküler gruplar sıkı bir dayanışma içinde olmuşlardır. Suriye'de Abdurrahman Şahbandar öncülüğünde Hasan al-Hakim, Lutfi al-Haffar and Faris al-Khuri gibi seküler Arap milliyetçilerinin desteğiyle 1920 yılında Halk Partisi kuruldu. Parti yönetim kadrosu elit kesimlerden oluşmaktaydı. Doktorlar, mühendisler ve avukatlar gibi birçok meslek grubuna mensup üyeye sahipti. Halk partisinin en önemli özelliği seküler bir parti programını benimsemesi ve dini söylemler kullanmaktan uzak durmasıydı. Bağımsız ve seküler bir Suriye programına sahip olan Halk Partisi Fransız manda yönetimi ile yaşadığı

anlaşmazlıklar nedeniyle varlığını uzun süre sürdürememiştir (Uslu, 2020: 80-81: Khoury, 1981:446-447).

Suriye’de 1920 yılında kurulan Halk Partisi’ne destek veren Arap milliyetçiler, Halk Partisi’nin yasaklanması sonrasında 1929 yılında Sünnilerin desteğiyle Ulusal Blok grubunu kurmuştur. Bu gruba öncülük edenler Haşim al-Atasi ve İbrahim Hananu’ydu. Ayrıca Sadullah Cabiri, Şükrü el-Kuvvetli, Cemil Merdam, Fahri el Barudi, Abdurrahman al-Kayyali, Lutfi al-Haffar, Mikail İlyan ve Edmond Rabbath gibi birçok Arap milliyetçisi bu gruba katılmıştır. Gruba öncülük edenler her ne kadar inanç olarak Sünni olsalar da geleneksel dini yani İslami eğitim almamışlardı ve çoğunlukla seküler bir dünya görüşüne sahiplerdi (Uslu, 2020: 83-84).

Suriye Ulusal Blok liderliğinde bağımsızlığını elde etmeye çalışırken, Ulusal Blok’u Arap milliyetçiliğini savunmada yetersiz gören radikal milliyetçi partiler kurulmuştur. Bu anlayışı benimseyen partilerden biri Baas Partisi’dir. Baas Partisi 1943 yılında Mişel Eflak ve Salah Bitar’ın öncülüğünde kurulmuştur (Okur ve Salık, 2016: 36).

Baas hareketinin resmileşmesi 1947’yi bulmaktadır. Kurucuları Eflak ve Bitar 1928 yılında Fransa’da Sorbonne Üniversitesi’nde okumuş ve orada tanışmışlardı. Fransa’da yaşadıkları süreç içerisinde Marksizm ideolojisini benimsemişlerdir. Aynı zamanda Arap milliyetçiliğinin propagandasını yürüterek gençleri organize etmeye çalışmışlardır. 1932 yılında kendi ülkelerine döndüklerinde öğretmenlik mesleği yapan Eflak ve Bitar Arap milliyetçiliğine olan bağlılıklarını korudular. Salah Bitar Sünni ve Arap milliyetçisi olan ve Fransız mandasına direnen bir aileye mensuptu. Bu nedenle Arap milliyetçiliğini benimsemesi Fransa’ya gitmeden önceki süreçte başlamıştır (Duran, 2021: 226-228).

Baas partisi Eflak ve Bitar’ın öncülük ettiği öğrenci hareketlerinin oluşturduğu bir partiydi. Harekete bu ismi veren kişi Zeki Arsuzi’dir. Arsuzi’de Arap tarihinin İslam öncesi döneme dayandığını iddia ederek Arap ulusu fikrini savunmuştur. Arsuzi modern siyaseti meşrulaştıran ana unsurun ortaçağda din olduğunu ifade etmektedir. Günümüzdeyse ulus kavramı dinin yerini almıştır. Bu nedenle Arsuzi, Arapların kendi ulusunu kurması gerektiğini savunmaktaydı. Baas Hareketi ideolojik açıdan Ulusal Blok’tan farklıydı. Ulusal Blok Arap milliyetçiliğini Suriye’yi birleştirici bir ideoloji olarak görmekteydi. Baas’ın Arap milliyetçiliği ideolojisi coğrafi sınırlamalar olmadan bütün Arapların birlikteliğini savunmaktaydı (Duran, 2021: 227).

Kendilerini sosyalist ve devrimci olarak tanımlayan Baas Partisi özel mülkiyeti sınırlandırmak istemiş ve yabancı sermayenin ülkelerine girişlerini kabul etmemişlerdir. Parti kurucularından Mişel Eflak'ın Ortodoks Hristiyan inancına mensup olması ve partinin seküler milliyetçilik vurgusu azınlık gruplarının dikkatini çekmiştir. Dürziler ve Aleviler Baas Partisi'ne ilgi göstermişlerdir. Bilhassa Aleviler hem orduda hem Baas Partisi içerisinde önemli mevkiiler elde etmiştir. Baas Partisi tabanından büyük bir sadakat beklemekteydi. Baas Partisi üyelik şartları şunlardı: başka bir siyasi partiye üye olunmaması, parti ideolojisini özümsemek ve yaygınlaştırmaya çalışmak, yıllık aidatın ödenmesi, 18 yaşın doldurulması ve partiye sadık kalınacağına dair yemin edilmesi (Duran, 2021: 228-230).

2.3.4. Azınlık Grupları

İşgal altındaki Suriye'de Fransızlar en büyük desteği azınlık gruplarına vermiştir. Kendilerine bir tehdit unsuru olarak görmedikleri müddetçe onları siyasi alanda güçlendirmeye çalışmıştır. Fransız yönetimi Suriye'yi üçe bölerken Dürzi ve Nusayrilere kendi devletlerini kurma imkanı sağlamıştır. Suriye'de kontrolü sağlamak amacıyla askeri okullar açan Fransızlar, bu okullara ağırlıklı olarak azınlık gruplarını dahil etmişlerdir. Bu durum Fransızların iradesinin yanı sıra, Sünnilerin Fransızların kurduğu ve destek verdiği ordularda görev almak istememesinin de bir sonucuydu. Bu askeri okullarda yetişen Nusayriler, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra orduda ve siyasi alanda büyük bir güce sahip olmuştur (Yıldırım, 2016: 21-23).

Dürziler Sultan el-Atraş liderliğinde 1925 yılında Fransızlara karşı bir isyan hareketi başlattı. Humus ve Şam'daki eşraf ve kabile liderlerinin desteğiyle isyan büyümüş ve Fransa dışarıdan takviye güç istemek zorunda kalmıştır. Bu isyan iki yıl sürmüş ve Suriye'deki Fransız yönetimini zor durumda bırakmıştır. Fransızlar Dürzilerin yaşadığı bölgeye özerklik verilmesi gibi bazı tavizler verse de Dürziler bununla yetinmemiştir. Bu durumdan en çok istifade eden grup Nusayriler olmuştur. Nusayriler 1936 yılına kadar Fransızlara sadık kalmış ve Suriye'de güçlerini artırmaya çalışmıştır (Özgöker ve Çelik, 2016: 194).

Dürzilerin başlattığı ve diğer grupların da destek verdiği büyük isyan sonrasında Fransızların ordusu Suriye'yi kontrol etmekte zorlandıklarını fark etmeleri üzerine sadece Dürzilere değil, Suriyeli diğer gruplara da bazı tavizler vermeleri gerektiğini anlamışlardı.

İsyan sonrasında Suriye’de yeni meclis ve anayasa hazırlanması için Fransızlar onay vermişlerdir. 1928 yılında Anayasa komisyonu kuruldu fakat, Anayasa komisyon üyelerinin hazırladığı maddeler Fransız Yüksek Komiserliği tarafından reddedildi. 1930 yılına gelindiğinde Fransızların teklifi ile seçilmiş bir meclis ve meclis tarafından seçilen cumhurbaşkanı önerisi kabul edilmişti. 1932 yılında yapılan seçimlerde Ulusal Blok’un desteğiyle Muhammed Ali el-Abid cumhurbaşkanı seçildi (Yıldırım, 2016: 21-23).

Ulusal Blok Sünnilerin desteklediği ve Arap milliyetçilerinin ağırlıkta olduğu bir yapılanmaydı. Sünnileri siyasi alanda temsil eden blok olarak da görülmüştür. Bu örnekte görüleceği üzere Fransızların tahriklerine rağmen Sünnilerin Arap milliyetçileri ve azınlık gruplarıyla bir çatışmaya girmemesi ve onlarla pozitif bir ilişki geliştirmesi Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasına çok büyük katkı sağlamıştır.

Kuşkusuz Osmanlı Devleti’nin Suriye’deki hakimiyetinin sona ermesi ve Suriye’nin kolonyal güçlerin kontrolüne girmesi Sünnilerin Suriye’deki gücünü azaltmıştır. Sünnilik hem Osmanlı devlet kimliğini hem de Suriye toplumunun sahip olduğu kimliği ifade ediyordu. Bu bakımdan Osmanlı Devleti döneminde Sünnilik Suriye’de sosyal ve siyasal alanda oldukça etkin bir kitleyi temsil etmekteydi. Yukarıda belirtildiği gibi 18.yy’da başlayan misyoner hareketler, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde artan Arap milliyetçiliği, İttihat Terraki tarafından benimsenen Türk milliyetçiliği ve Fransız işgali Sünniliğin rakip ideolojilerini güçlendirmiştir. Bu rakip ideolojiler belirli dönemlerde Fransa’dan aldıkları maddi ve siyasi destekle özellikle Fransız mandasının ilk sekiz yılında Sünniliğin siyasi alanda temsil edilmesine imkan tanımamıştır. Tüm bunlara rağmen Sünniler iç çatışmaya sebep olabilecek bir tutum benimsememiştir; Fransız kolonyalizminin sonlanmasına yönelik girişimleri desteklemiştir.

Bölüm değerlendirmesi

Suriye’de nüfusun çoğunluğunu oluşturan ve 1300 yıl boyunca bu bölgeyi yönetme deneyimine sahip olan Sünniler, modern dönemde birçok meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. Bu meydan okumaların Sünniliğin siyasi bekasına olan etkisinin anlaşılması için bu bölümde Sünniliğe meydan okuyan rakipler ayrı birer başlık altında el alınmıştır. İlk olarak Sünniliğin tanımı yapılmış ve bu çalışmada kullanılan Sünni kavramıyla neyin ifade edildiği belirtilmiştir. Bu bölümde Sünniliğin modern dönemde ortaya çıkan

rakipleri ayrı ayrı incelenerek Birinci Dünya Savaşı sonrası Suriye'deki konumları tartışılmıştır.

Modern dönem imparatorluların yıkılarak yerini ulus devletlere bırakması, aydınlanma felsefesi, pozitivist öğreti, etik ve bilgi arasındaki ayrışma başta olmak üzere birçok alanda büyük bir değişime tanıklık etti. Bu değişimlerin en önemlilerinden birisi modern kodları meşrulaştırıcı bir ideoloji olarak sekülerizmin ortaya çıkmasıydı. Fransız mandası dönemi ve sonrasında Suriye'de seküler hareketler siyasi alanda etkinliğini artırarak, Sünniliğin güçlenmesine engel olmuştur. Sekülerizm Fransız mandasının Suriye'de dayatmak istediği ideolojiyi temsil ediyordu.

Görgün'e göre sekülerizm Batı dünyasında doğal akışına uygun bir şekilde ilerlemiştir. Ancak İslam dünyasında sekülerizm sömürgeciliğin ürettiği bir ideolojidir ve dinin problematikleşmesini ifade etmektedir. Görgün'ün ifade ettiği sömürgecilik, sekülerizm ve din arasındaki ilişki biçimi, seçmen teorisinin dış güçlerin kendi çıkarlarıyla uyumlu politikaları müdahale ettiği ülkelere dayattığı varsayımını güçlendirmektedir.

Dinin problematikleştirilmesi ve sonrasında çıkarlarıyla uyumlu bir şekilde dönüştürülmesi Fransızların genelde İslam dünyasında, özelde Suriye'de uyguladığı bir politikaydı. Bu nedenle Sünni inancı bid'at olarak nitelendiren ve Sünni Müslümanları yaşanan krizlerin sorumlusu olarak gören Abduh ve Afgani'ye Fransa'da dergi basma izni verilmiştir. Suriye'de birçok yazar Selefi aktivistlerden etkilenerek Sünnilerle aralarına mesafe koymuşlardır. Bu yazarlardan en ön plana çıkan Reşid Rıza olmuştur. Reşid Rıza yazılarında modern dönemde yaşanan krizlerin sorumlusu olarak Sünni ulemayı görmüştür. Bu sırada, Fransızlar misyoner kuruluşlara Suriye'de sekülerizmi desteklemeleri için her türlü imkanı sunmuştur. Suriye örneğinde Fransızların uyguladığı bu politikalar seçmen teorisinin dış güçlerin kendi politikalarını dayattığı varsayımla tutarlılık arz etmektedir.

Sünniliğe ikinci bir meydan okuma Fransızların yanı sıra, İngiltere ve ABD'nin desteklediği misyoner hareketler tarafından gerçekleştirilmiştir. 17.yy'dan itibaren Suriye ve Lübnan bölgesinde başlayan misyoner hareketler, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına paralel olarak Suriye'de güç kazanmıştır. Suriye'de Müslümanları kendi inancına çevirmede zorlanan misyoner hareketler kendi varlıklarını korumakla birlikte, Arap

milliyetçiliği ve seküler anlayışı desteklemiştir. Misyoner hareketlerin Suriye'deki tarihsel arkaplanı ve Sünnilik ile olan ilişkisi bu bölümde tartışılmıştır.

Sünniliğe karşı üçüncü bir meydan okuma Arap milliyetçilerinden gelmiştir. Bilhassa Birinci Dünya Savaşı sonrasında Arap düşünür ve aydınlar bağımsız Arap devletlerinin kurulması için mücadele etmiştir. Her ne kadar Fransız Mandası döneminde Sünnilikle karşı karşıya gelmemiş olsalar da, Arap milliyetçiliği Suriye toplumunu Sünni kimliğinden uzaklaştırmada büyük rol oynamıştır.

Son olarak Fransız mandasıyla birlikte Suriye'de azınlık grupları Sünniliğin dördüncü rakibi haline gelmiştir. Fransızların Dürzi ve Nusayrilere kendi devletlerini kurma hakkı vermesi, ve Suriye ordusunu ağırlıklı olarak azınlıklardan oluşturması Sünniliğin siyasi alanda güçlenmesini engelleyen faktörlerin başında gelmektedir.

Fransızların Cizvit-misyoner okullarını desteklemesi, modern dünyanın ürettiği ve yaygınlaştırdığı sekülerizmin yaygınlaşmasına katkı sağlaması, Suriye'de kendi mandasını kurduğu dönem dahil bir kısım milliyetçi gruplara destek vermesi ve son olarak Suriye'de manda yönetimi kurulduktan sonra azınlık gruplarını güçlendirmesi seçmen teorisinin dışarıdan bir müdahalenin iç siyasetteki bir lidere/aktöre yeni rakipler çıkarması ve mevcut rakipleri güçlendirmesi varsayımını doğrulamaktadır.

BÖLÜM 3: FRANSIZ MANDASI DÖNEMİNDE SÜNNİLİĞİN SİYASİ BEKASI

Fransızların Suriye’de manda yönetimi kurması Birinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Nüfusun artması ve sanayi devrimi sonucunda Batı ülkeleri kendilerine yeni kaynak yaratmak amacıyla bazı Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde sömürge düzeni kurmuşlardır. Dolayısıyla Batı sömürgeciliğinin en önemli amaçlarından biri ekonomik kazanım elde etmek olmuştur. Bununla birlikte sömürgeci ülkeler dini ve kültürel amaçlar doğrultusunda bazı politikalar geliştirmişlerdir. Bu politikalar neticesinde kazanan koalisyonlar oluşturulmuş ve tehdit olarak algılanan hareketler siyasi alandan dışlanmıştır.

Seçmen teorisi askeri müdahalelerin birinci dereceden motivasyon kaynaklarının ekonomik kazanç olduğunu varsaymaktadır. İdeoloji faktörünü bu tarz müdahalelerin açıklanmasında ikincil bir unsur olarak görmektedir (Mesquita ve diğerleri, 2003: 439). Bu çalışma ideolojiyi birincil faktör olarak değerlendirmektedir. Bunu iki şekilde temellendirmektedir. Sünnilik on üç asır boyunca Suriye siyasetini yönetme deneyimine sahipti. Buna rağmen Fransız mandası altında lider olarak hareket etmek yerine Suriye’nin bağımsızlığı hedefiyle (ideolojisiyle) Arap milliyetçiliğinin liderliğini kabul etmiştir. İkincisi, Fransız manda yönetiminin ve bir kısım azınlık gruplarının kazanan koalisyonun oluşumunda Sünniliğe karşı sahip olduğu algıyla (ideoloji) hareket etmesi olmuştur. Bu çalışmada algıların ve bağımsızlık fikrinin ideoloji olarak tanımlanması Geuss’un kapsamlı ideoloji tanımı üzerinden temellendirilmektedir. Geuss iktidarı meşrulaştıran ve şekillendiren bilinç biçimlerini ideoloji olarak tanımlamaktadır (Geuss, 1981: 12-19). Bu bölümde ilk olarak kazana koalisyonun oluşumuna etki eden algılama biçimleri ele alınmaktadır. Sonrasında Fransızların Suriye’de sömürge düzeni kurmasında ekonomik kazançların önemine değinilmektedir. Suriye’de ulaşım sektörünü (limanlar ve karayolları) ele geçiren Fransız şirketler, Fransız manda yönetiminin Suriye’nin komşu ülkelerle olan ihracat ve ithalatının sınırlandırması ve Fransızların ihtiyaç duydukları ürünleri (pamuk, ipek ürünleri, tarım ürünleri vb) Suriye’den tedarik etmesi sömürgecinin ekonomik kazançları bağlamında tartışılacaktır.

Seçmen teorisi siyasi bekayı değerlendirirken bir diğer konu dışlanmış grupların varlığıdır (Mesquita ve diğerleri, 2003: 355). Bu teoriye göre dışlanmış grupların

kazanan koalisyona dahil olması için çıkış stratejileri geliştirmesi gerekmektedir. Fransız mandasının ilk yıllarında Sünniler dışlanmış bir grup haline geldiler.

Bu bölümde sömürgecilik hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Fransızların Suriye’de kurdukları manda yönetiminin politikaları ve Sünniliğin manda yönetimi altında siyasi bekasını sağlamak için benimsediği çıkış stratejileri incelenmektedir. Bu çalışmada Sünniliği temsilen Haznevi Okulu ele alınmaktadır. Haznevi Okulunun sosyal bir hareket olarak varlığını sürdürmesi ve Haznevi Okulu bağlamında sosyal hareketlerin siyasi bekanın korunmasındaki rolü bu çalışmanın tartışmalarından bir diğerini oluşturmaktadır. 1928 yılından itibaren Sünnilik dışlanmış grup statüsünden çıkmış Ulusal Blok bünyesinde siyasete katılmıştır.

3.1. Fransızlar Açısından Sünni Kimliği Algısı ve Kazanan Koalisyon İlişkisi

Dış müdahalede bulunan ülkelerin kuşkusuz ilk öncelikleri kendilerine karşı isyan gerçekleştirebilecek veya otoritelerini sarsma potansiyeli olan gruplar ve liderleri tespit etmektir. Bu müdahalelere karşı ortaya çıkan yerel bir isyanın birçok nedeni vardır. Etnik ve dini kimlik hassasiyetleri veya eski kazanımları geri elde etme amacı müdahalelere karşı iç direniş ortaya çıkabilir. Müdahaleyi gerçekleştiren ülke, devrim/ayaklanma/direniş potansiyeli olan gruplara yönelik risk analizi yapar. Fransızlar Suriye’yi işgal ettiğinde devrim yapma potansiyeline sahip iki gruptan söz edilebilir. Bu gruplar dini bir amaca ve motivasyona sahip Sünniler ve etnik kimliğini ön plana çıkaran Arap milliyetçileri olmuştur. Bu durumun bilincinde olan Fransız Manda yönetimi Suriye’yi bölerek yönetmeye çalışmıştır.

Fransızlar Suriye’de Sünniliğe yönelik iki farklı algılama biçimine sahipti. Birincisi, Sünnilik isyan ve devrime dönüşebilecek potansiyeli olan, hem kırsal alanda yaşayan insanları hem de kentli elitleri kapsayan bir hareket olarak algılanıyordu. Ayrıca her ne kadar, dini inançlarını çok ön plana çıkarmasalar da birçok Arap milliyetçisi köken olarak Sünni bir aileye sahipti. Bu bakımdan Sünnilik Fransızların algılama biçimine göre önlem alınması gereken ve karşı rakipler üretilmesi gereken bir tehdit unsuru.

Fransızların Sünniliğe yönelik ikinci algısı Sünniliğin sahip olduğu tarihsel kimlikle doğrudan bağlantılıdır. Sünnilik sadece Suriye özelinde güçlü bir inancı temsil etmiyordu, aynı zamanda diğer coğrafyalarda yaşayan Müslüman toplumların benimsediği bir inançtı. Bunun yanı sıra, Sünniler özellikle Ortadoğu coğrafyasında güçlü bir geleneğe ve

siyasi kültüre sahip olmuştur. İslam'ın yayılmaya başlandığı ilk dönemlerden beri Fransızlar Sünniliği tehdit unsuru olarak algılamıştır. İslam orduları 715-722 yılları arasında Fransa'nın güneyini kontrolü altına almıştır (Ceran, 2016: 22). Geçmişte meydana gelen Haçlı seferleri ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu Sünni kimlik bu tehdit algısını pekiştirmiştir. Bu tarihsel geçmiş nedeniyle Fransızlar Sünniliği hem dini açıdan hem de siyasi açıdan bir tehdit olarak algılamıştır. Bu bakımdan Sünniliğin Fransızlar nezdinde tehdit olarak algılanması Fransız Mandası dönemiyle başlayan bir süreç değildi.

Suriye'de manda kontrolü altında olası bir Sünni isyanını engellemek için inanç temelli oluşumlara izin verilmemesi, tarihsel sebeplere ek olarak Fransızların Sünniliği isyan çıkarma potansiyeline sahip bir güç olarak algılamasından da kaynaklanıyordu. Bu durumun iki sebebi vardı: Suriye'de nüfusun büyük çoğunluğunun Sünni olması ve Sünniliğin güçlü siyasi bir geleneğe sahip olmasıydı. Kendi içlerinde mobilize olmaları durumunda, Sünniler büyük kitleleri manda yönetimine karşı harekete geçirme potansiyeline sahip olmuştur. Bu nedenle Fransızlar Sünnilerin iç bölünme yaşamaları konusunda bazı politikalar geliştirmiştir (Cleveland, 2009: 218).

Sünnileri kendi içinde bölme siyaseti Fransızlar tarafından manda döneminden önce de uygulanmıştır (Özbey, 2018:76). Manda döneminde bu siyasi program Suriye'de daha güçlendirilmiştir. Misyoner okulları vasıtasıyla Sünni kökenli gençleri Suriye özelinde Arap milliyetçiliğine teşvik etmeleri, Abduh ve Efgani gibi Selefi aktivistlere Paris'te dergi çıkarma imkânı vermeleri ve manda döneminde azınlık gruplarını bir aktör haline getirmeleri bu siyasi program dahilinde yapılmıştır.

Fransızlar gözünde Sünniliğin hem dini hem de siyasi bir kimlik olarak algılanması Fransızların Suriye'de yaşayan Katolikleri güçlendirmeye çalışmasına sebep olmuştur. Fransızlar bu grupları Sünniliğe karşı kullanmaya çalışmıştır (Cleveland, 2009: 218). Fransızların Suriye'de Sünniliğe karşı attığı en önemli adımlardan biri kuşkusuz azınlık gruplarıyla Sünnileri birbirinden ayırmak olmuştur. Bu amaçla 1942 yılına kadar Dürzi ve Nusayrileri idari olarak Suriye'den ayırmıştır. Azınlık grupları içerisinde özellikle Nusayriler Suriye siyasi hayatını sonraki yıllarda da etkilemiştir (Fildiş, 2018: 6-7). Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, dış müdahaleci bir aktör olarak Fransa manda

döneminin ilk yıllarında Sünni grupların Suriye’de oluşturulan iktidar sınıfına, yani kazanan koalisyona katılımına imkân vermemiştir.

Suriye özelinde yaşanan bu durum müdahale zamanlarında risk değerlendirmesi yapıldığını ve bunun neticesinde isyan potansiyeli olan grupların tespit edilerek kazanan koalisyonun dışında bırakıldığını göstermektedir. Siyasi bekayı etkileyecek olan bu grupların tespiti için yapılan risk değerlendirmesinde tarihsel kimliğe dair algının yeri büyüktür. Siyasi bekayı etkileyen unsurlar arasında bu algılama biçimleri bir ideoloji olarak önemli bir yer edinmektedir. Geuss ideolojinin işlevsel özelliğinden bahsederken, bir bilinç/algılama biçiminin iktidarı meşrulaştırması durumunda ideoloji olarak ele alınabileceğini varsayar (Geuss, 1981: 12-19). Bu bağlamda hem azınlık gruplarının hem de Fransız manda yönetiminin Sünniliğe yönelik algılama biçimi bir ideoloji olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda bu çalışma ideolojiyi kazanan koalisyonun şekillenmesinde birincil faktörlerden biri olarak değerlendirmektedir.

3.2. Azınlık Grupları Açısından Sünni Kimliği Algısı

Mesquita ve arkadaşları siyasi bekayı yorumlarken birincil faktör olarak kaynak dağılımını, ikincil faktör olarak da yakınlığı (affinity) ele almaktadır. Seçmen teorisi’ndeki ikincil faktörlerden yakınlık, bu tez kapsamında dini ve etnik kimlik ortaklıklarını ifade etmektedir (Mesquita ve diğerleri, 2003: 61).

Azınlık gruplarının ülkedeki hâkim güce karşı harekete geçmesi kuşkusuz onlar için büyük bir risktir. Müdahalede bulunan güçlerin daimî olarak bir ülkede kalması pek mümkün olmadığından, işgal sonrası düzende eskiden hâkim olan gücün tekrardan iktidara gelme ihtimali azınlık grupları için iki büyük risk barındırmaktadır. Bu riskler işgal döneminde elde edilen kazanımların kaybı ve yeni dönemde tamamıyla dışlanma ihtimalidir. Bu nedenle azınlık gruplarının kazanan koalisyonun içinde kalmak istemesi son derece normal bir durumken, hâkim olan gücü karşısına alacak şekilde bir pozisyon almaları normal şartlarda rasyonel gözükmemektedir.

Suriye örneğinde azınlık gruplarının Fransızlarla iş birliği yaparak ve risk alarak ön plana çıkması seçmen teorisi’nin ikincil faktör olarak gördüğü yakınlık (affinity) faktörü incelenerek anlaşılabilir. Sünniliğin hem genel İslam coğrafyasında ve hem de Suriye özelinde güçlü bir kimliğe sahip olması azınlık gruplarını kendi içerisinde birleştirici bir unsur olmuştur. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı sonrasında bazı azınlık grupları dış

destek arayışına girmiş ve dış güçlerden manda yönetimi kurulmasını talep etmiştir (Şenzeybek, 2013: 480-481).

Suriye’de Fransız mandasını destekleyen Katolikler ve misyoner okullarının yanı sıra, Sünniliğe rakip olarak değerlendirilebilecek ve ön plana çıkan iki azınlık grubundan bahsedilebilir. Bu iki grup Nusayriler ve Dürzilerdir. Bu iki grup da iki savaş arası dönemde Suriye siyasetinde aktif rol almıştır. Ayrıca, Nusayriler Fransızlar tarafından kurulan Levant Birlikleri’nde kendilerine yer bulmuştur. Bu durum bağımsızlık sonrası Suriye ordusunda etkin bir rol almalarına yol açmıştır.

Nusayrilik Batını inanç çerçevesinde değerlendirmektedir. Nusayri isminin nereden geldiği konusunda birçok tartışma mevcuttur. En kuvvetli görüş kurucusu Muhammed Bin Nusayr’a nispetle bu isimle anıldığıdır. Nusayri ismiyle alakalı olarak oryantalistler tarafından ortaya atılan iddialardan biri de bu ismin Hristiyanlığın bir mezhebi olan Nasranilerden geldiğidir. Fransızlar Suriye’de bu görüşü yaygınlaştırarak Nusayrileri kendilerine daha yakın bir konuma getirmeye çalışmışlardır (Şenzeybek, 2013: 479).

Nusayrilerin Batını bir inanç anlayışına sahip olması nedeniyle inanç ilkeleri konusunda bazı muğlaklıklara sahiplerdir. Bu durum Sünnilerin onlara bakış açılarını da etkilemiştir. Sünnilerin Nusayri algısı ve onlara yönelik davranışları Nusayrilerin Sünnilere yönelik algısını da şekillendirmiştir. Örneğin yukarı da bahsedildiği gibi, Nusayrilik’in kökeninin Hristiyanlara dayandığı görüşü ve bunun dış güçler tarafından kullanılma ihtimali Sünnileri hem dini açıdan hem de siyasi açıdan tedirgin etmiştir. Dini açıdan İslam’a aykırı bir inanç sisteminin dış güçlerden destek alarak yaygınlaşması tedirginliğin kaynağı olmuştur. Siyasi açıdan bu grubun neden olabileceği bir iç karışıklık ihtimali Sünnileri kaygılandırmıştır.

Suriye’deki diğer bir önemli azınlık grubu Dürziler olmuştur. Dürzilik de Nusayrilik gibi Batını anlayışa sahip bir inanç grubudur. Bu iki grubun da gizlilik prensibine sahip olması, diğer inanç gruplarına bakış açılarını karşılıklı olarak şekillendirmiştir. Dürzilerin kendilerini Arap olarak görmeleri ve Arap kültürüne yakın bir yaşam biçimlerinin olması Suriye’de Sünni Araplarla olan ilişkilerini pozitif etkilemiştir (Şenzeybek, 2011: 182). Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Fransızların kendilerine bağımsız bir bölge vermesi nedeniyle manda yönetimiyle iyi bir ilişkiye sahip olmuşlarsa da bu iyi ilişki çok uzun sürememiştir. Sultan Atrâş liderliğinde 1925 yılında gerçekleşen isyan neticesinde

Dürziler, Fransızların hedef aldığı bir grup haline gelmiştir. Bu durum aslında Dürzilerin Sünnilerle iş birliği yapmasını kolaylaştırmıştır. Nitekim 1944 yılında Ulusal Blok'a katılmayı kabul etmişlerdir (Yıldırım, 2016: 21-23).

Fransızlar kendilerini destekleyen misyoner okulları ve Katoliklerin yanı sıra diğer azınlık gruplarını da yanlarına çekmeye çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda Suriye'de Nusayriler ve Dürzileri desteklemiştir. Bu grupların desteklenmesi Fransız manda yönetiminin Suriye'deki böl ve yönet politikasının bir parçasıydı. Suriye'de azınlık grupları ilk başlarda Fransız müdahalesine karşı bir duruş sergilememiştir, çünkü Fransız manda yönetimini kendileri için büyük bir fırsat olarak görmüşlerdir.

3.3. Sömürgecilik

Sömürgeciliğin kabul edilmiş ortak bir tanımı bulunmamakla birlikte, sömürgecilik genel olarak başka bir bölgede yaşayan bireylere, gruplara veya devletlere yönelik siyasi ekonomik veya kültürel amaçlı tahakküm olarak tanımlanabilir (Horvath, 2006:46). Özellikle sanayi devriminden sonra Batı ülkelerindeki endüstrinin gelişmesi, nüfusun artması, hammadde ve pazar ihtiyacı, onları başka ülkeleri sömürmeye yöneltmiştir (Uygur ve Uygur, 2013, s.275). Hammadde ihtiyacının yanı sıra, Avrupa'yı sömürgeciliğe iten diğer bir faktör yine Sanayi Devrimi neticesinde meydana gelen makineleşmenin getirdiği üretim fazlasına yeni pazar yaratma amacıdır (Sander, 2003: 227).

Batı ülkelerinin Sanayi Devrimi sonrası kendi kontrolü dışındaki bölgelerde egemenliğini tahkim etmesiyle emperyalizm olarak tanımlanmaktadır. Fransızlar Suriye'yi işgal ettiklerinde yüksek gümrük vergileri uygulayarak, Suriye'nin diğer ülkelerle ihraca ve ithalatını büyük oranda azaltmıştır. Bu durum Suriye'yi hem ihracat hem de ithalat bakımından Fransa'ya bağımlı hale getirmiştir.

Yatırım yapan şirketlerin sömürülen ülkede güven içerisinde çalışabilmesi için askeri müdahale gerekli görülmekteydi. Bu tarz bir askeri müdahale sonrasında, sömürgeci güçler işgal ettikleri ülkede kendi kural, inanç ve prensiplerini uygulamaktan çekinmemişlerdir. Bu bakımdan sömürgecilik ekonomik boyutunun yanı sıra siyasi yayılmacılığı da içermektedir (Sander, 2003: 227). Siyasi yayılma amacıyla olan kolonyal güçler, karşı bir direnişi engellemek amacıyla kültürel bir program geliştirmişlerdir. Zira işgal edilen ülkedeki yerel toplulukları kendi içerisinde bir arada buluşturan değerler ve asabiyet isyana yol açabilir ve işgalin maliyetini artırabilirdi.

Tahsin Görgün (2016) sömürgeleşmeyi ekonomik ve siyasi boyutunun yanı sıra İslam dünyasında kültürel dönüşümü tetikleyen bir süreç olarak görmektedir. Görgün'e göre bu dönüşüm her ne kadar din/inanç değişimine neden olmasa da İslam ülkelerinde günlük hayat ve din/inanç arasındaki mesafeyi artırmıştır. Bu durum süreç içerisinde dinin kendi mensupları gözünde de bir problem olarak algılanmasına yol açmıştır. Zira sömürgeci güçlerin yaygınlaştırdığı yaşam biçimi, düşünce anlayışı ve tüketim anlayışı işgal edilen ülkelerde yaygınlaşmıştır. Görgün'e (2016: 35-45) göre İslam dünyasında gerçekleşen sömürgeciliğin diğer bir sonucu İslam'ın dini inançtan ziyade tamamen siyasi bir konu olarak ele alınmasıdır.

Sömürge sürecinin en önemli neticelerinden biri İslam'ı siyasi bir konu olarak kabul eden sömürge yönetimlerine reaksiyon olarak, İslam'ında algılamasında siyasi bir bakış şeklini gündeme getirmiş; Bunun neticesinde İslam, İslam dünyasında inanç olarak değil, siyasi olarak bir “problem” haline gelmiştir. Bunun da gerisinde dini olan her şeyi siyasi olarak algılayan bakış şeklinin, mahiyetine uygun reaksiyonlarla karşılaşması, yani İslam dünyasında dinin “siyasallaşmadan” ifade edilememesi gibi bir durum bulunmaktadır (Görgün, 2016: 46).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra üç farklı sömürge biçimi ortaya çıktı. Birinci sömürge biçimi hamilik adı altında bazı zayıf devletleri kendi otoritesine yani himayesine alan güçlü devletlerin oluşturduğu düzeni ifade etmekteydi. İngiltere'nin Mısır'la kurduğu ilişki şekli bunun bir örneğini teşkil etmektedir. Her ne kadar İngilizler, Mısır'da milliyetçi duyguların yayılmasını engellemek amacıyla Mısır'a bağımsızlığını verse de kurulan sömürge ilişkisi 1952 yılına kadar etkisini sürdürdü (Balcı, 2018: 18).

İkinci sömürge biçimi ise koloni sistemi kurularak zayıf ülkelerin sömürülmesi şeklindeydi. Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesi oluşturulan kolonyal düzenin bir örneği olarak görülebilir (Balcı, 2018: 18). Bu kolonyal düzen sadece ekonomik amaçların elde edilmesine hizmet etmemekte, aynı zamanda işgal edilen ülkede kültürel ve siyasal bir dönüşüm gerçekleştirmeyi hedeflemekteydi. Bu nedenle kolonyal düzenin oluşturulduğu birçok ülke ilerleyen yıllarda her ne kadar bağımsızlıklarını elde etmişlerse de ülkenin siyasi ve ekonomik yapısını yeniden inşa etmekte zorlanmışlardır.

Üçüncü sömürge biçimi Milletler Cemiyeti üzerinden gerçekleştirilen manda sistemi idi. İşgal edilen ülkedeki yerel yöneticiler Milletler Cemiyeti'ne üye olan güçlü Batılı devletlerin otoritesi altında iktidara gelmekteydi fakat, bu ülkede karar verici mekanizma manda yönetimi idi. Onların çıkarlarına aykırı herhangi bir yasa veya uygulama hayata geçirilemezdi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan manda sisteminde Transürdün, Filistin ve Irak'ın kontrolü İngiltere'nin mandasına bırakılırken, Fransızlar ise Lübnan ve Suriye'de kendi mandasını kurmuştur.

Bu manda yönetimlerine karşı bazı isyanlar gerçekleştirildi. Bu isyanlar sert bir şekilde bastırıldı. Örneğin 1954 yılında Cezayir'de bağımsızlık amacıyla büyük bir direniş gerçekleştirildi. 1962 yılına gelindiğinde ise bu hareketleri bastırmak amacıyla Fransa'nın saldırıları neticesinde bir milyondan fazla insan öldürülmüştü (Balcı, 2018: 18-19).

Binlerce insanın işkence görmesinin yanı sıra, binlerce kadın tecavüze uğramıştır. Cezayir bağımsızlığını elde ettikten sonra bir milyondan fazla Avrupa'mı başta Fransa olmak üzere kendi topraklarına dönmüştür (Balcı, 2018: 18-19). Ayrıca 1925 yılında bazı milliyetçi grupların Suriye'de Fransızlara karşı ayaklanması neticesinde, Fransızlar Şam'a ağır bir bombardımanda bulunmuş ve beş bin sivil hayatını kaybetmiştir (Okur, 2009: 147).

3.3.1. Sömürgecilik ve Suriye

Seçmen teorisi büyük güçlerin kendilerine kaynak yaratmak amacıyla başka bir ülkeye müdahale edebileceğini ileri sürmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonuna doğru, Fransa, Doğu Akdeniz'deki kontrolünü artırmak, dokuma sanayisi için ipek ve pamuk ürünlerini tedarik etmek ve Suriye Katolikleri ile olan tarihi ilişkilerini korumak amacıyla Suriye'yi işgal etti (Demirel, 2019a: 70).

Fransa, Suriye'yi işgal etmeden önce pamuk ihtiyacının yüzde 93'ünü dışarıdan (Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere) tedarik ediyordu. Bu ihtiyacı Adana, Hatay ve Suriye bölgesini işgal ederek karşılamak amacındaydı (Öztürk ve Nakiboğlu, 2019: 231). Fransız tüccarlar Suriye'de üretilen tahıl ürünleri başta olmak üzere birçok ürünü ucuz bir fiyata satın almaya başladılar. İşgal sonrasında Suriye iç piyasasını ele geçiren Fransa kendi esnaflarına Suriye'de ithalat ve ihracat yapma olanağı sağlayarak Fransız tüccarların daha fazla kazanç elde etmesinin yolunu açmış ve Suriye toplumunu ekonomik anlamda ağır bir sömürüye maruz bırakmıştı (Demirel, 2019a: 70). Fransa Suriye'de gümrük vergileri

oranını artırarak Suriye'nin Irak ve Filistin ile olan ticari bağlarını azaltmaktaydı. Bu şekilde Suriyelileri Fransa'ya bağımlı kılıyordu (Öztürk ve Nakiboğlu, 2019: 231).

Suriye'nin sahip olduğu liman ve demiryolları çok uzun bir dönem Fransızların ilgisini çekmiştir. Suriye ekonomisinin gelir kaynaklarından olan liman ve demiryolları işletmecilikleri Fransız şirketlerine tahsis edilmişti (Öztürk ve Nakiboğlu, 2019: 231). Fransızlar manda yönetimini kurmadan önce de bölgedeki ulaşımı kendi şirketlerinin kontrolüne almıştır. Fransız şirketi Compagnie Ottomane de la Route de Beyrut a Damas, Beyrut'tan Şam'a inşa ettiği karayoluyla zaten büyük bir gelir elde ediyordu. Bununla yetinmeyerek karayollarını deniz yollarına bağlan Fransızlar liman merkezli bir ulaşım sistemi geliştirmiştir. Geliştirdikleri bu ulaşım sistemiyle manda öncesi dönemde, manda süresince ve sonrasında Suriye'nin sahip olduğu kaynakları kendi ülkelerine ihraç etmişlerdir (Baktıaya, 2017: 64-65).

Fransızlar Suriye ve Lübnan'da ulaşım alanında Osmanlı Devleti ve İngilizlerle rekabet halinde olmuştur. Kısa sürede Suriye'de ulaşım alanında gerçekleştirdikleri yatırımlarla İngilizler ve Osmanlı Devleti ile olan rekabetten galip çıkan taraf haline gelmişlerdir. İlk olarak Şam-Müzeyrib ve Beyrut-Şam demiryollarını birbirine bağlamışlardır. Sonrasında bu yolları liman merkezlerine ulaştırmayı başardılar. Beyrut-Şam -Müzeyrib hattı 1989-1911 yıllar arasında Suriye demiryolları vasıtasıyla yapılan taşımacılığın büyük bir kısmını gerçekleştirmiştir (Baktıaya, 2017: 64-65).

Tablo 7: 1911'de Suriye'de Demiryolları Taşımacılığı (Veriler: Baktıaya, 2017:66).

Demiryolları	Taşıdıkları Ton Sayısı
Hicaz Demiryolu	77.523
Kudüs-Yafa Demiryolu	46.000
Humus-Trablus Demiryolu	75.054
Rayak-Hums-Halep Demiryolu	103.643
Beyrut-Şam-Havran Demiryolu	198.392

Fransızların tek amacı Suriye’yi ekonomik olarak sömürmek değildi. Yukarıda değinildiği gibi Suriye Katolikleri ile sahip olduğu ilişki ağını güçlendirme eğilimindeydi. Katolik okullarının sayıları artırıldı ve ayrı bir bütçe oluşturularak bu okullar kolonyal politikaların yaygınlaştırılması amacıyla kullanıldı. Bunlarla da yetinmeyen Fransız manda yönetimi Suriye’de Sünnilik karşıtı gruplara büyük ekonomik destek sağladı ve Suriye’nin Sünni kimliğini yok etmek için bazı girişimlerde bulundu. İlk olarak, okullarda Fransız marşı okutuldu. Suriyeli öğrencilere Fransız bayrağı karşısında saygı duruşunda bulunma zorunluluğu getirildi. Ayrıca, Suriye’de eğitim sistemi değiştirilerek okullarda Fransız dili ve kültürü okutuldu. Sadece okullarda değil, aynı zamanda gündelik hayatta da Fransız kültürü yaygınlaştırmaya çalışıldı (Öztürk ve Nakiboğlu, 2019: 231). Böylelikle Fransız yönetimi Sünniler için sadece siyasi alanda değil, sosyal ve kültürel alanda da bir tehdit haline geldi.

3.4. Dışlanan Bir Topluluk Olarak Sünnilik

Fransa Suriye’yi işgal ettiğinde en çok tedirgin olduğu grupların başında Sünniler gelmekteydi. Çünkü Sünniler yaklaşık 1300 senedir siyasette etkin olan bir kimliği temsil ediyordu. Halid Bin Velid’in 634 yılında Şam’ı fethetmesinden sonra Osmanlı Devleti’nin yıkılış sürecine kadar geçen süreçte Sünniler Suriye’de siyasal, sosyal ve ekonomik hayatta büyük roller üstlendi. Fransız işgaline karşı başlaması muhtemel Sünni bir devrim başarılı olmasa bile, bunun Fransızlar için işgalin maliyetini arttırması muhtemeldi. Bu nedenle Fransız mandası Sünnilerin diğer gruplar ile entegrasyonunu engellemek amacıyla onları siyasi ve sosyal yaşamın dışına itmeyi amaçladı (Az, 2021: 27).

Seçmen teorisi’ne göre dışlanan gruplar kazanan koalisyonun dışında bırakılmıştır ve özel kaynaklardan faydalanamazlar. Teoriyle uyumlu olarak Suriye’de de Sünniler özel kaynaklardan mahrum bırakılmıştır. Seçmen teorisi dışlanmış grupların kamu kaynaklarına erişimi olabileceğini savunur. Fakat Suriye’de Sünniler kamu kaynaklarına erişiminde de ciddi zorluklar yaşamıştır. Suriye’de nüfusun çoğunluğunu oluşturmasına ve tarihsel bir gücüne rağmen Sünniler kazanan koalisyonun dışında bırakılan dışlanmış gruplardan biri oldu (Az, 2021: 27).

Suriye örneğinde Sünnileri siyasal alanın dışına itmek isteyen manda yönetimi ilk etapta küçük azınlık gruplara destek vererek ülkeyi vilayetlere ayırdı. İkinci aşamada askeri

güçle kontrol ettiği Suriye’de seküler anlayışı benimseyen grupların önünü açtı. Bu durum iktidarı bu gruplara teslim ettiği anlamına gelmemekteydi. Bu gruplar kamu ve özel kaynakları kullanma hakkına sahipti. Bununla birlikte bilhassa Arap milliyetçileri sahip oldukları haklar ile yetinmeyerek bağımsızlık talebinde bulunmuşlardır. Sonraki kısımda Fransız Mandası’nın ilk yıllarında dışlanan Sünniliğin siyasi bekasını sürdürmek amacıyla, başka bir deyişle kazanan koalisyona dahil olmak amacıyla, benimsediği ilk çıkış stratejisinden bahsedilecektir (Az, 2021: 27).

3.5. Sosyal Bir Hareket Olarak Sünnilik

Fransız Mandası’nın ilk yıllarında dışlanan Sünnilik siyasi mecradan silinmemek için önemli çıkış stratejileri geliştirmiştir. Sünniliğin dışlanmaya karşı siyasi bekasını sürdürebilmek için uyguladığı barışçıl yöntem, sosyal yapılar/hareketler olarak varlığını devam ettirmektir. Sünniler oluşturdukları sosyal yapılarla, farklı topluluk üyelerine ücretsiz olarak sundukları okul, yetimhane ve diğer hizmet merkezleriyle toplumsal alanda etkisini korumayı başarmıştır.

Arap milliyetçilerinin seçime dayanan bir rejimi savunması ve ilerleyen süreçte demokratik yolların açılması neticesinde iktidarı belirleyen ana unsur halk/seçmen kitlesi olacaktır. Bu bakımdan Sünniler dışlanmaya karşı sürekli isyan hareketlerine başvurarak enerjisini ve kaynaklarını tüketmek yerine toplumsal tabanını koruma güdüsüyle hareket etmiştir. Sünniliğin aynı zamanda dini bir kimlik olması ve toplumsal alana hitap etme amacıyla olması bu çıkış stratejisini daha uygulanabilir hale getirmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi Fransız Mandası döneminde Sünnilerin bir kısmı Arap milliyetçiliği ideolojisini benimsemiştir. Diğer Sünni ulema ve kanaat önderleri, bireysel çabalarla Müslümanları ve Suriye toplumunu desteklemeye çalışmıştır. Ancak toplumsal alanda organize olabilen, kendi kaynağını oluşturma kapasitesine sahip ve diğer Müslüman ülkeler ile bağıni koparmayan Haznevi Okulu Müslümanların Fransız Mandası yönetiminde kimliklerini koruması noktasında büyük katkı sağlamıştır. Bundan dolayı sosyal bir hareket olarak Sünnilik bu çalışmada Haznevi Okulu örneği üzerinden ele alınmaktadır.

3.5.1. Ahmed-el-Haznevi

Sünniliği kolonyal dönemde temsil eden en önemli kişilerden biri Ahmed el-Haznevi’dir. El-Haznevî 1887 yılında Suriye’nin Kamışlı iline bağlı Hazne köyünde doğdu. Genç

yaşlarında dönemin Sünni alimlerinden Abdulkadir Hezanî ve Molla Hüseyin'den ders almıştır. Dini eğitimini aldığı ve yakın irtibatla olduğu Hocası Abdulkadir Hezanî vefat edince Norşin beldesinde yaşayan ve büyük Sünni alimlerden biri olan Muhammed Diyauddin'i ziyaret etmiştir. Muhammed Diyauddin yanında dini eğitimini sürdürmüş ve sonrasında Suriye'ye geri dönmüştür. El-Haznevi Sünni anlayış çerçevesinde bir tasavvufi düşünceye sahipti. İlk etapta bulunduğu köyde dini irşat faaliyetlerine başlayan el-Haznevi ilerleyen zamanlarda Suriye'nin diğer illerinde de nüfuzunu artırmıştır. Suriye'nin birçok ilinde medreseler inşa eden El-Haznevi, Haznevi Okulu'nun kurucusu sayılmaktadır (Candan, 2017: 20-22).

Manda yönetimi Suriye'de toplumsal ve siyasal alanda kültürel ve siyasi bölünmelere yol açan politikalar takip ediyordu. Fransızlar Suriye'de böl ve yönet politikası gereği azınlık gruplarına ciddi destek sağlamıştı. Buna karşı Sünnilik Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla büyük güç kaybı yaşamıştı. Bu konjonktürde Haznevi Okulu ayakta kalmayı başarmış ve Suriye'de toplumsal ve siyasal alanda Sünnilerin kendi bekalarını sürdürmesi noktasında büyük katkıda bulunmuştur. Haznevi Okulu'nun bu zor konjonktürle baş edebilmesinin en önemli nedeni sahip olduğu geleneksel yapıydı. Bu nedenle Haznevi Okulu'nun bağlı olduğu Nakşibendi'liğin Halidiye kolunun incelenmesi konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

3.5.2. Haznevi Okulu'nun Kökenleri

Haznevi Okulu'nun kökeni, Sünni tasavvuf yolunun öncü isimlerinden Mevlâna Halid-i Bağdadî ile birlikte Osmanlı Devleti topraklarında yaygınlaşan Nakşibendi'liğin Halidiye koluna dayanmaktadır (Candan, 2017: 20-22). Mevlâna Halid-i Bağdadî (v.1242/1827) Irak'ın Şehrezur bölgesinde doğmuştur. Bu bölgedeki medreselerde eğitimini aldıktan sonra, İran ve Hindistan'a bazı ziyaretler gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirdiği bu ziyaretler yaşadığı dönemde İslam dünyasının sosyal ve kültürel sorunlarıyla yakından ilgilendiğini göstermektedir. Suriye'de Hanî ve Gazzi kabileleri ve şehir müftüleri Mevlâna Halid'i ziyaret etmişler ve irtibatlarını korumuşlardır. Şeyh Musa es-Sibai ve Şeyh Şahin el-Attar gibi mutasavvıflar ona methiyeler yazmıştır. Tüm bu gelişmeler Mevlâna Halid Bağdadî'nin Osmanlı ve İslam coğrafyasındaki toplumsal etkisini göstermektedir (Kavak, 2021: 8-11).

İtikadı açıdan Eş'ari mezhebini takip eden Mevlâna Halid, ameli konularda Şafi mezhebine bağlı kalmıştır. Tasavvufi düşünce olarak Abdülkerim Kuşeyrî, Cüneyd-i

Bağdadî ve Muhasibî çizgisini benimsemiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin de görüşlerine değer vermiş ve istifade etmiştir. Tasavvufu İslami prensipler ve ilkeler dahilinde kabul etmiş ve bu anlayışı yaygınlaştırmıştır. Bu anlayışın Sünniliğe en büyük katkısı toplumsal alandan uzaklaşmak yerine dinamik ve aktif bir aktör olarak yer edinmek olmuştur (Kavak, 2021: 8-11). Haznevi Okullarında öğrencilere Arapça, Farsça ve Kürtçe eğitimler verilmekteydi. Okullarda iletişim dili olarak Kürtçe kullanılırken, okutulan ilmi eserler çoğunlukla Arapça kaynaklardan oluşmaktaydı. Edebi çalışmalarda Farsça kaynaklardan da sıklıkla istifade edilmiştir (Kavak, 2021: 9).

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren artan sömürgeci hareketler Osmanlı coğrafyasını da tehdit etmiştir. İngiltere, İtalya ve Fransa gibi büyük güçler Ortadoğu, Hindistan ve Afrika ülkelerine müdahalede bulunmuştur. Bu müdahaleler karşısında Mevlâna Halid kendisine saygı duyan toplum liderlerine ve talebelerine gönderdiği mektuplarda Osmanlı Devleti tarafında saf tutmalarını tavsiye ve teşvik etmiştir. Dış müdahalelere karşı Halidilerin bu tutumu kendilerinden sonraki tasavvuf hareketleri içinde örnek olmuştur. Bunun en başarılı örneklerinden biri 20.yy'da Suriye'de kurulan Haznevi Okulu'dur (Yıldırım, 2017: 7-8).

3.5.3. Haznevi Okulu'nun Dini Görüşleri ve Toplumsal Alandaki Rolü

El-Haznevi Osmanlı Devleti'ne aidiyet hisseden ve Sünni dünya görüşüne sahip geleneksel ulemanın bir mensubuydu. Bu bakımdan yukarıda tanımladığımız Sünniliğin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir (Candan, 2017: 20-22). Osmanlı Devleti sonrası dönemde Sykes-Picot anlaşması neticesinde ortaya çıkan yapay sınırlar, ilmiye sınıfının tasfiyesi ve birçok ulemanın sürgüne gönderilmesi eskiden Osmanlı kontrolünde olan coğrafyada ilmî ve kültürel açıdan büyük bir boşluğa yol açmıştır. El-Haznevi Suriye'de dini ve kültürel çalışmalarda bulurken, Türk toplumuyla olan bağıı kesmemiştir. Suriye'de olduğu gibi, Türkiye'de de birçok talebesi vardır. Suriye'nin Tel-Marıf köyünde inşa ettiği okullarda Türk öğrencilere eğitim hizmeti sunulmuştur. İlkokul, lise ve üniversite düzeyinde okullar açan El-Haznevi'nin yaptığı en önemli toplumsal hizmetlerden biri yetimhaneler açması ve yetimlerin bakımını üstlenmesidir. Birinci Dünya Savaşı dahil olmak üzere birçok savaşın yaşandığı Suriye'de yetim kalmış çocukların bakımı oldukça önem arz etmekteydi (Eren, 2020: 1-2).

Farklı etnik kökenden insanların okullarında okumasına izin veren El-Haznevi Suriye’deki farklı inançtan gelen diğer topluluk üyelerine karşı barışçıl bir tutum sergilemiştir. Bilhassa Sünniler’in birlik arayışı çabalarını desteklemiştir. Aslında bu dönemde Sünniler genel olarak diğer azınlık gruplarıyla bir çatışma yaşamamaya özen göstermiş ve ülke birliğini tesis eden faaliyetleri tercih etmişlerdir. Örneğin Sünni bir kimliğe sahip olan Suriye Ulusal Blok, ülkedeki ayrışmayı yok etmek amacıyla yer yer Arap milliyetçileri ve diğer azınlık gruplarla ortak hareket etmiştir (Az, 2021: 27). Ayrıca el-Haznevi Suriye’de ve diğer ülkelerde yaşayan Sünni ulemaya sosyal ve dini konularda mektuplaşarak onlara rehberlik etmiştir. Birçok ulema karşılaştığı zorlukları bir mektuba yazarak el-Haznevi’ye gönderiyordu. El-Haznevi’de onların sorunlarıyla ilgilenerek yönlendirmede bulunuyordu (Haznevi, t.y).

El-Haznevi’nin etkisinin bu kadar artması Suriye’de Fransız mandasını endişelendirmiştir. Ayrıca Türkiye’den birçok insanın El-Haznevi’ye saygı duyması ve onu ziyaret etmek istemesi Türk devlet yetkililerini de endişelendirmiştir. Vatandaşların sınırı geçmesine engel olamayan yetkililer, ziyaret etmek isteyen kişilere 4 günlük giriş ve çıkış izin belgesi vererek yasal olarak bu durumu çözmeye çalışmıştır. El-Haznevi’ye bağlı ve onu ziyaret eden insanların sayısının artması, Fransız mandasını harekete geçirmiştir. İlk olarak Fransız manda idaresinin tahriki ile Tay kabilesi reisleri El-Haznevi ve talebelerine saldırı düzenlemiştir. İç çatışmaya sebebiyet vermek istemeyen el-Haznevi ve onun talebeleri Tel-Maruf’a göç etmişlerdir. Bu süreçte yaşadığı baskı ve zorluklar karşısında tabanını kışkırtmamış ve onlara Hz. Peygamber’in hicretini örnek göstererek sabırlı olmalarını telkin etmiştir. El-Haznevi’nin bu tavrı, daha sonraki süreçte Tay kabilesinin yaptığı saldırılardan dolayı pişmanlık duymasına ve kendisiyle yakın dostluk kurmasına imkân sağlamıştır (Candan, 2017: 24).

Fransız müdahalesiyle birlikte Suriye’de toplumsal bölünmeler artmıştır. Siyasi zeminde Arap milliyetçileri, seküler ideolojiye sahip gruplar, misyoner okulları ve azınlık grupları ön plana çıkmıştır. Diğer yandan Fransız işgali neticesinde ekonomide yaşanan çöküş gündelik hayatı da etkilemiştir. Büyük ekonomik sorunlar toplum içerisinde farklı problemlere yol açmıştır. Suriye’de ekonomik sorunlar sadece siyasi rakipler arasında değil, kabileler ve aşiretler arasında da çatışmalara neden olmuştur. Suriye’de aşiretler arasındaki çatışmalarda Şeyh Ahmed el-Haznevi arabuluculuk yaparak birçok çatışmayı büyümeden engellemiştir (Haznevi, 2012: 76).

Meliye aşiretinin reisi olan İsa Ağa'nın kardeşi Muhammed Salih'i öldürmekle suçlanan, Dekuriye kabilesinden Hacı Çuli'nin ailesi Şeyh hazretlerinden Kendur köyünde bulunan İsa Ağa'nın evine ara bulucu olarak gitmesini istemişlerdi. Şeyh hazretleri onların bu isteğini kabul etti. Arabulucu olarak İsa Ağa'nın evine gitti. Dekuriye kabilesinin barış isteğini ve kendisini arabulucu olarak geldiğini İsa Ağa'ya ilettiler ve ondan sonra aralarındaki husumetin son bulmasını istedi. İsa Ağa, Şeyh hazretlerinin gelişine çok memnun olduğunu, onun bu isteğini kabul ederek suçluları affedip onlarla barışacağını bildirdi (Haznevi, 2012: 76).

Meliye ve Dekuriye aşiretlerini barıştırdıktan sonra onların bulundukları bölgelere başka bazı ziyaretler düzenlemiştir. Bu ziyaretler vesilesiyle o bölgelerde yaşayan insanlara İslam'a bağlı bir yaşam sürmeleri noktasında onlara destek vermiştir (Haznevi, 2012: 76).

El-Haznevi sadece Müslümanlara değil, azınlık gruplarına karşı da insani bir tutum benimsemiştir. Irak hükümetinin Sincan'da yaşayan Yezidileri bombalaması sonucu birçok Yezidi Suriye'de Tel-Maruf'a sığınmıştır. El-Haznevi talebelerine ve kendisine saygı gösteren Müslümanlara Tel-Maruf'a sığınan Yezidilerin ihtiyaçlarının karşılanması için teşviklerde bulunmuştur (Korkusuz, 2010 :335).

Fransız Manda yönetimi yerel kabileleri tahrik etmek suretiyle bir netice alamayacaklarını anladığında, El-Haznevi'ye iş birliği teklifinde bulunmuşlardır. El-Haznevi "İnançlarım sizi Müslüman kardeşlerime karşı desteklememe izin vermiyor" (Eren, 2020:1-2) diyerek Fransız manda yönetiminin iş birliği teklifini reddetmiştir. Bunun üzerine Fransız manda yönetimi el-Haznevi'yi 3 yıl boyunca Deyrizzor ve Haseke şehirlerine sürgüne göndermiş ve kontrol altında tutmaya çalışmıştır (Haznevi, 2012: 84). Haseke'de birçok ev inşa eden, su kuyusu kazın ve bu bölgeyi yaşanılabilir hale getiren el-Haznevi olmuştur. Fransızlara itaat etmemesi üzerine manda yönetimi bu bölgeyi de ondan alarak, el-Haznevi'yi Tel-Maruf'a sürgüne göndermiştir (Haznevi, 2012: 84). Fransız manda yönetimi bununla da yetinmeyerek el-Haznevi'nin Tel-maruf ve Hazne'deki okulları hariç diğer şehirlerdeki okullarını kapatmıştır (Eren, 2020:1-2).

Tüm baskılara rağmen el-Haznevi ve talebeleri diğer azınlık grupları ile pozitif bir ilişki geliştirmiş ve Suriye'de Fransız Mandasının çıkarları doğrultusunda meydana gelebilecek iç çatışmaya imkân vermemiştir. Azınlık grupları ise Fransız mandası döneminde başta

tarım alanında olmak üzere birçok sektörde ön plana çıkmış ve ekonomik güç kazanmıştır (Khoury, 1987: 83).

El-Haznevi'nin vefatından sonra Suriye'de Haznevi Okulu'na Şeyh Muhammed Masum öncülük etmiştir. Muhammed Masum, el-Haznevi gibi Tel-maruf ve Hazne'de ikamet etmiştir. Türkiye ve Suriye'nin diğer şehirlerinden birçok insan kendisini ziyaret etmiştir. Onu kendilerine bir yol gösterici olarak görmüşlerdir. Muhammed Masum, Suriye'deki diğer gruplarla herhangi bir mücadeleye girmemiştir. Bunun yerine Arap milliyetçilerinin Fransız mandasının sonlandırılmasına yönelik tutumunu desteklemiştir. Bağımsız Suriye'nin ilk devlet başkanı olan Şükrü El-Kuveytli bu nedenle kendisine milletvekilliği önermiştir. Muhammed Masum bu teklifi kabul etmemiştir (Az, 2022: 41-42).

Şeyh Muhammed Masum 43 yaşında vefat etmiş ve Suriye'de hareketin liderliğini Alaaddin el-Haznevi üstlenmiştir. Alaaddin el-Haznevi kendinden önceki hareket liderleri gibi toplumdaki farklı gruplar ile hoşgörüyü dayalı bir ilişki geliştirmiştir. Diğer yandan müslümanları tekfir etmesi ile bilinen Vehhabi hareketi Suriye'de yayılmaya başlamıştı. Alaaddin el-Haznevi talebelerini ve sevenlerini bu konuda uyarmış ve Vehhabilik'in Suriye'de yayılmasına izin vermemiştir (Turan, 2018: 405).

Vehhabilik 2. Bölümde izah edildiği üzere Müslümanların yaşadığı sıkıntıları, Müslümanların sahip oldukları inançla ilişkilendirerek Sünni inancını bid'at olarak nitelendiren bir zihniyettir. M.Abdulvehhab Suud kabilesi reisi Ebu Suud'la iş birliği yaparak, Arabistan coğrafyasını Osmanlı Devleti'nden koparmaya çalışmıştır. İbn'i Teymiyye'nin sahip olduğu Selefi zihniyetin benzeri bir düşünce biçime sahip olan Vehhabiler, İslam dünyasında yaşanan krizlerin nedeni olarak Sünni Müslümanları ve Sünni inancını görmektedir. Neredeyse kitaplarının tamamında Sünni inancına yönelik çok sert eleştiriler mevcuttur (Yörük, 1953: 55).

Sömürge yönetimleri etkisiyle dini problematikleştirmenin İslam dünyasında sekülerizme yol açtığına dair Tahsin Görgün'ün (2016) fikirleri 2. bölümde tartışılmıştır. Bu bağlamda Selefilik'in hem Suriye özelinde hem de İslam dünyası genelinde yaşanan krizlerin temel nedeni olarak Sünni inancını görmesi, bidat olarak yorumlaması ve dini problemleştirmesi Suriye'de ve İslam dünyasında sekülerizmi güçlendirici bir unsur haline gelmiştir. Vehhabilerin Suriye'de en çok itibar ettiği aktivist Reşid Rıza'ydı. Reşid Rıza, hayatının ilk dönemlerinde Sünni inancını benimsemiştir. Sonrasında Selefi

zihniyetin yaygınlık kazanması sonucu Muhammed Abduh'tan etkilenecek, Selefi bir aktivist olmuştur. Abduh ve M. Abdulvehhab'ın sahip oldukları Selefi zihniyet arasında her ne kadar bazı farklar olsa da her ikisi de Sünni inanca yönelik ön yargılara ve dışlayıcı bir söyleme sahiptir (Kavak, 2009: 45).

Haznevi Okulu özelinde Sünniler Suriye'de sömürge yönetimini devirmek amacıyla diğer gruplarla iş birliğini savunurken ve bu doğrultuda bir politika takip ederken, Selefi zihniyete sahip aktivistler, görünürde Müslümanların birliğine vurgu yapmış gibi gözükerek, içeride Müslümanları bölmeye çalışmıştır. Sahip oldukları dışlayıcı ve tekfirci söylem Müslümanların dikkatini sömürge yönetimlerine vermelerini engellemiştir. Bu zihniyet sekülerizmin yanısıra Arap milliyetçiliğini de güçlendirmiştir. Suriye'de Arap milliyetçiliğine destek veren en önemli Selefi aktivistlerden biri Abdurrahman el-Kevakibi'dir (Baktıkaya, 2017: 343). El-Kevakibi İslam dünyasında yaşanan krizlerin nedeni olarak Sünnileri ve Sünnilik inancını görmüştür. Bilhassa Osmanlı Devleti'ne yönelik sert tenkitler geliştirmiştir (Baktıkaya, 2017: 343).

Sünniliğin Suriye siyasetinde alanda güç kaybetmesinin bir diğer nedeni Osmanlı Devleti'nin yıkılması olmuştur. Haznevi Okulu örneğinde görüleceği üzere Sünniler, Fransızlar Suriye'yi işgal ettiğinde toplumu bölerek yönetme politikalarını fark etmişlerdi. Ayrıca, Osmanlı Devleti yerine laik ve seküler ilkeleri benimseyen modern Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Sünniler Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla en önemli destekçisini kaybetmişti. Fransa'nın başarılı olması yani iç çatışmaların ve toplumsal kutuplaşmaların artması Sünnilerin hem enerjisini hem de sahip oldukları sınırlı kaynakları yok ederek asimile olmalarına yol açabilirdi. Haznevi Okulu'nun diğer gruplar ve topluluklarla geliştirdiği barışçıl tutumlar Sünni kimliğin korunmasına katkı sağladığı gibi, siyasi alanda kendilerine alan açılmasına olanak tanıdı.

Sünnilik Suriye'de sosyal bir hareket olarak değerlendirildiğinde, seçmen teorisi için de önemli bir örnek teşkil eder. Bu tez de bu örnek üzerinden Seçmen teorisine katkı sağlamaktadır. Seçmen teorisi dışlanmış grupların siyasete dahil olabilmek için çıkış stratejileri geliştireceğini iddia eder. Seçmen teorisi çıkış stratejilerini açıklarken, bunların siyasi eylemlere direkt bir yanıt olarak ortaya çıktığından bahseder. Oysaki dışlanmış gruplar, dışlanmaya yönelik direkt siyasi bir yanıt verebileceği gibi, siyasi bir reaksiyon göstermeden sosyal zeminini güçlendirecek uzun vadeli bir strateji de

geliştirebilir. Bilhassa demokratik toplumlarda bu tarz stratejiler oldukça işlevseldir. Suriye’de Sünniler dışlandığında kazanan koalisyona dahil olmak için kısa dönemli siyasi bir strateji geliştirmek yerine sosyal bir hareket olarak varlıklarını sürdürmüştür. Bu durum uzun dönemde Sünniliğin Suriye’deki siyasi bekasını korumasına büyük katkı sağlamıştır. Sünniler 1928 yılından itibaren Ulusal Blok bünyesinde siyasi alanda kendine yer bulmuştur.

3.6. Fransız Mandası Döneminde Siyasi Hareket Olarak Sünnilik

Toplumsal dinamizmini koruyarak farklı bir çıkış stratejisi geliştiren Sünnilik, bu sayede siyasi bir harekete dönüşme yolunda adımlar attı. Bu süreçte Fransızlar’ın 1920’li yıllarda Suriye’de kriz ve isyanlarla karşılaşması Fransız manda yönetimini toplumsal sükûneti sağlamak adına bazı tavizlerde bulunmaya itmişti. Bu doğrultuda 1932 yılında gelindiğinde parlamento ve başkanlık seçimi yapılmasına izin vermişlerdir. Seçimlerin yapılması Suriye’de toplumsal alanda gücünü koruyan Sünniler için büyük bir fırsattı. Çünkü Sünniler bu dönemde Suriye’de nüfusun büyük bölümünü oluşturmaktaydı. Suriye nüfusunun büyük çoğunluğu Halep ve Şam’da yaşamaktaydı. Humus ve Hama, Şam ve Halep’ten sonraki önemli şehirleri temsil etmekteydi. Ayrıca Haznevi Okulu’nun sosyal bir hareket olarak varlığını sürdürürken hem şehirli hem de kırsal kesimle kurduğu ilişki seçimlerde meyvesini vermişti.

Tablo 8: Fransız Mandası Döneminde Suriye’deki Büyük Şehirleri ve Kasabaların Nüfusu (Khoury, 1987: 11).

Şehir ve Kasabalar	1932	1936	1943
Halep	232.000	254.696	319.867
Şam	216.000	238.480	286.310
Humus	65.000	68.981	100.042
Hama	50.000	50.313	71.391
Deyrizor	30.000	33.716	61.139
Lazkiye	24.000	—	36.687
Kamışlı	—	—	18.188
Duma	12.000	11.830	17.863
Bab	7.000	10.707	15.148
Dir'a	8.000	—	10.737
Salimiyya	6.000	10.378	13.368
Nabk	—	—	10.681
Süveyda	6.000	—	8.000
Hassaja	—	—	7.835
Tartus	—	5.000	—

Sünniler Suriye’de çoğunlukla büyük şehirlerde yaşamışlardır. Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Suriye’de demokratik seçimlerin yapılması durumunda en belirleyici olan şehirler Sünni kimliği ile özdeşleşen Halep ve Şam’dır. Bu bölgelerde Arap milliyetçileri de etkin bir aktör konumundaydı. Sünni hareketler Arap milliyetçilerine ve azınlık gruplarına ideolojik olarak destek vermemiştir. Bununla birlikte siyasi alanda onlarla iş birliği yapmıştır (Winder, 1962: 411). Arap milliyetçilerinin Sünni hareketlere karşı olmamasının bir sebebi de, her ne kadar Sünni kimliklerini ön plana çıkarmamışlarsa

da, aynı inanç ya da gelenekten olmalarıydı. Başka bir deyişle; etnik kimlikleri, dini kimliklerini tamamıyla yok etmemiştir.

Bundan dolayı Sünnilerin siyasi alana dahil olma çabaları Fransız Mandası döneminde Arap milliyetçileri ile yapılan iş birliği ile mümkün olmuştur. Bu dönemde siyasi alanda söz sahibi olan Sünniler siyasi alanda dini kimliklerini ön plana çıkarmamış ve Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasına öncelik vermiştir. Bundan dolayı Suriye'de İhvan-ı Müslimin teşkilatı kurulana kadar, siyasi alanda Arap milliyetçilerinden ayrı bir yapılanmaya gitmediler. Arap milliyetçilerinin önemli bir kısmı her ne kadar etnik kimlikleri, dini kimliklerinden daha baskın olsa da Sünni olmaları, bilhassa Fransız Manda döneminde bu birlikteliğin sürdürülmesine katkı sağlamıştır. Ulusal Blok'un 1928 yılında kurulması bu birlikteliğin önemli bir işareti olarak yorumlanabilir.

3.6.1. Ulusal Blok ve Suriye'nin Bağımsızlığı

Ulusal Blok İbrahim Hannanu and Haşim Atassi öncülüğünde 1928 yılında kurulmuştur (Ataman, 2012: 7). Bu bloğun destekçileri çoğunlukla Sünniler ve Arap milliyetçilerinden oluşmaktaydı. Fransızlarla yapılan pazarlıklar sonucunda 70 milletvekilinden oluşacak meclis seçimi için uzlaşya varıldı. Meclis seçimleri 1931 yılında yapıldığında 70 milletvekilinden 56'sı Sünni kimliğine sahipti. 14 kişi ise azınlık gruplarını temsil etmekteydi (Winder, 1962: 411). Bu azınlıkların içerisinde Suriye Protestan Koleji gibi misyoner okullarında mezun milletvekilleri de bulunmaktaydı (Khoury, 1987: 250-251). Meclis seçimlerinden sonra cumhurbaşkanlığı makamına Muhammed Ali el-Abid gelmiş ve devletin resmi adı Suriye Cumhuriyeti olarak ilan edilmiştir. Bu dönemden itibaren Bağımsız Suriye için Fransız yönetimine yönelik baskı artmıştır. Dürziler de 1944 yılında Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasına yönelik çabaları destekleyerek Ulusal Blok'a katılmıştır (Yıldırım, 2016: 21-23).

Tablo 9: Suriye’de Etnik ve Dini Dağılım (1945) (Khoury, 1987: 15)

Bölgeler	Aleviler	Dürziler	İsmaililer	Yunan Ortodoks Hristiyanlar	Diğer Hristiyanlar	Katolik/ Ermeni Ortodoksları	Yahudi ve Yezidiler	Sünniler
Fırat				0,1	0,8	1,1		98,0
Havran	0,4			2,6	4,4	0,1		92,5
Şam	0,7	2,5	0,1	3,9	4 ,7	3,2	2,2	82,7
Halep	0,3	0,2	1,0	1,1	4 3	8,9	1,8	82,4
Cezire	0,1		0,2	0 2	22,4	6,8	2 ,4	67,9
Humua	10,4		1,3	9,4	11,2	1,4		66,3
Hama	9,5		13,2	11,0	1,3	0,4		64,6
Lazkiye	62,1		1,8	12,8	3,1	1,3		18,9
Cebel Dürzi		87,6		5,7	4 ,2	0,7		1,8

Suriye’nin 1945 yılındaki toplam nüfusu 2.949.819’dur. Sünnilerin sayısıysa toplamda 2.033.734’tür. Her ne kadar iç çekişmeler yaşansa da Ulusak Blok bünyesinde Sünniler, Araplar ve bir kısım azınlık grupları (Dürziler gibi) dayanışma sağlayarak Fransız Mandasına karşı birlikte mücadele vermişlerdir.

Ulusal Blok Fransızlarla bağımsızlık görüşmelerinde önemli yol kat etmiştir. Ulusal Blok “Onurlu iş birliği” olarak nitelendirdikleri yeni açılımla Fransızlarla bağımsızlık için diyalog kurulması gerektiğini savunuyordu. Fransa’da iktidara gelen sosyalist hükümet Suriye’nin bağımsızlık talebine karşı değildi. 1936 yılında Fransız hükümeti Suriye’nin bağımsızlığını kabul ederek Manda idaresini sonlandırmayı kabul etti. Bu anlaşmayla birlikte Ulusal Blok toplumsal alanda büyük sempati kazandı. Ancak Fransız parlamentosu Fransız mandasını kaldırmayı ön gören anlaşmayı onaylamadı. Bu durum

Fransa’da yaşanan iktidar değişikliğiyle birlikte Suriye’nin bağımsızlığını elde etmesini geciktirmiştir. Çünkü Sosyalist hükümet yerine iktidara gelen Eduard Daladier hükümeti bağımsızlık talebine sıcak bakmadığı gibi sürekli Ulusal Blok’tan tavizler bekliyordu. Bu durum Ulusal Blok içerisinde siyasi çekişmelere ve fikir ayrılıklarına yol açmıştır (Okur ve Salık, 2016: 16). Bu problemlerin yanı sıra ekonomik krizler toplumu çok ciddi şekilde etkilemekteydi. şam ve Halep gibi önemli ticari şehirler ekonomik hinterlandlarını kaybettiler. Ulusal Blok ekonomik sorunlara bir çözüm geliştirmekte zorlanıyordu (Okur ve Salık, 2016: 16).

Bu olumsuzlukların yanı sıra II. Dünya Savaşı’nda Fransızların Almanlara yenilmesi ve Fransa’da Vichy hükümetinin kurulması Suriye’nin bağımsızlığını kazanması noktasında çok büyük bir fırsattı. İkinci önemli gelişme de Yüksek Komiser H. Fernand Dentz’in Irak’ta meydana gelen İngiltere karşıtı Raşit Ali Geylani isyanına destek vermesiydi. Dentz’in desteğiyle Almanya Suriye havalimanlarını kullandı. Bunun sonucunda İngiltere ve Fransa Suriye’deki Vichy hkmetini yıkarak Suriye’de anayasanın yürürlüğe girmesine ve seçimlerin yapılmasına izin verdi.

Ulusal Blok 1943 yılında yapılan seçimlerde iktidara gelmeyi başardı. şükrü el-Kuvvetli cumhurbaşkanı seçildi. Sadullah el-Cabiri başbakan oldu. Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle ise 1945 yılına gelindiğinde Suriye’nin bağımsızlığını tanımak yerine Suriye’deki bağımsızlık taleplerine bombardımanlarla yanıt vermeyi seçmiştir. Bu durumun diğer Arap ülkelerini rahatsız etmesi ve İngiltere, ABD, Sovyetler Birliği ve BM’nin baskısı neticesinde 17 Nisan 1946’da Fransa Suriye’den çekilmiş ve Suriye bağımsızlığını kazanmıştır (Okur ve Salık, 2016: 24).

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra Ulusal Blok içerisindeki i çekişmeler devam etmekteydi ve ekonomik sorunların büyümesiyle 1947 yılına gelindiğinde Ulusal Blok’ta bölünmeler yaşandı. Ulusal Blok Vatan Partisi ve Halk Partisi olarak iki ayrı gruba bölündü. Vatan Partisinin 1947 yılında kurulmasına öncülük eden yöneticiler şükrü el-Kuvvetli, Ltfi el-Haffar, Cemil Mardam, Sabri el-Asali ve Faris el-Huri’ydi. Halk Partisi ise 1948 yılında Haşim el-Attaşi, Rüştü el-Kikha, Nazım el-Kudsi ve Nazım el-Barmada öncülüğünde kuruldu (Okur ve Salık, 2016: 23). 1949 yılında Hüsnü Zaim darbesiyle Ulusal Blok iktidarı kaybetti (Kurt, 2016:148).

Seçmen teorisi geniş seçmen kitlesine sahip olan ve geniş kazanan koalisyonların ekonomik performanslarının yetersiz olması durumunda iktidarı kaybedebileceğini varsaymaktadır. Çünkü seçimin olduğu demokratik sistemlerde insanlar politik performansa göre karar vermektedir. Ulusal Blok ekonomik olarak sorunlar yaşadığı için zayıflamış ve bölünmüştür. Fakat iktidarı kaybetmesi seçmen teorisinin varsaydığı gibi seçimle değil, askeri darbeye olmuştur. Mesquita ve Arkadaşları askeri darbelerin iktidar için bir tehdit olduğu varsayımı bu örnek özelinde gerçekleşmiştir.

Bölüm Değerlendirmesi

Sanayi devrimi sonrası yeni kaynaklara ihtiyaç duyan Fransa diğer Avrupa ülkeleri gibi sömürgeleştirecek bölgelerin arayışına girmiştir. Fransa'nın bu amaç doğrultusunda askeri müdahalede bulunduğu ve manda sistemini inşa ettiği ülkelerden biri Suriye olmuştur. Seçmen teorisi bu tarz askeri müdahalelerin temel motivasyon kaynaklarının yeni ekonomik kazançlar olduğunu varsaymaktadır.

Fransa Suriye'de ekonomik kazanç elde etmek amacıyla Suriye'nin diğer bölgelerle olan ihracatı sınırlandırmıştır. Suriye'de üretilen ürünleri kendi ülkesine ucuz bir şekilde ithal etmiş, ayrıca Fransız şirketlerinin Suriye'de limanlar başta olmak üzere ulaşım sektörünü kendi kontrolüne almasını sağlamıştır. Fransız tüccarlara bazı imtiyazlar tanınmış ve Fransa'yı destekleyen kuruluşlara mali destek verilmiştir. Tüm bu faktörler bir arada düşünüldüğünde Suriye'ye yönelik gerçekleştirilen Fransız müdahalesi seçmen teorisi'nin askeri müdahalelerin amaçlarına yönelik varsayımlarını güçlendirmektedir.

Olağan durumda Suriye'de Fransız müdahalesine yönelik bir isyanın veya devrimin liderliğini yapma potansiyeline sahip en güçlü grup Sünniler olmuştur. Bu, iki nedenden kaynaklanmaktaydı. Birincisi 1300 yıl boyunca Sünniler Suriye'yi yönetme tecrübesine sahipti. İkincisi Suriye'de nüfusun büyük çoğunluğu Sünnilik inancına mensuptu. Bu iki önemli faktöre rağmen Sünniler manda yönetimi süresince Fransız karşıtı hareketlerin liderliğini üstlenememiştir. Bu durum, Sünniliğin tarihsel olarak önemli bir kimlik olması ve dolayısıyla önemli bir rakip olarak algılanması ile doğrudan bağlantılıdır.

Sünni kimliğinin tarihsel önemi ve kapsayıcılığı, Fransızların ve azınlık gruplarının Sünni kimliğe karşı negatif algı geliştirmelerine sebep olarak, Sünniliğe yönelik dışlayıcı politikalarını şekillendirmiştir. Fransızlar Sünniliği sadece Suriye'de bir rakip olarak görmemiştir. Sünniliğin sahip olduğu mevcut potansiyel ve tarihsel güç Fransızları

tedirgin etmiştir. Bunun neticesinde manda yönetiminin ilk yıllarında Sünniler siyasi alandan dışlanmışlardır. Sünnilerin açtığı okullar, yetimhaneler ve sosyal merkezlerinin çoğu Fransızlar tarafından kapatılmıştır. Azınlık gruplarıysa Sünniliğe yönelik algı nedeniyle manda yönetiminin ilk dönemlerinden Sünnilerle iş birliği yapmamışlardır. Sünniliğin sahip olduğu güçlü tarihsel kimlik kazanan koalisyona oluşuma etki etmiştir. Başka bir deyişle Fransızların ve azınlık gruplarının Sünniliğe yönelik algıları kazanan koalisyona şekillendiren unsurlardan biri olmuştur.

Seçmen teorisine göre dışlanan grupların kazanan koalisyona dahil olmak için çıkış stratejileri geliştirmesi gerekir. Manda yönetiminin ilk dönemlerinde dışlanan Sünniler manda süresince iki farklı çıkış stratejisi geliştirmiştir. Birinci çıkış stratejileri 1920-1927 arasında toplumsal bir hareket olarak varlığını sürdürmek olmuştur. Sahip oldukları sınırlı sayıdaki tekke, okul ve yetimhanelerle etki alanını genişletmiştir. Örneğin; farklı coğrafyada yaşayan farklı etnik kökenden öğrencilere kendi okullarında ücretsiz okuma imkânı sağlayarak Arap milliyetçiliğinin etkisini kırmıştır. Diğer yandan Fransız mandasına karşı toplumsal bütünselleşmeyi sağlayacak adımlara destek vermiştir. Bu doğrultuda 1927 yılında oluşturan Ulusal Koalisyon'un bir üyesi olarak siyasi bir yapıya evrilmiştir. Bu gelişme manda döneminde Sünnilerin geliştirdiği ikinci ana çıkış stratejisini oluşturmuştur. Sünniler 1932 yılında yapılan seçimlerde lider olarak çıkmıştır. Kuşkusuz bu başarısında sosyal yapılar olarak varlığını sürdürmesinin payı büyüktü. Bu nedenle bu çalışma seçmen teorisinden biraz ayrılarak, sosyal yapıları siyasi bekayı etkileme gücü olan faktörlerden biri olarak kabul eder. Bu şekilde teoriye katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Sünnilerin manda döneminde en büyük önceliklerin biri Suriye'nin Fransız mandasından kurtulmasıydı. Bu amaç doğrultusunda diğer gruplarla pozitif bir ilişki geliştirerek ortak bir zemin arayışına girdiler. Suriye'nin bağımsızlığını kazanma hedefi aslında bir kısım azınlık grubu hariç birçok grup için ortak bir ideoloji haline gelmişti. Bu ideoloji Sünnilerin manda yönetimi süresince Arap milliyetçilerinin Suriye'deki siyasi mücadelelere liderlik yapmalarına izin vermelerinin en önemli sebebiydi.

Geuss'un ideoloji tasviri düşünüldüğünde Sünniliğin sahip olduğu tarihsel kimlik ve Suriye'nin bağımsızlığını kazanma misyonu birer ideoloji olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda ideoloji Suriye örneğinde kazanan koalisyona oluşuma etki etmiştir.

Seçmen teorisi ideolojileri ikincil bir faktör olarak yorumlarken, bu çalışmada Suriye örneği özelinde ideolojiyi birincil faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın ideolojiye yaptığı vurgu seçmen teorisi'ne önemli bir katkı sunmaktadır.

BÖLÜM 4: BAĞIMSIZLIK SONRASI SÜNNİLİĞİN SİYASİ BEKASI (1945-1970)

Önceki kısımlarda Suriye’de sosyal bir hareket olarak Sünniliğin rolüne değinilmişti. Yukarıda değinildiği gibi El-Hazneviler özelinde Sünniler Arap milliyetçilerinin bağımsızlık taleplerini desteklemişlerdi. Bununla birlikte, Arap milliyetçiliği ideolojisine destek vermemiştir. Fransız Mandasının seçimlere izin vermesiyle birlikte siyasi alanda güç kazanmaya başlayan Sünnilerin ülkede bölünme ve çatışmanın meydana gelmemesi için dini kimliklerini çok ön plana çıkarmadıkları önceki bölümde ifade edilmişti. Ulusal Blok bünyesinde Arap milliyetçileri ile birlikte hareket eden Sünnilerin kendine ait bir yol arayışı Suriye İhvanı’nın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Seçmen teorisi dışlanmış grupların geliştirdikleri çıkış stratejisiyle kazanan koalisyona dahil olabileceğini varsaymaktadır (Mesquita ve diğerleri, 2003: 355). Sünnilik manda dönemi sonrası üçüncü bir ana çıkış stratejisi geliştirmiştir. Suriye İhvanı adıyla organize olan Sünniler, bağımsız bir parti olarak yoluna devam etmiştir. Bağımsız bir parti olarak varlığını sürdüren Sünniliği karşılaştığı zorlukların başında askeri darbeler gelmekteydi. Seçmen teorisi liderin/grubun siyasi bekasını sürdürmede karşılaşılabileceği tehditlerden birinin askeri darbeler olduğunu ileri sürmektedir. Teoriye göre eğer askeri güce sahip olan sınırlı bir sınıf/kesimse, askeri darbelerin gerçekleşme ihtimali daha da artmaktadır. Bu varsayım doğrultusunda bu bölümde Alevilerin ordu içerisindeki hakimiyeti ve Suriye’deki darbelerle ilişkisine değinilecektir.

Bu bölümde Suriye’de gerçekleşen darbeler ve siyasi istikrarsızlığın Sünniliğin çıkış stratejisi üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Ayrıca, yaşanan siyasi istikrarsızlık ve Sünniliğin geçirdiği dönüşümler seçmen teorisi üzerinden anlamlandırılmaktadır. 1963 sonrası dönemde Sünniler iç bölünmeler ve siyasi baskılar neticesinde ikinci defa dışlanmış bir grup haline gelmiştir. Bu ikinci dışlanma sürecinde Sünniliğin çıkış stratejileri seçmen teorisinin varsayımları doğrultusunda ele alınmaktadır. Mesquita ve arkadaşları dışlanan grupların muhtemel çıkış stratejileri arasında protestolar ve gösterilerin düzenlenmesi ve göçü saymaktadır. Sünniler ikinci dışlanma sürecinde protestolar ve gösteriler düzenlemiş ve bu stratejilerinin başarısız olması neticesinde göç etmeyi tercih etmişleridir.

4.1. Politik Sünniliğin Kimlik Arayışı: Suriye İhvanı

İki savaş arası dönemde bütün önceliğini Suriye'nin bağımsızlığına veren Sünniler, Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra diğer grup ve hareketlerden ayrılarak kendi yolunu çizdi. Siyasi parti olarak organize olan Suriye İhvanı, parlamentoda kendine yer bularak siyasi bekasını korumaya çalışmıştır. Suriye İhvanı hakkında detaylara girmeden önce İhvanı Müslimin teşkilatı, kuruluşu ve temel öğretilerini incelemek Sünniliğin Suriye'deki gelişimini anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

4.1.1. İhvan-ı Müslimin Hareketi

İhvan-ı Müslimin hareketi Hasan el-Benna tarafından 1928 yılında kuruldu. İhvan-ı Müslimin kurulduğu ilk yıllarda sosyal ve dini bir hareket olarak varlığını sürdürdü. Hasan el-Benna Mısır'ın dış ülkelerin müdahalesine açık hale gelmesine karşıydı. Ülkedeki iç karışıklıkları ve bölünmeyi eleştirerek birlikteliğin sağlanması gerektiğine inanıyordu. El Benna sosyal alanları gezerek ülkenin birliğinin tesisi ve İslami değerlerin yaygınlaştırılması için çabalamıştır (Wickham, 2013:23).

Hasan el-Benna'nın Muhammed Abduh, Reşid Rıza ve Cemaleddin Efgani gibi modern Selefi aktivistlerden etkilendiği ve bu etki sonucunda İslami bir sistem kurmaya çalıştığı iddia edilmiştir.⁹ Hasan el-Benna Sünni tasavvuf alimleriyle yakın bir ilişkiye sahip olmuştur. Bunlardan biri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Şeyhülislam görevinde bulunmuş ve sonraları Mısır'a göç etmiş Mustafa Sabri Efendi'dir. Yaşadığı dönemde Müslümanların yoğun baskın altında olması nedeniyle el-Benna temel dini konularda tebliğ faaliyetlerinde bulunmuştur. Onun bu tutumu kendisinin, İhvan-ı Müslimin hareketinin dönemsel olarak takip ettiği politikayla özdeşleştirilmesine yol açmıştır. Örneğin; İhvan-ı Müslimin üyelerinin Selefi ağırlıklı olduğu dönemlerde Hasan el-Benna'ya da Selefi bir düşünür gözüyle bakılmıştır.

Her ne kadar yaşadığı bölgede yaygın olan selefi fikirlerden etkilenmişse de Hasan el-Benna'nın hayatı ve fikirleri dikkatlice incelendiğinde kendisini Selefi bir aktivist olarak nitelendirmek doğru değildir. Kendisi gençlik yıllarında klasik İslami ilimler üzerine

---

⁹ Bkz: C. R. Wickham, The Muslim Brotherhood Evolution of an Islamist Movement, s. 23.

çalışmış ve bilhassa İmam Gazali gibi büyük Sünni alimlerinden etkilenmiştir (Halverson, 2010:67).

Hasan el-Benna'nın ana hedefi toplumsal bir dönüşüm sağlayarak iktidarı etkilemek olmuştur. Bu anlamda el-Benna, Mısır toplumunu Batılılaşmanın etkisinden kurtarma arzusundaydı. İslami inanç ilkelerine bağlı bir toplum tahayyülüne sahipti. Bu amaçla toplumsal bir dönüşümü amaçlarken, diğer yandan siyasi kesimlere tavsiyelerde bulunarak onları İslami düzene yönlendirmeye çalışmıştır. İhvan hareketi kuruluş aşamasında daha çok diyalog ve tavsiyelerle siyasi alanda etkin olmaya gayret göstermiştir (Mercan, 2023 :28). Yaşadığı çağın koşulları göz önünde bulundurulduğunda, sağlam bir sosyal zemine sahip olmadan, el-Benna'nın siyasi alanda aktif bir aktör olmasının pek mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

Öğretmen olan Benna'nın 1932 yılında Kahire'de çalışmaya başlamasıyla birlikte İhvan ulusal bir harekete dönüşmüştür. En-Nezir ve Müslüman Kardeşler mecmualarının çıkartılması, camilerde düzenlenen seminerler, yeni şubeler açmaları ve kongreler düzenlemeleri hareketin gittikçe büyüdüğünü göstermektedir. 1944 yılında yapılan seçimlerde el-Benna milletvekili adayı olmuştur (Mercan, 2023 :30).

İhvan hareketi süreç 1945 yılından itibaren ulus ötesi bir yapıya evrilmiştir (Tabak, 2023: 68-69). Yemen, Libya, Cezayir, Sudan, Tunus ve Suriye gibi birçok ülkede İhvan-ı Müslimin adı altında hareketler ortaya çıkmıştır (Kazak, 2023A: 99). Suriye'deki İhvan Hareketi Hasan el-Benna'nın Sünni çizgisini uzun bir dönem devam ettirmiştir.

Suriye'de İhvan'a yakınlığı ile bilinen isimler Said Havva ve Abdulfettah Ebu Gudde gibi alimler Sünni toplumunda oldukça önemli ve itibarlı bir yer edinmiştir. Mısır'da Selefî bir çizgiye yönelen İhvan hareketi, Suriye'de uzun bir süre Sünni bir çizgide yoluna devam etmiştir. Suriye'de toplumsal alanda Sünni kimliğinin muhafazası için aktif bir şekilde çalışan hareketler olmuştur. Pierret 19. yüzyıldan itibaren Suriye'de Nakşibendi Halidi kolunun yaygınlaştığını ifade etmiştir (2013: 46). Suriye'de modern dönemde ortaya çıkan birçok grubun/hareketin kurucusu bu koldan gelmiştir (Pierret, 2013: 46). Suriye İhvanı kurucusu Mustafa Sıbai ve diğer birçok yönetici tasavvufa bağlı ailelerden dünyaya gelmiş ve bu kesimlerle yakın bağlar kurmuştur (Bakkaloğlu, 2005: 401).

4.1.2. Suriye İhvanı

Suriye’de İhvan hareketine öncülük eden isim Mustafa Sibai’dır. Sibai Şam ve Halep’te örgütlenen bir kısım cemiyetlerle iletişime geçmiş ve onları Suriye İhvanı çatısı altında toplamıştır. Bu teşkilatlar Dar’ül Erkam Cemiyeti, Muhammed Gençliği ve İslam Cemiyeti’ydi. Sibai 1945 yılında Suriye İhvanı’nı kurarken İslami düzene dayalı bir devlet amaçlıyordu. Bunun yanı sıra Suriye’nin bağımsızlığının korunması, yani dış müdahalelerden korumak ve milli bir ekonomi modeli geliştirerek Suriye’nin dış devletlere olan bağımlılığını azaltmayı amaçlamıştır (Gürpınar, 2014: 118-124).

Suriye İhvanı resmi olarak 1945 yılında kurulduğu ifade edilmektedir (Gürpınar, 2014: 118-124). Ancak yerel hareketlerle iş birliği yaparak faaliyete başlama tarihi 1935-36 yıllarına dayanmaktadır. Mustafa Sibai 1937 yılında diğer dini grupların katıldığı bir kongre düzenlemiştir. Sibai’nin bu tarz etkinlikleri gerçekleştirmedeki hedefi Suriye’deki İslami grupları tek çatı altında toplamaktır. Fransız mandasının dikkatini çekmemek ve faaliyetlerini daha rahat yapabilmek amacıyla teşkilatın kuruluşunu 1945 yılına kadar ilan etmemiştir. Kuruluşunu ilan etmeden önce, 1935-1944 yılları arasında Suriye İhvan teşkilatı ağırlıklı olarak Halep’te çalışmalarda bulunmuştur. 1944 yılından sonra teşkilatın merkezi Şam’a taşınmıştır (Haşıl, 2023: 218).

Suriye İhvanı’nın Halep’te teşkilatlanmasının nedeni bu bölgenin 1936 yılında Fransızlar tarafından nispeten daha az baskıya maruz kalması ve Halep’te kendilerine çok daha rahat bir şekilde toplumsal zemin hazırlamalarıydı. Bu dönemde Halep’te örgütlenememiş birçok küçük/lokal hareketler mevcuttu. Suriye İhvanı bu kesimlerin dikkatini çekmek ve İslami grupları tek çatı altında toplanmak amacıyla Halep’te çalışmalarını sürdürdü. Suriye bağımsızlığını kazandığındaysa Şam’a taşınarak siyasi iktidarla yakın iletişimde olmaya çalışmıştır (Haşıl, 2023: 218).

Suriye İhvanı’nın iki önemli özelliğinden bahsedilebilir. Birincisi, hiyerarşik açıdan başka ülkedeki İhvan-ı Müslimin teşkilatlarına bağlı olmaması, yani bağımsız yapıya sahip olmasıdır. İkincisi, Arap milliyetçileri ile aynı çatı altında siyaset yapmak yerine kendi siyasi programını oluşturmuştur. Suriye’de 1947 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Suriye İhvanı parlamentoda 4 milletvekili ile temsil edilmiştir (Gürpınar, 2014: 118-124). Suriye’de 1963 yılına kadar yapılan seçimlerde en az 3 ve en fazla 10 arasında milletvekili ile temsil hakkını kazanmıştır. Ayrıca iki bakanlık elde etmişlerdir.

4.2. Darbeler, Çoklu İktidar Kimlikleri ve Sünnilik

Suriye’de 1949-1963 yılları arasında siyaseti etkileyen faktörlerin başında askeri darbeler gelmekteydi. Bu darbelerin gerçekleştiren aktörlerin sahip olduğu kimlikler sekülerizm, Alevilik, Arap milliyetçiliği ve Sünnilik olmuştur. Bazı dönemlerde darbeyi gerçekleştiren aktörler bu kimliklerden birkaçına birlikte sahip olmuştur. Askeri darbeler seçmen teorisinin liderin siyasi bekasına tehdit olarak gördüğü durumlardan biridir.

Suriye’de 1949 yılında meydana gelen darbe sonrasında mecliste Sosyalist İslami Cephe adıyla kendine yer bulan Suriye İhvanı, daha sonra parti ismini İhvan-ı Müslimin olarak değiştirmiştir. Parti siyasi alanda güç elde etmeye çalışırken, toplumsal alanda da cami ve pazar gibi halka açık yerleri etkin bir şekilde kullanmıştır (Gürpınar, 2014: 118-124).

Suriye İhvanı vergi indirimleri yapılması ve sosyal yardımların artırılması noktasında meclise bazı öneriler getirmiştir. Bu tarz faaliyetlerle siyasi alanda aktif bir hareket olmaya çalışırken bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Hüsni Zaim (1949) darbe ile Suriye’de iktidara gelince Suriye İhvanı’nın hareket alanını sınırlandırmıştır. Hüsni Zaim Osmanlı Devleti’ne karşı isyan eden Araplar isyancılarından biriydi. Fransız madası kontrolünde olan Suriye’deki askeri kuvvetlere 1921 yılında katılmıştır. 1949 yılında gerçekleştirdiği darbeyle Şükrü Kuvvetli’yi iktidardan indirdi. Bir kısım üst düzey bürokrat ve siyasiler cezalandırıldı ve parlamento feshedildi. Zaim iç işleri bakanlığı, savunma bakanlığı ve başbakanlığı üstlendiği bir kabine kurdu. Siyasi partileri kapattı ve yeni anayasa hazırlatarak referandumla cumhurbaşkanı oldu (Kurt, 2016:148).

Mecliste en çok seslendirdikleri konuların başında petrol boru hatlarına dair ABD şirketleriyle yapılan anlaşmaları geliyordu (Teitelbaum, 2007: 138). Bunun yanı sıra, bu dönemde Suriye gündemini meşgul eden iki konu ön plana çıkmıştır. Bunlar 1948 yılında Arap-İsrail savaşlarında Suriye ordusunun yaşadığı başarısızlık ve Fransızlarla yapılması düşünülen ekonomik anlaşmalardır (Teitelbaum, 2007: 138).

Suriye İhvanı yukarıda bahsedilen konularda tutumunu dile getirerek Suriye siyasetinde etkin bir aktör haline gelmiştir. Özellikle Hüsni Zaim’in dini inancı sınırlandırmaya yönelik politikaları hedef alınmıştır. Zaim, Suriye İhvanı’nın eleştirilerine tepkisiz kalmamış ve bazı tehditlerde bulunmuştur: “Sonu ölüm de olsa komünizmle savaşmaktan vazgeçmeyeceğim. Komünizmin sonu gelince de İhvanı bitireceğim aynı anda ikisi ile birlikte savaşmak istemiyorum” (Kazan 2023b: 177-178).

Zaim, Mustafa Kemal'in Türkiye'de uyguladığı laik reformlardan etkilenererek Suriye'de dini inanç özgürlüğünü sınırladı. Kamu vakıflarını yönetenlerin yetkilerini sınırlandırdı (Pierret, 2013: 18). Katı laik bir düzen kurmaya çalışan Zaim, yukarıdaki ifadelerinden anlaşılacağı üzere Suriye İhvanı'nı kendisine rakip olarak görmüştür (Teitelbaum, 2007: 139). Bu konunun çalışmamız açısından iki önemi söz konusudur. Birincisi Hüsnü Zaim Sünni inancına mensup biriydi. Buna rağmen, en çok baskı uyguladığı grupların başında Sünniler gelmekteydi. Hüsnü Zaim Sünni inancına mensup olmasına rağmen, seküler ideolojiyi savunmuştur (Teitelbaum, 2007: 139). Bu durum Suriye'de Sünniliğin kimlerin temsil ettiğini açıklanmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Suriye'de Sünniliği temsilen Haznevi Okulu'nu ve Suriye İhvanı'nı araştırılması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

İkincisi, seçmen teorisi küçük kazanan koalisyonlarının daha uzun süre iktidarda kaldığını varsaymaktadır. Teoriye göre bunun nedeni liderin kendisine yakın grup ve kişilere kamu ve özel mallar tahsis ederek onların sadakatlerini satın almasıdır. Buna mukabil küçük kazanan koalisyona sahip liderler, kazanan koalisyon üyelerine kamu ve özel kaynaklar ayırmadığında veya onları kazanan koalisyondan dışladığında, kazanan koalisyon üyeleri meydan okuyan /rakip grup veya kişilere destek vermektedir.

Zaim'in Suriye'de güçlü bir tabanının olmaması ve kendisini destekleme ihtimali olan grupları kazanan koalisyonun dışında bırakması iktidarının da sonunu getirmiştir. Bu bakımdan bu olay seçmen teorisinin, liderin kazanan koalisyon üyelerine kaynakların dağıtmadığı durumlarda, onların sadakatini kaybedeceğini varsayımını doğrulamaktadır. Bununla birlikte seçmen teorisi liderlerin rasyonel davrandığını varsaymaktadır. Hüsnü Zaim örneğinde görülebileceği üzere liderlerin her zaman rasyonel olanı tercih etmediklerini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan teorinin liderlerin her zaman rasyonel hareket ettiği varsayımını doğrulamamakta ve ideolojinin rasyonel tercihlerin önüne geçebileceğini göstermektedir. Bu örnek bu çalışmanın ideolojiye yaptığı vurguyu haklı çıkarmaktadır.

Sami Hinnavi 1949'da yaptığı darbeyle Hüsnü Zaim'i devirmiştir. Bu dönemde Suriye İhvanı tekrardan tedrici olarak siyasi alanda etkin olmaya başlamıştır (Teitelbaum, 2007: 140). Hinnavi darbesinden sonra Suriye'de kurucu meclis için seçim ilanı yapılmıştır. Bu süreçte Suriye İhvanı bir bildiri yayımladı. Bildiride Arapların ve Müslümanların eğitim,

sağlık, kültür, inanç ve sosyal adalet konularında destekleyeceklerini ifade ediyorlardı. Kendileriyle aynı çizgide olan partilerle iş birliği yapacaklarını vurgulamışlardır. Suriye İhvanı, Halk Partisi'nin Şam özelinde bir ittifak yapma teklifini reddetti. Baas partisiyle de ittifak yapmak istemiyorlardı. Seçime kendi başlarına giren Suriye İhvanı Şam'da Arif el-Tarakçı, Sibai, El-Mübarak ve Abdulhamid el-Tabba'yı aday gösterdi. Halep'teyse Baha el-Din Amiri ve Maruf Davalibi'yi destekledi (Teitelbaum, 2007: 140).

1949 yılında Suriye İhvanı, Menar el-Cedid adıyla bir gazete çıkardı. 1949 yılında İslam Sosyalist Cephe platformunu kurarak işçi haklarını, toprak reformunu, mülkiyetin sınırlandırılmasını ve artan oranlı vergilendirmeyi savunarak yolsuzluğu eleştirmişti. Ayrıca sosyal eşitliğin önemine vurgu yapmıştır. Bu platformun tanıtımında Suriye İhvanı Zekât ve Allah inanmak telkini dışında İslami referanslar kullanmamıştır (Teitelbaum, 2007: 140).

Suriye İhvanı'nın Hinnavi darbesinden sonra gündemine giren konulardan biri Irak ile birleşme meselesiydi. Hinnavi darbesinin amaçlarından biri Irak ile Suriye'yi birleştirmekti (Şöhret, 2016: 50). Suriye İhvanı, Irak yönetiminin İngilizlerle yakın ilişkilere sahip olması ve Irak'ta monarşik bir yapı olması nedeniyle bu birleşme fikrine karşı çıkmıştır. Bu konuda Sibai şunları dile getirmiştir: “Biz bütün Arap ülkelerini destekliyoruz; Yapay sınırların kaldırılmasını istiyoruz ve Irak'la birlik ile başlamamız doğaldır. Ancak böyle bir birliğin özgür ve bağımsız Suriye devletini kısıtlamasını istemiyoruz. Ayrıca cumhuriyetçi hükümet biçimini desteklediğimizde kararlıyız” (Teitelbaum, 2007: 140).

Hinnavi'nin Irak ile yakınlaşma çabaları ve birleşme fikri, Haşimi krallığını yeniden kurmak olarak algılandı ve Hinnavi sadece üç ay iktidarda kalabildi. Edip Çiçekli öncülüğünde 1949 yılında gerçekleşen darbeyle iktidarı kaybetti. Çiçekli 1951 yılına kadar Hinnavi'nin kurduğu hükümete dokunmadı. 1951 yılında siyasi partileri ve parlamentoyu feshetti. Muhaliflerini tutuklattı ve askeri bir yönetim tarzını benimsemeye başladı. Bu müdahale literatürde İkinci Çiçekli darbesi olarak adlandırıldı (Kurt, 2016: 149).

Çiçekli'nin muhaliflerine karşı sert tutumu, Suriye'deki birçok partiyi rahatsız etmeye başlamıştır. 1953 yılında Arap Sosyalist Partisi, Komünist Parti, Halk Partisi, Baas Partisi, Vatan Partisi ve bağımsız bazı siyasetçiler Humus'ta bir araya gelerek Ulusal Pakt adıyla

bir oluşum meydana getirdiler. Uzlaştıkları konuların başında iekli'nin devrilmesi geliyordu. SSCB ieki'nin ABD ye yakın biri olması nedeniyle bu muhalif gruplara destek sağlamıştır. SSCB Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya dahil olmasından sonra Suriye'yi de kaybetmek istemiyordu (Demirel, 2019b: 40)

iekli'ye karşı 1953 ve 1954 yılında gösteriler düzenlendi. Faysal el-Atasi'nin gerçekleştirdiği darbeyle iekli iktidarı kaybetti. Bu darbede Baas Partisi aktif rol oynamıştır. Bu darbe kırsal bölgeden gelerek orduya katılan azınlıkların ülke yönetiminde önemli bir güce ulaştığını gösteriyordu (Doğan Demirel, 2019b: 40).

Kırsal kesimden gelen ordu azınlık gruplarına mensup yeleri daha çok Baas Partisi destekliyordu. Suriye'de 1954 yılında parlamento seçimleri yapıldı ve Baas Partisi 22 milletvekili çıkardı. Halk ve Millet partilerinin ardından en çok milletvekili çıkartan üçüncü parti oldu. Baas Partisi'nin bu başarısında ordu desteği önemli bir yere sahipti. Ayrıca, Baas Partisi diğer partilere nazaran daha sistemli bir programa sahip olmuştur. İ disiplini ve sahip olduğu uluslararası destek Baas Partisi'ni başarılı kılan diğer unsurlardı (Kurt, 2016: 152).

4.2.1 Suriye ve Mısır'ın Birleşmesi (1958-1961) ve Suriye Siyasetine Etkisi

1955 yılından itibaren Baas Partisi Arap birliği söylemlerine daha çok vurgu yapmaya başladı. Baas Partisi'nin Arap birliği fikri Cemal Abdulnasır'ın liderliğiyle pratiğe dönüştü. Suriye ve Mısır 1958'te birleşti. 1952'de Mısır'da iktidara gelen Cemal Abdulnasır 1956'da Süveyş savaşıyla birlikte Arap dünyasında ön plana çıkan liderlerden biri haline gelmişti. Baas Partisi Arap milliyetçiliğini ve Batı karşıtlığını kullanarak Mısır ile birleşmenin önemine vurgu yapıyorlardı. 1958 yılında Suriye ve Mısır birleşme kararı aldı. Mısır ve Suriye arasında gerçekleşen ittifak üç yıl sürdü. Bu ittifak bölgesel gelişmeleri çok fazla etkilememekle birlikte, Suriye'de bazı dönüşümlere yol açtı.

Üç yıl süren ittifak bölgesel düzeyde etkili bir süreç oluşturmadı ancak Suriye siyaseti açısından önemli sonuçlar doğurdu. Muhafazakr st sınıf liderleri uzaklaştırılmış, partileri çözülmüş ve sosyalist temelli ekonomik politikalar (büyük ekonomik teşebbüslerin millileştirilmesi, ticari ve finansal işlemlerin sınırlandırılması) sonucunda ekonomik varlıklarının azalması dolayısıyla oldukça güç kaybetti. Alt ve orta sınıflar ise bu politikalar sonucunda g kazandı. Küçük toprak sahiplerinin toprakları

arttı, sosyal reformlar sonucunda toprak işçilerinin hakları arttı. Aynı şekilde orta sınıfın sosyo-politik konumları güçlendi (Kurt, 2016: 154).

Mısır ve Suriye'nin birleşmesi sonrasında Baas üyesi bazı subaylar Mısır'da ve diğer ülkelerde diplomatik görevlere tayin edilmiştir. Mısır'da görevli olan ve içlerinde Hamad Ubeyd, Hafız Esed, Salah Cedid ve Muhammed Umran'ın bulunduğu 13 subay gizli bir Askeri Komite kurdu. Hamad Ubeyd Dürziydi. Diğer üç subay Aleviydi. Suriye ordusu profesyonel bir ilişki biçimi geliştiremedi. Mezhebi, etnik ve aile bağları ordu içerisinde korundu. Oluşturulan Askeri Komite Baas partisine bağlı bir oluşum değildi, fakat partiye yakın ilişkilere sahipti (Drysdale, 1979: 366).

Baas Partisi'nin başarısında ordunun pay sahibi olması siyasi aktörlerin dikkatini çekmişti. Siyasiler ordunun desteği olmadan seçim yoluyla başarı kazanamayacaklarına inanmaya başlamıştı. Suriye siyasetinde güçlü bir lider ve partisinin olmaması nedeniyle ordu daha da siyasileşti. Ordu içerisinde yer alan Alevi subaylar terfi aldıklarında yerlerine Alevi birisi yerleşirdi. Sünnilerin yaşadığı iç bölünme, buna mukabil Alevilerin orduda güçlenmesi Suriye'de Sünniliğin siyasi bekasını sürdürmesini zorlaştıran önemli faktörlerden biri olmuştur (Özgöker ve Çelik, 2016: 194).

1961 yılında Sünni generallerin desteğiyle Abdülkerim Nahlavi bir darbe gerçekleştirdi. Bu darbeyle birlikte Mısır ile yapılan ittifak anlaşması sonlandırıldı. Nahlavi 1962'de hükümet ve ordu üzerindeki otoritesini pekiştirmek için yeni bir darbe teşebbüsünde bulundu fakat başarılı olamadı. Askeri kongre toplantısı yapıldı ve Nahlavi ve destekçileri ordudan tasfiye edildi (Akdemir, 2000 :218). Bu dönemde itibaren Sünni subaylar yoğun bir şekilde ordudan tasfiye edilmiştir. Görevden alınan Sünni subayların yerine kırsal kesimde yaşayan azınlık gruplarına mensup subaylar atanıyordu (Pipes, 1989: 441).

Nahlavi'nin 1961 darbesini başarısız kılan önemli faktörlerden birleşme döneminde oluşmuş ve Baas Partisi'nin kontrolüne olan Askeri Komiteydi. Bu komitenin ordu içerisindeki gücü giderek artmaktaydı. Fransız mandası döneminden itibaren ordu içerisinde giderek güç kazanan Alevilik bu komite desteğiyle daha mobilize hareket etme imkanına sahip olmuştur.

Seçmen teorisine göre askeri güce sahip olan sınırlı bir kesim olduğu durumlarda askeri darbe tehdidi daha da artmaktadır. Bu bağlamda ordu içerisinde azınlıkların başka bir deyişle seküler Alevilerin kontrolünün artması yeni bir darbenin gerçekleşme ihtimali

anlamına geliyordu. Nitekim 1963 yılında Baas Partisi desteğiyle Hariri darbesi gerçekleştirilmiştir.

4.2.2. Baas Partisi'nin Yükselişi ve Neo-Baasçılar

1963 yılında Nahlavi ve ekibini tasfiye eden Hariri darbesiyle birlikte Suriye Parlamentosu kapatıldı. Bunun yerine Ulusal Devrim Komuta Konseyi (UDDK) kuruldu. Yirmi kişiden oluşan UDDK'nın 12 üyesi Baas Partisi'nden, 8 üyesiye Nasır yanlısıydı. UDDK dan sorumlu kişi Albay el-Attaşı'ydi. Yeni bir hükümet kurularak Salah Bitar başbakan oldu. Önemli görevlere Baas partisi üyeleri atandı. Nisbeten daha düşük pozisyonlara Nasır yanlısı beş üye atanmıştı (Şen, 2010: 35).

UDDK kamuoyu baskısı nedeniyle Irak ve Mısır ile birleşme görüşmelerine başladı. Hafız Esed liderliğindeki Neo-Baasçılar birleşme karşıtıydı. Salah Bitar Neo-Baasçılarla yaşadığı anlaşmazlıklar neticesinde Kasım 1963'te istifa etti. Sünni bir Baas üyesi olan Emin el-Hafız yeni kabineyi kurmakla görevlendirildi. Muhammed Umran, Emin el-Hafız'ın yardımcısı seçildi. Emin el-Hafız diğer Baas üyeleri gibi Sünni elitlerin gücünü azaltmak amacıyla sigorta şirketlerinin de dahil olduğu 15 şirketi kamulaştırdı. Ticari şirketler, özel imalat ve bir kısım yabancı şirketler de devlet mülkiyetine geçirildi (Demirel, 2019B: 72).

Emin el-Hafız ordu üzerinde söz sahibi olmak için Dürzi ve Nusayri'lerin gücünü sınırlandırmaya çalıştı ama başaramadı. Azınlık karşıtı biri olarak görülmeye başlandı ve istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Yusuf Züveyyin getirildi. Yusuf Züveyyin de orduyla anlaşmazlık yaşandı ve istifa etti. Salah Bitar yeniden başbakanlığa seçildi. Salah Bitar da Neo-Baasçıların gücünü sınırlandırmak isterken Salah Cedid darbesiyle iktidarı kaybetti. Neo-Baasçılar siyaseti kendi kontrolüne aldı ve eski Baas üyelerini görevden aldılar. Hafız Esad'ın orduda kendi etkinliğini artırmak için yaptığı girişimler ve dış politikada Salah Cedid'ten farklı düşüncelere sahip olması ikisi arasında rekabete yol açtı. 1970 yılında gerçekleşen darbeye Hafız Esad otoriter bir rejim kurdu (Demirel, 2019B: 75-87).

Daha çok şehirlerde ticaretle meşgul olan Sünniler, Fransız manda yönetimi kurulduğundan beri Suriye ordusunda kontrolü tam anlamıyla ele geçirememiştir. Azınlık grupları sadece siyaset ve orduda yükselmekle kalmıyordu, aynı zamanda 1960'lı yıllarda başta Aleviler olmak üzere kırsalda yaşayan azınlık grupları ekonomik olarak da

güçlendiler. Artık kendilerini kırsal alanlarda sınırlandırmadan, bürokratik kurumlara rahatça yerleşebiliyorlardı.

Tablo 10: Suriye'nin 1922-1970 Arasındaki Nüfus İstatistiği (Bin), (Batatu, 1999: 6).

Sene	Toplam Nüfus	Kırsal Nüfus	Kırsal Nüfus Yüzdesi	Tarım, Hayvancılık ve Ormancılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Nüfus
1922	1,547	N/A	N/A	N/A
1937	2, 367	N/A	N/A	N/A
1946	2950	2,006	68,0	683
1960	4,353	2,668	61.3	514
1970	6,305	3,564	56.5	747

Tablo 10'dan anlaşılacağı üzere kırsal nüfusun oranı 1950 ve 1960'lı yıllarda azımsanmayacak derecede yüksek bir seviyede idi. 1970'e doğru gelindikçe Suriye'nin genel nüfusu artmasına rağmen kırsal nüfus azalmıştır. Kırsalda yaşayan azınlık grupları da bürokratik alanda ve ordu içinde gerçekleşen mücadelelerin önemli bir aktörü haline gelmişti. Suriye'de 1949'dan 1970 yılına kadar geçen süreçte ordu tarafından gerçekleşen darbeler Suriye'de siyasi istikrarsızlığı artırdı.

Tablo 11: 1949-1970 yılları arası Suriye’de gerçekleşen darbeler (başarısız darbe girişimleri dahil edilmemiştir listeye)(veriler: Demirel, 2019b).

Darbeler	Tarih
Hüsni Zaim Darbesi	1949
Sami Hinnavi Darbesi	1949
Edip Çiçekli Darbesi	1949
2. Edip Çiçekli Darbesi	1951
Faysal el-Attasi Darbesi	1954
Abdülkerim Nahlavi Darbesi	1961
Ziyad Hariri Darbesi	1963
Salah Cedid Darbesi	1966
Hafız Esad Darbesi	1970

Başta Aleviler olmak üzere azınlık grupları ordu içerisinde güçlenirken, Sünni gruplar birbirilerini tasfiye etmekle meşgul olmuşlardır (Özgöker ve Çelik, 2016: 194). Sadece ordu içerisindeki Sünni komutanlar arasında değil, Sünni hareketler arasında da bölünmeler yaşanıyordu. Suriye İhvanı bu bölünmeler neticesinde 1963 sonrası dönemde gücünü büyük oranda kaybetti.

4.2.3. Suriye’deki Siyasi İstikrarsızlık ve Seçmen Teorisi

Seçmen teorisi Suriye’de gerçekleşen çok sayıda darbenin ve ortaya çıkan karmaşık durumun bir açıklama imkanını sunmaktadır. Seçmen teorisi genel mantığına göre küçük kazanan koalisyonlara sahip otokratik liderler kendi düzenini kuracak kadar iktidarda kalmayı başardıklarında siyasi bekasını daha uzun süre korumada daha avantajlıdır. Çünkü demokratik sistemlerde seçmenin sadakatini satın almak pek mümkün değildir. Demokratik sistemlerde siyasi bekayı belirleyen şey politik performans yani kamu mallarının artışıdır. Meydan okuyan kişi veya gruplar daha iyi kamu hizmeti sunması veya seçmeni buna inandırması durumunda iktidara gelebilir. Oysaki küçük seçmen kitlesi ve küçük kazanan koalisyona sahip olan otokratik liderler kendisine sadık olan kazanan

koalisyon üyelerine kamu ve özel kaynaklardan yararlanma imkânı sağlar ve bu şekilde onların sadakatini elde ederek iktidarda kalma süresini uzatmış olur.

Mesquita ve arkadaşları yukarıda anlatılan durumu Memlûk örneği üzerinden açıklamaktadır. Memlûk devleti (1250-1517) köleler tarafından kurulan bir devlettir. 10 bin civarında Memlûklü, emirler tarafından yönetilmekteydi. Başa geçen Sultan emirlerin sadakatini elde edemediklerinde iktidarlarını hızlıca kaybetmişlerdir. Sadece 3 Sultan 500 yıl üzerinde devleti yönetmiştir (17-14 ve 41). 11 Sultan bir yıl veya daha az süre iktidarda kalmıştır. 24 padişah 19'u 3 yılını doldurmadan iktidarı kaybettiler.

Memlûklerde iktidara gelen sultan önceki sultan döneminden kalan emirlerle anlaşma yoluna gitmiştir. Geçiş aşamasında emirlerin sadakatini sağlayamayan Sultan, onları görevden almıştır. Kendine bağlılığı olan kişileri onların yerine atamıştır. Eğer Sultan bu geçiş sürecini başarılı bir şekilde yönetmişse ve kendi sistemini kurmuşsa, siyasi bekasını uzun bir süre koruma imkanını elde etmiştir. Bunu başaramayanlar emirleri tasfiye ederken, kendi iktidarını kaybetmiştir. Seçmen teorisinin burada vurguladığı iki şey söz konusudur. Birincisi geçiş sürecinin siyasi bekayı korumada en önemli aşamalardan biri olduğu. İkincisi on bin Memlûklüyü yönetmektense, onların bağlılık duyduğu birkaç yüz emirin sadakatini elde ederek küçük kazanan koalisyonla siyasi bekanın sağlanması tercih edilmiştir.

Suriye'de gerçekleşen darbeler, Suriye ordusunda etkisi artan başta Nusayriler olmak üzere azınlık grupları ve darbe yapan askerlerin siyasi bekalarını sürdürmekte zorlanmaları geçiş aşamaları bakımından Memlûk örneğine benzerlik göstermektedir. Zaim, Hinnavi, Çiçekli ve sonraki darbeler incelediğinde, iktidara gelen kişinin ilk olarak azınlıkların etkin olduğu ordu üyeleriyle aralarını iyi tutmaya çalışarak onların sadakatini elde etmeye çalışmıştır. Bunu başaramadıkla zamanda, tasfiye sürecine girmişlerdi.

Konuyu daha da detaylandırmak adına Çiçekli ve Nahlavi darbeler bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Edip Çiçekli darbeyle geldiği iktidarının ilk iki senesinde Hinnavi döneminden kalma etkin subaylara ve siyasilere dokunmamıştır. 1951 senesinde onların sadakatinden şüphe duyması neticesinden tasfiye süreci başlatmıştır. Her ne kadar bazı kişileri görevden almışsa da istediği düzeni kuramadan 1954 senesinde iktidarını kaybetmiştir. Aynı şekilde yukarıda açıklandığı üzere Abdülkerim Nahlavi 1961 senesinde gerçekleştirdiği darbeden sonra, ordu ve siyasilerin sadakatini elde

edemeyince, 1962 yılında yeniden bir darbe teşebbüsünde bulunmuştur. Karşılaştığı direnç nedeniyle görevinden olmuştur.

Tablo 12: Suriye Siyasi Sisteminin Durumu 1947–63 (Conduit, 2019:28).

Tarihler	Siyasi Sistem	Darbeler	Parlamento Seçimleri	Suriye İhvanı Katılımı
1947-49	Demokratik	Mart 1949	Temmuz 1947	Düşük Katılım
Mart-Ağustos 1949	Otoriter	Ağustos 1949	-	-
Ağustos 1949-1952	Karışık	Aralık 1949	Kasım	Düşük Katılım
1952-1954	Otoriter	Şubat 1954	1949 -	Kabine Üyesi Yasaklandı
1954-1958	Demokratik	-	Eylül	Düşük Katılım
1958-1961	Otoriter	Eylül 1961	1954 -	Yasaklandı
1961-1963	Demokratik	Mart 1962 Mart 1963	Aralık 1961	Düşük katılım Kabine üyesi
1963 sonrası	Otoriter	Şubat 1966 Kasım 1970	-	Yasaklandı

Ordu’da Nusayrilerin sayısının gittikçe artması ve Nusayrilerin Baas Partisine duyduğu sadakat Baas iktidarının siyasi bekasını sağlamada önemli faktörlerden biri olmuştur. Baas partisi lideri Hafız Esad Nusayrilerin desteğini aldıktan sonra başta Suriye İhvanı ve ordudaki askerler olmak üzere kendisine muhalif herkesi görevden almıştır. Bu çalışmanın zaman sınırlaması 1920-1970 yılları arası olduğundan dolayı Esad dönemiyle ilgili daha fazla detaya girilmemektedir.

4.2.4. Sünnilik ve Baas Partisi

Suriye’de Sünniliği temsil eden Suriye İhvanı özellikle 1960 sonrasında hem Baas partisiyle mücadele etmek sorundaydı hem de iç bölünmeyi engellemesi gerekiyordu. Baas partisi 1960’larda Suriye ordusunun komuta kademesinin çoğunluğunu ele geçirmiştir. Suriye İhvanı’nın üst kademelerinde meydana gelen bazı değişimler Suriye İhvanı için ikinci bir problem ortaya çıkarmıştır.

1957 yılında Sibai’nin yerine İsam el-Attar Suriye İhvanı hareketinin liderliğini üstlenmiştir. Attar döneminde Suriye İhvanı güç kaybetmiştir. Arap milliyetçilerinin güçlenmesi ve Sünnilerle mücadele etmesi bunun önemli nedenlerinden biridir (Gürpınar, 2014: 118-124).

Suriye’de Arap milliyetçiliğini temsil eden en önemli partilerlenden biri yukarıda ifade edildiği gibi Baas partisi olmuştur. Baas partisi dört nedenden dolayı Suriye İhvanı’nı tehdit olarak algılamıştır. Birincisi Suriye İhvanı’nın laik uygulamalara karşı olmasıydı. Baas partisi okullarda dini eğitimi sınırlandırmış ve devletin dini İslam’dır ibaresini anayasadan çıkarmıştır. Ayrıca Baas partisi vakıf mallarına el koymaktaydı. Bu uygulamalar Suriye İhvanı’nı rahatsız etmekteydi.

Baas Partisi ve Suriye İhvanı’nın kutuplaşmasının ikinci nedeni iki hareketin farklı devlet tahayyüllerine sahipti. Baas Partisi İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde SSCB’nin etkisiyle sosyalist ideolojiyi benimsemişti. Seküler ve sosyalist bir devlet tahayyülüne sahip Baas partisi, dini prensiplere dayalı bir devlet modeli benimseyen Suriye İhvanı’nı rakip olarak görmüş ve ağır baskılara maruz bırakmıştır (Kazak, 2023B: 178). Baas Partisi ve Suriye İhvanı’ı arasında anlaşmazlığa yol açan ikinci faktör Suriye İhvanı’nın ulus-üstü İslamcı bir anlayışa sahip olmasıydı. Baas partisine göre bu anlayış seküler anlayışa dayanan Arap birliği fikri için bir tehdit oluşturmaktaydı (Kazak, 2023B: 171).

Suriye İhvanı ve Baas partisini kutuplaştıran faktörlerden bir diğeri kentli elitler içinde bulunduğu durum olmuştur. Baas partisi döneminde 1970’li yıllara kadar zenginliklerini kaybeden kentli Sünniler Suriye İhvanı’na katılarak Baas yönetimine karşı çıkıyordu. Baas rejimi 1963 yılında iktidara geldikten sonra Sünnilere yönelik baskıyı arttırmıştır (Demirel, 2019B: 73-74).

4.2.5. Sünniliğin Çıkış Stratejileri

1963 sonrası dönemde büyük bir dışlanmayla karşı karşıya kalan Sünniler Baas Partisi baskısı karşısında iki ana çıkış stratejisi tercih etmiştir: Protestolar ve Göç. Bu iki ana strateji dışında her ne kadar partinin bir politikası haline gelmese de bir kısım üyeler Selefi hareketlerin gerçekleştirdiği şiddet eylemlerine destek vermiştir.

1964 yılında ağır siyasi baskıyla karşı karşıya kalan Suriye İhvanı parti olarak benimsediği ilk çıkış stratejisi protestolar düzenlemek olmuştur. Vatan ve Millet Partisi'nin kapatılmasıyla (1963) beraber Suriye İhvanı'nı destekleyenlerin sayısı artmıştı. Ayrıca Halep, Hama, Şam ve Humus'ta Suriye İhvanı büyük bir destek kazandı (Demirel, 2019B: 73-74)

Suriye İhvanı'nın halk içinde destekçilerinin artması Baas Partisini tedirgin etti ve sindirme politikalarına ağırlık verdi. Bir taraftan ortak bir Suriye kimliğine vurgu yapan Baas Partisi, diğer yandan Sünnileri dışlıyordu. 1964 yılında Sünni alimlerin öncülüğünde toplantılar ve protestolar düzenlenerek Baas Partisi eleştirildi. Gösterilerde Baas partisinin seküler uygulamaları ve kötüye giden ekonomik sorunlara vurgu yapılmıştır (Demirel, 2019B: 73-74).

Kentli elitlerin zenginliklerini kaybettikten sonra Suriye İhvanı'na katılarak eski güçlerini elde etme çabaları, yani tekrardan kazanan koalisyona dahil olma girişimleri olmuştur. Gösteriler düzenleyen Suriye İhvanı mensupları ve destekçileri Baas iktidarı tarafından hedef alınmıştır. Yetmiş İhvan üyesi Baas müdahalesi sonucunda hayatını kaybetmiştir. Bu duruma öfkelenen bir kısım İhvan üyeleri bu dönemde Selefi gruplara destek vermiştir (Haşıl, 2023: 221). Bu Suriye İhvanı'nın Selefi zihniyetle ilk tanışması değildi.

İsam el-Attar Suriye İhvanı liderliğine geçtikten sonra Selefi zihniyeti yaymaya çalışmıştır. El-Attar Selefililiği benimsemeyen Sünnilerle de mücadeleye girişmesi parti içinde ayrışmalara yol açmıştır. El-Attar'ın sahip olduğu Selefi kimlik Parti kimliğine dönüşmemiştir. Said Havva ve Abdulfettah Ebu Gudde gibi Sünni alimlerin varlığı ve toplumun bu alimlere olan bağlılığı partinin Sünni kimliğinin korunmasına katkı sağlamıştır. Suriye İhvanı liderleri 1963'ten itibaren sürgün edilmeye başlanmıştı. Parti lideri el-Attar 1963 yılında meydana gelen askeri darbe sonrasında sürgüne gönderilmişti. 1963 darbesinden sonra Suriye siyasetinde Arap milliyetçilerinin gücü daha da artmıştır (Conduit, 2019: 32).

Her ne kadar İsam el-Attar sürgüne gönderildiyse de Suriye İhvanı içerisinde Selefi bir damarın yerleşmesinin öncülüğünü kendisi yapmıştır. 1964 yılına gelindiğinde Suriye’de şiddet eylemlerine yönelen Selefi gruplar ortaya çıktı. Bu gruplara öncülük eden Hama şehrinde yaşayan Mervan Hadid’tir. Mervan Hadid 1964 yılında Savaşçı Öncüler (et-Talâtu’l-Mukâtîle) adında militarist bir yapılanma oluşturmuştur (Diaz, 2018: 44).

Uzun dönemde Mervan Hadid, Sünni Suriye İhvanı tabanından istediği desteği görememiştir. Suriye İhvan üyeleri Hadid’in öncülük ettiği bu militarist yapılanmayla bir ilişkileri olmadığı ifade etmişlerdir. Mervan Hadid’in Suriye’de ön plana çıkartan ikinci önemli gelişme 1967 yılında gerçekleşen Arap-İsrail savaşıydı. Bu savaşı Arapların kaybetmesi, Suriye İhvanı içerisinde bazı grupları silahlı mücadele fikrine itmiştir (Haşıl, 2023: 221).

Suriye İhvanı’nın 1960’lı yıllarda yaşadığı bölünme ve Baas iktidarının artan baskısı, onları siyasi bekalarını koruma noktasında zayıf düşürmüştür. Düzenlenen gösteriler amacına ulaşamamıştır. Seçmen teorisi sistemli ve başarıya ulaşacağına inanılan bir çıkış stratejisi olmadan insanların mevcut yönetime karşı mücadele etmeyeceğini varsaymaktadır. Ayrıca seçmen teorisine göre, eğer başarıya ulaşma başka bir deyişle iktidara gelerek kendi kazanan koalisyonunu oluşturma olasılığı düşükse bu durumda insanlar hayatlarına mal olabilecek bir mücadeleye girişmezler.

Protestoların sert bir şekilde bastırılması sonrası ve hareketin içerisindeki bölünmeler göz önünde bulunduran Suriye İhvanı üyeleri verilecek olan olası bir mücadelenin maliyetini düşünerek, mücadele etmek yerine göç etmeyi tercih etmişlerdir. Burada verilecek mücadelede maliyet ve kazanç durumu durumu göz önünde bulundurulması seçmen teorisinin dışlanan grupların göç etmesine yönelik varsayımını güçlendirmiştir.

Baas Partisi baskıları neticesinde bir kısım İhvan üyeleri Irak’a, başka bir kısımda Ürdün’e sığınmıştır. Her Irak hem de Ürdün kapılarını İhvan üyelerine açmıştır. Bunun yanı sıra yerel İhvan mensuplarıyla iletişim kurmalarına izin vermemişlerdir. Suriye hükümeti Suriye İhvanı üyelerine sığınma hakkı vermesi nedeniyle Ürdün yönetimini eleştirmiştir. Ürdün sınırına 50 bin asker yığarak Ürdün yönetimine göz dağı vermiştir. (Haşıl, 2023: 226).

Baas partisinin baskılarına maruz kalan Suriye İhvanı üyelerinin sığındığı diğer bir ülke Suudi Arabistan olmuştur. Suudi Arabistan yönetimi ilk dönemlerde (1950 sonrası)

sığınan İhvan üyelerini kabul ederek hem ekonomi sektöründe hem de bürokratik alanlarda yükselmelerine izin vermiştir. İhvan üyesi Maruf ed-Devâlîbî kral Faysal'ın baş danışmanlığını yapmıştır. Ayrıca tekstil sektöründe önemli ekonomik faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıca, Abdülfettah Ebu Gudde ve Ebu'n-Nasr el-Beyânûnî gibi alimler Suudi Arabistan üniversitelerinde dersler vermiştir (Haşıl, 2023: 227).

Seçmen teorisi dışlanan grupların, geliştirebileceği çıkış stratejilerinden biri olarak göç etmeyi görmektedir. Mesquita ve arkadaşlarına göre dışlanmış gruplar göç edilen ülkede hem dışlanmadan kurtulabilirler hemde göç edilen ülkenin ekonomisine katkı sunabilirler (Mesquita ve diğerleri, 2003: 364-365).

Suriye İhvanı'nın Arabistan'a göç etmeleri, orada ekonomik kazanımlar elde etmeleri ve bürokratik olanda önemli mevkilere gelmeleri seçmen teorisinin bu varsayımıyla uyumlu gelişmelerdir. Sünni Suriye İhvanı'nın baskı karşısında göçe yönelmesinin iki nedeni vardır. Birincisi Suriye İhvanı'nın sahip olduğu güçlü bir toplumsal zemine sahip olmamasıydı. Konjonktürel olarak toplumsal alanda desteği arttığı zaman dilimleri olmuştur. Örneğin 1964 yılında Vatan ve Millet Partileri'nin kapatılması neticesinde bu iki parti üyelerinin Suriye İhvanı desteklemesi gibi. Bu tarz durumlar hariç, parti yönetimi halk ile çok yakın bir ilişki geliştirememiştir. Bunun yerine daha çok eğitilmiş kesime odaklanmışlardır. Üyelerinin çoğu öğretmen, esnaf ve avukatlardan oluşmuştur. Suriye'de Sünniler genellikle şehirlerde yaşamaktaydı. Kentli elitlerin çoğu Sünni kimliğine sahipti. Azınlık gruplarıysa daha çok kırsal bölgelerde yaşıyordu. Suriye İhvanı kırsal kesimde yaşayan halka yakın bir ilişki kuramadı (Kazak, 2023b: 178).

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde dışlanan Haznevi Okulu en çok baskı gördüğü dönemlerde hem şehirli Sünnilerle hem de kırsalda yaşayan kitlelere erişerek sosyal bir hareket olarak varlığını sürdürmüştür. Buna mukabil Suriye İhvanı daha çok eğitilmiş kesimlere odaklanmış ve baskı görmesi sonrası göç etmeyi tercih etmiştir.

Suriye İhvanı'nın göçe yönelmesinin ikinci önemli nedeni kendi içinde yaşadığı bölünme olmuştur. Bu bölünme yukarıda belirtildiği gibi sadece siyasi konularındaki fikir ayrılıklarından ibaret değildi. İsam el-Attar'ın Sünni olan Suriye İhvanı teşkilatını selefi bir anlayışa çevirme çabası dini konularda da bölünmeye yok açmıştır. Bu bölünmeler Baas partisine karşı sistemli bir çıkış stratejisi geliştirmeyi engellemiştir.

Bölüm Değerlendirmesi

Sünniler Fransız mandası döneminde Suriye'nin bağımsızlığını önceleyen politikalar benimsemiş ve bu amaçla diğer grup ve hareketlerle iş birliği yapmıştır. Suriye bağımsızlığını elde ettiğindeyse Sünniler bağımsız bir parti olarak yoluna devam etmiştir. Suriye'de Sünniliği temsil eden grup/hareket Suriye İhvanı olmuştur. Mısır İhvanı Selefi bir çizgide yoluna devam ederken, Suriye İhvanı Abdulfettah Ebu Gudde ve Said Havva gibi alimler sayesinde Sünni kimliğini muhafaza etmiştir. Her ne kadar İsam el-Attar gibi Selefiler partide önemli konumlara gelmişlerse de Parti kimliğini değiştirecek güce ulaşamamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra resmi bir parti olarak varlığını duyuran Suriye İhvanı, ekonomik sorunlar, işçi sınıfının ihtiyaçları ve sosyal eşitlik gibi konulara vurgu yaparak toplumsal desteğini artırmaya çalışmıştır. Ayrıca gazeteler çıkarmaya başlamış ve kongreler düzenlemiştir. 1947 yılında yapılan seçimler ve 1963 yılına kadar gerçekleşen bütün seçimlerde seçimlerde parlamento da milletvekilleri çıkarmayı başarmıştır. Ayrıca iki bakanlık elde etmiştir.

Hüsni Zaim darbesi gerçekleştirildikten sonra Zaim'e yönelik sert eleştirilerde bulundular. Bunun en önemli nedeni Zaim'in türbanı yasaklamak gibi katı laik uygulamalarıydı. Zaim Suriye İhvanı'na yönelik sert bir tutum benimsemiş ve tehditlerde bulunmuştur. Dört aylık Zaim iktidarından sonra Hinnavi darbesi gerçekleşmiştir. Hinnavi darbesiyle birlikte Suriye İhvanı siyasi alanda kendine daha çok yer bulmuştur.

Edip Çiçekli 1949 yılında Suriye'de 3. Darbeyi gerçekleştirdiğinde iktidarının ilk dönemlerinde diğer grupları dışlayıcı bir tutum benimsememiştir. Ancak 1951 senesinden itibaren, muhaliflerini tutuklatmıştır. Ayrıca parlamento ve siyasi partileri kapatmıştır. Onun bu baskıcı politikalarına karşı Baas Partisi öncülüğünde muhalif partiler kendi içlerinde ona karşı birleştiler. 1954 senesinde Faysal el-Attasi öncülüğünde yeni bir darbe gerçekleşti. Bu darbelerin en önemli sonucu Baas partisinin giderek güçlenmesi ve Sünnilerin iç bölünmeye doğru evrilmesiydi.

Baas'ın birlik söylem ve faaliyetleri ve bir kısım Sünni subayların desteğiyle Mısır ve Suriye 1958 yılında birleştiler. Bu birleşmede Mısır lideri Nasır'ın Süveyş savaşı sonrası artan prestiji de etkili olmuştur. Mısır ve Suriye birleşmesi Suriye'de Sünnilik açısından avantajlarından çok dez avantajları olmuştur. Orta sınıf güçlenmiş, kamulaştırmalar

yapılmış ve sosyalist politikalar uygulamaya konularak Sünni elitler zayıflatılmıştır. 1961 yılında Sünni generallerin desteğiyle bir darbe gerçekleştirilerek, Suriye'yi tekrardan Mısır'dan ayırmıştır. Bu darbenin yöneten isim Abdülkerim Nahlavi'ydi. Nahlavi 1962'de hükümet ve ordu üzerindenki otoritesini sağlamlaştırmak amacıyla ikinci bir darbe gerçekleştirilmiş ama başarısız olmuştur.

Mısır ile birleşme döneminde meydana gelen gizli bir Askeri Komite'nin oluşması Suriye'de başka darbelerin zeminini hazırlamıştır. Baas Partisi'nin etkisinde olan bu Askeri Komite 1963 darbesinde büyük bir rol oynamıştır. Ayrıca 1963 yılı sonrasında Suriye'deki siyasi arenada bir aktör haline gelmiştir. Bundan sonraki süreçte Baas Partisi giderek güçlenmiştir. Ordu'da görevden alınan Sünni subayların yerine Alevi subaylar atanmıştır. Ordu Baas Partisi'nin kontrolüne girmiştir. Suriye'de ordu içerisinde etkin olan kimlikler sekülerizm, Alevi ve Arap milliyetçilerinin olması darbelerin ana nedenlerinden birini oluşturuyordu. Çünkü bu kimliklerden hiç biri güçlü bir toplumsal zemine sahip değildi. Toplumun hakim kimliğini temsil eden Sünniler çoğunlukla dışlanmaya veya sınırlı bir hareket alanına mahkum edilmiştir. Bütün bu gelişmeler seçmen teorisinin sınırlı bir kesimin ordu içerisinde güçlenmesi durumunda askeri darbelerin meydana gelebileceği varsayımını güçlendirmektedir.

Ordu üzerindeki gücünü gittikçe kaybeden Sünniler, iç bölünmeye doğru evrilmiştir. Bu bölünme sadece siyasi konularda ortaya konulacak çıkış stratejileriyle alakalı değildi, aynı zamanda hareketin dini kimliğinde de bölünmeler yaşanmıştır. İsam el-Attar'ın Suriye İhvan teşkilatının başına geçmesi ve Selefi inancını yaymak istemesi teşkilat içerisinde de ciddi rahatsızlıklar oluşturmuştur. 1963 yılından itibaren Baas Partisi Sünnileri sindirmeye çalışmıştır. 1966 ve 1970 yılında gerçekleşen darbeler orduyu kendi kontrolüne alan Baas Partisi'nin kendi iç mücadelelerinin bir sonucuydu.

Bütün bu gelişmelerin seçmen teorisi bağlamında iki önemli anlamı vardır. Seçmen teorisi Memlûk örneği üzerinden otoriter sistemlerdeki siyasi bekanın mantığını açıklamaya çalışmaktadır. Memlûk Sultanları sayıları 10.000 kişi bulan Memlûklülere kontrol etmek yerine bu on bin kişinin bağlılık hissettiği birkaç yüz emirin sadakatini elde etmeye çalışmıştır. İlk başlarda her sultan önceki dönemden kalma emirlerle anlaşma yoluna gitmiştir. Bunu başaramayınca da kendisine sadık olmayan emirleri tasfiye etmiştir.

Bu tasfiye (geçiş) sürecini başarılı bir şekilde yürüten kişiler siyasi bekalarını korumada daha avantajlı duruma gelmiştir. Memlûklülerde sultanların büyük çoğunluğu bir yıl veya daha az iktidarda kalmıştır. Bunun nedeni sultanların emirlerin sadakatini sağlayamamaları ve onları tasfiye etmede başarılı olamamalarıdır. Memlûklülerde ilk beş yıl iktidarda kalmayı başaran sultanlar (toplamda üç sultan bunu başarmış) siyasi bekalarını çok uzun bir süre koruyabilmiştir. Seçmen teorisinin bu açıklamaları Suriye’de meydana gelen darbeleri ve siyasi istikrarsızlığı açıklamada önemli bir ipucu sunmaktadır. Zaim, Çiçekli, Nahlavi başta olmak üzere birçok lider iktidarı ele geçirdiğinde ordu ve bürokratları sadakatini elde etmeye çalışmış ve bunu başaramayınca sadık olmayan görevlileri tasfiye etmeye çalışmıştır. Tasfiye sürecini başarılı bir şekilde gerçekleştiremeyince iktidarlarını kaybetmişlerdir. Bilhassa 1963 sonrası orduda ve siyasette etkin (çoğunluğu Nusayriliğe mensup) Baas Partisi rakiplerini tasfiye etmede başarı sağlamışlardır.

Sünnilik ikinci defa dışlanmaya maruz kalmıştır. Seçmen teorisi dışlanmış grupların siyasi alana dahil olmak amacıyla geliştirdiği çıkış stratejilerini ele alırken protestolar ve göç üzerinden durmaktadır. Dışlanmış gruplar protesto düzenleyerek taleplerini dile getirebilir, devrimci bir yol benimseyebilir veya göç edebilir.

Suriye İhvanı 1964 yılından başlayarak protesto faaliyetlerine başlamıştır. Diğer taraftan Mervan Hadid öncülüğünde silahlı direniş bir yol olarak benimsendi, fakat Suriye İhvanı Hadid ile aralarında bir bağ olmadığını iddia etmiştir. Protestoların sert bir şekilde bastırılması Suriye İhvanı üyelerinin ve liderlerinin yurt dışına göç etmesine yol açmıştır. Sünniler böylece dışlanmaya karşı seçmen teorisinin vurguladığı iki stratejiyi geliştirmiş oluyorlardı. Sünniler, başka bir deyişle Suriye İhvanı üyeleri göç için üç ülkeyi tercih etmişleridir: Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan. Seçmen teorisi göç eden dışlanmış grupların, göç ettikleri ülkede ekonomik hayata canlılık getirebileceğini kabul eder. Suudi Arabistan’a göç eden Suriye İhvanı üyeleri yoğunlukla tekstil alanında çalışmıştır. Bununla birlikte üniversitelerde önemli görevlere gelen üyeler vardı. Ayrıca, Suriye İhvanı’na yakın bir isim olan Maruf ed-Devâlîbî Kral Faruk’un başdanışmanıydı. Bu durum seçmen teorisinin göçe yönelik varsayımını doğrulamaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmanın ana amacı 1920 sonrası Suriye’de Sünniliğin siyasi beka stratejilerini anlamlandırmaktır. Sünniliğin siyasi bekasını ele alan bu çalışma kuramsal ve kavramsal çerçevesini seçmen teorisi üzerinden inşa etmiştir. Siyasi bekayı liderlerin baskıcı ve otoriter politikaları üzerinden okuyan klasik tartışmalar yerini modern dönemde çok faktörlü siyasi beka yaklaşımına bırakmıştır. Ulusal ve uluslararası siyasette yaşanan dönüşüm neticesinde yakın dönemde siyasi beka yaklaşımı yeniden yorumlanarak iç ve dış faktörlerin liderin siyasi bekasına etkisine odaklanılmaktadır. Bu bağlamda seçmen teorisi siyasi kurumların sistemin işleyişini etkilediği ve aynı zamanda bu sistemden etkilendiğini varsaymaktadır. Başka bir deyişle dış müdahalelerin olduğu ülkeler, otokratik ve demokratik ülkelerdeki siyasi beka mücadeleleri birbirinden farklılaşmaktadır. Bu bağlamda Birinci Dünya savaşı sonrasında Fransa’nın Suriye’yi işgal etmesi ve manda sistemi kurması Suriye’deki siyasi beka mücadelesini şekillendiren en önemli faktörlerden biri olmuştur.

Fransız Manda yönetimi ilk yıllarında Sünniliğe yönelik olarak dışlayıcı bir tutumlar geliştirirken, Sünnilik sahip olduğu tarihsel deneyimler ve bu deneyimler ışığında bir çıkış stratejisi olarak oluşturduğu sosyal yapılarla varlığını korumuştur. Meydana gelen değişimlere karşı çıkış stratejileri geliştiren Sünniliğin kendisi de dönemin şartlarına göre bazı dönüşümler geçirmiştir. 1928 yılında Ulusal Blok içinde yerini alan Sünniler bağımsızlık sonrası dönemde kendi partilerini kurmuştur. Askeri darbe dönemlerinde ordunun hakimiyeti ağırlıklı olarak azınlıklarda ve Arap milliyetçilerinde olması hasebiyle Sünnilik politik bir parti olarak istediği hedeflere ulaşamamıştır. Yaşanılan grup içi sorunlar Sünniler için yeni zorluklar doğurmuş ve neticede Suriye’de 1963 sonrası dönemde iktidarda temsiliyet imkanını kaybederek ikinci dışlanma sürecini geçirmiştir.

İslam’ın yayılmasından kısa bir süre sonra Müslümanlar tarafından fethedilen Suriye, Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Sünni paradigmanın hakimiyetinde kalmıştır. Sünni kimliği ile özdeşleşen Suriye’de Sünniler ilk olarak 1920 yılında başlayan Fransız müdahalesi neticesinde dışlanmış (disenfranchised) bir topluluk haline gelmiştir.

Seçmen teorisi dış müdahalelerin en önemli amacının yeni ekonomik kaynaklar elde etmek olduğunu varsaymaktadır. Fransa’nın ABD ve İngiltere’den ithal ettiği (pamuk ve ipek gibi) ürünlerin Suriye coğrafyasında bulunması, Suriye’nin komşu ülkelerle ticari

ilişkiler açısından transit ülke olması ve tahıl ürünlerinin varlığı gibi faktörler Fransa'nın Suriye'yi işgal ederek kendi ülkesi için yeni kaynaklar yaratması müdahalenin motivasyon kaynağı olmuştur.

Seçmen teorisi dış müdahalelerin ikinci bir nedeninin müdahaleyi gerçekleştiren ülkenin karşı tarafa kendi politikalarını dayatma amacı olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda Fransız işgalinin ikinci nedeni Fransa'nın kendi politikalarını Suriye'de uygulamak istemesiydi. Suriye katolikleriyle geliştirdiği ilişkiyi daha da sağlamlaştırmak isteyen Fransızlar, Suriye'de hakim güç olan ve aynı zamanda Osmanlı Devletinin kimliği haline gelen Sünniliğin hakimiyetini yok etmek amacıyla bu işgali gerçekleştirmiştir. Fransa'nın Suriye'de Sünniliğin otoritesini yok etme amacı somut olarak 18.yy dan itibaren başladığı gözlemlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nden elde ettiği ayrıcalıklarla Fransızlar bölgedeki Fransız-Cizvit misyoner hareketlerini güçlendirmiştir. Bu misyoner okulları daha sonra İngiltere'den aldığı destekle birlikte Suriye'de Sünnilerin gücünü kırmaya girişmiştir. Suriye'de okullar ve yetimhaneler açan ve matbaa ve baskı makinelerine sahip olan bu hareketler bilhassa Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde manda yönetiminin desteğiyle kültür ve sanat alanında etkinliğini arttırmıştır. Bu çabaları sonucunda Sünnileri kendi inançlarına dönüştürmede başarılı olamayan Fransız destekli misyoner hareketler, Suriye'deki etnik ve dini azınlıkları etkilemeye çalışmıştır. Bu konuda da yeterince başarı elde edemeyen misyoner hareketler iki strateji benimsemiştir. Birinci strateji modern dönemde siyasi alanda dinin meşruiyet işlevini elinden alan seküler anlayışı yaygınlaştırmak, ikincisiyse Arap milliyetçiliğini yaygınlaşmasına destek vererek Sünnileri kendi içinde bölmek şeklindedir. Bu şekilde Suriye'de Sünniliğin iki önemli rakibi daha da güçlenmiştir: Sekülerizm ve Arap milliyetçiliği.

Seçmen teorisi dış müdahalelerin siyasi beka mücadelesinde iç dengeleri değiştirebileceğini ve yeni rakiplerin ortaya çıkabileceğini varsayar. Bu çalışmada Fransız müdahalesi sonrası Suriye'de sekülerizm ve Arap milliyetçiliğinin güçlenmesi bu iç siyasi denge değişikliğinin bir örneği olarak analiz edilmiştir. Suriye'de Fransız manda dönemiyle birlikte azınlık grupları Sünniliğin bir diğer rakibi haline gelmiştir. Bu durum seçmen teorisinin dış müdahalelerin yeni siyasi rakiplerin ortaya çıkmasına yol açtığı varsayımını güçlendirmektedir.

Fransız Mandasının ilk dönemlerinde Sünni hareketler siyasetten dışlanılarak sıkı denetim altında tutulmaya çalışılırken, rakiplerine alan açılmıştır. Fransızların Suriye’yi işgal ettiğinde Sünnileri dışlaması ve organize olmalarına izin vermeme politikası Sünniliğin güçlü tarihsel kimliğiyle bağlantılı olarak ele alınmaktadır.

Tarihsel kimliklerin veya kimlik algılama biçimlerinin kazanan koalisyonun oluşuma etki ettiği iddiası bu çalışmanın önemli argümanlarından biridir. Sünnilerin Haçlı seferlerine karşı verdiği mücadele ve Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu Sünni kimlik bütün Avrupa’da olduğu gibi Fransızların da Sünniliğe bakış açılarını şekillendirmiştir. Fransızlar Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Suriye’de manda yönetimi kurarken Sünniliğin sahip olduğu güçlü tarihsel kimliğin bilincindeydiler. Sünnilerin sahip olduğu siyasi tecrübe toplumu işgale karşı harekete geçirmeye yol açabilirdi. Bu tarz olası bir isyan başarılı olamasa bile, Fransızlar için işgalin maliyetini arttıracığından bu durum gözardı edilemezdi. Bu nedenle Sünniler manda yönetiminin ilk yıllarında siyasetten dışlanmıştı. Yaşanan bu gelişmeler siyasi alanda kazanan koalisyonu şekillendiren unsurlardan birinin de güçlü tarihsel kimlikler olduğu tezini güçlendirmektedir. Geuss’un kapsamlı ideoloji tarifi düşünüldüğünde Sünniliğin sahip olduğu bu tarihsel kimlik, Fransızların sahip olduğu bir ideolojiyi temsil etmektedir. Seçmen teorisi yakınlığı (affinity) kazanan koalisyonun şekillenmesinde ikincil bir faktör olarak değerlendirirken, bu çalışma yukarıdaki gelişmeler ışığında birince bölümde belirtildiği gibi birincil faktör olarak görmektedir.

Fransız manda yönetimi tarafından işgalin ilk yıllarında dışlanan Sünnilik yükselen yeni rakiplerlerine (sekülerizm, Arap milliyetçiliği ve azınlık grupları) karşı çıkış stratejileri geliştirmesi gerekiyordu. Seçmen teorisi dışlanan grupların çıkış stratejileri geliştirerek kazanan koalisyona yeniden dahil olabileceğini varsaymaktadır. Tüm meydan okumalara karşılık Sünnilik dışlanma döneminde (1920-1928) sosyal bir hareket olarak varlığını sürdürmüştür. Sünni bir hareket olarak Haznevi Okulunun benimsediği çıkış stratejileri şunlardır:

- Fransızların ülkeyi bölme politikalarını desteklememek, bu minvalde gelen teklifleri reddetmek (Temel çıkış stratejileri).
- Arap milliyetçileri ve azınlık gruplarının Fransız Mandasının kaldırılmasına yönelik her türlü tutum ve hareketlerine destek olmak (Temel çıkış stratejileri).

- Misyoner okullarının açtığı okullar ve yetimhanelere karşılık Sünni kimliğinin korunması için dini ve sosyal bilimlerin okutulduğu okullar açmak ve yetimhaneler açmak. (Misyonerler ile mücadele stratejisi).
- Türkiye, Sudan, Ürdün ve diğer İslam coğrafyasından gelen öğrencileri okullarına kabul etmek ve ideolojik ayrımcılığı bertaraf etmek. (Arap milliyetçiliğinin etkisini azaltma amacı).
- Suriye’deki diğer gruplara yönelik hoşgörüyü dayalı bir ilişki kurmak ve bu gruplarla herhangi bir çatışmaya girmemek (azınlık gruplarına yönelik strateji).
- Toplumsal ihtiyaçları fark etmek ve kapasiteleri ölçüsünde bu konularda destek sağlamak (Temel çıkış stratejileri).

Sünniliğin bu çıkış stratejileri seçmen teorisinin ön gördüğü stratejilerden farklılık göstermektedir. Siyasi alanda dışlanan Sünnilik öncelikle sosyal alanda güçlenmeyi tercih etmiştir. Uzun dönemde tekrardan siyasi alana dahil olarak (1931 seçimlerinde olduğu gibi) seçimlerden lider olarak çıkması bu stratejilerin başarısını ortaya koymaktadır. Diğer yandan bu örnekten yola çıkarak sosyal unsurların uzun dönemde siyasi beka üzerindeki etkisini ortaya koyması açısından bu çalışma seçmen teorisine önemli bir katkı sunmaktadır.

Sünniler dışlanma döneminde Suriye için en tehlikeli unsurun Fransız Manda yönetiminin olduğunun farkındaydı. Bu nedenle bazı provokasyonlara rağmen arka planında Fransız manda yönetiminin olduğu tahminiyle iç çatışmaya mahal vermemiştir. Sünniler misyoner faaliyetleri iyi gözlemlemiş ve bu faaliyetlerin etkisini azaltmak amacıyla okul ve yetimhane açmıştır.

Fransız Mandası döneminde Suriye’de Sünnilik tarihsel olarak kendisini destekleyen Osmanlı Devleti gibi bir güçten yoksun olmanın yanı sıra, Fransa gibi büyük bir devletin askeri işgali altındaydı. Tüm bunlara rağmen yaşadığı toplumu ve gelişmeleri sağlıklı bir şekilde değerlendirme kapasitesine sahip olmuştur. Çünkü Suriye coğrafyasını 1300 yıl boyunca bu güç yönetmiştir. Örneğin; dışlanma döneminde Arap milliyetçilerinin Fransız Mandasına karşı girişimlerine destek vermiştir. Ancak ideolojik olarak Arap milliyetçiliğini desteklemediği gibi, okullarında farklı coğrafyadan ve farklı etnik kökenli insanların okumalarına imkan sağlayarak etnik milliyetçiliğin önüne geçmeyi amaçlamıştır.

Yaşadıkları baskı karşısında Irak'tan Suriye'ye göç eden Yezidilere toplumsal alanda en büyük maddi desteği veren gruplardan biri Sünniler olmuştur. Savaş nedeniyle ekonominin çöktüğü ve insanların günlük ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığı bir dönemde Sünniler sahip olduğu sınırlı kaynakları göç eden Yezidilerle paylaşmış olması toplumsal alandaki etkin rolüne bir örnek teşkil etmektedir.

1928 yılına gelindiğinde Arap milliyetçilerinin Fransız Mandasının kaldırılması için kurduğu Ulusal Blok'a Sünniler destek vermiştir. Suriye'de Arap milliyetçilerinin ve Dürzi liderlerin Fransız mandasına yönelik isyanları Fransızları bazı tavizler vermeye zorlamıştır. 1931-1932 yıllarında yapılan meclis seçimlerinde 70 milletvekilinden 56 sı Sünniydi. Ulusal Blok'a verilen destek Sünniliğin siyasi alana geçiş stratejisinin ilk adımı olarak görülebilir. Suriye bağımsızlığını elde edene kadar Sünniler Arap milliyetçilerinin Fransız Mandasına yönelik mücadelesine güçlü bir destek sağlamıştır. 1944 yılında Ulusal Blok'a Dürziler de katılım sağlamıştır.

Suriye'de yapılan seçimler ve Ulusal Blokun kurulması Sünniliğin çıkış stratejilerinin başarısını ortaya koymuştur. Sünniliğin birinci çıkış stratejisi Fransızların kışkırtmalarına rağmen toplumsal alanda herhangi bir iç çatışmaya girmemektir. Bunun bir sonucu olarak Arap milliyetçileri ve azınlık gruplar ile işbirliği yaparak Fransız Mandasını devirme mücadelesini vermeyi amaçlamıştır. Ulusal Blokun kurulması ve üyeleri, Sünnilik adına bu çıkış stratejisinin başarısını göstermektedir.

İkinci olarak dışlanmış grupların otokratik sistemlerde veya işgalci bir güç tarafından şekillendirilen sistemlerde direkt siyasi alana müdahil olarak çıkar savaşı vermesi bir tercihtir. Bu tercih onların enerji ve kaynaklarını tüketme ihtimalini barındırır. Ayrıca kapasitelerinin gelişmesini de engelleyebilir. Suriye örneğinde Sünnilik bunu tercih etmemiştir. Eğer sistemin demokrasiye evrilme imkanı varsa, toplumsal alanda desteğin korunmasını incelemek, sosyal bir hareket olarak varlığını sürdürmek, diğer gruplarla işbirliği noktalarını aramak ve kapasitesini güçlendirmek ikinci bir tercihtir. Suriye örneğinde Sünnilik bu ikinci tercihi çıkış stratejisi olarak benimsemiştir.

Yukarıda bahsedildiği gibi 1920-1928 yılları arası sosyal bir hareket hüviyetine sahip olan Sünnilik, 1928-1945 yılları arası ulusal blok bünyesinden diğer gruplarla işbirliği yaparak siyasi alana dahil olmuştu. Fransız manda döneminin sona ermesi ve Suriye'nin

bağımsızlığını elde etmesiyle beraber Sünnilik diğer gruplardan ayrılarak siyasi alanda bağımsız bir parti haline gelmiştir.

Suriye bağımsızlığını elde ettikten sonra Sünniler Mısır gibi dış ülkelerde yaşanan gelişmelerin etkisiyle yeniden yapılanmıştır. Suriye İhvanı bu yapılanmayı temsil etmektedir. Mısır'da İhvan hareketi selefi bir çizgiye evrilirken, Suriye İhvanı çoğunlukla Said Havva ve Abdulfettah Ebu Gudde öncülüğünde Sünni bir çizgide ilerlemiştir. Suriye İhvanı 1947-1963 yılları arasında yapılan seçimlerde mecliste temsil imkanı bulmuştur. Bu durum Sünniliğin bağımsız bir partiye dönüşme stratejisinin kısa vadede başarılı olduğunu göstermektedir.

Suriye İhvanı özelinde Sünniliğin ana hedefi siyasi alanda güçlenmek olmuştur. Bu amaçla Sibai bir kısım yerel gençlik hareketlerini bir araya getirerek organizasyonun gücü arttırmaya çalışmıştır. 1947 yılından itibaren mecliste temsiliyet imkanı bulan Suriye İhvanı sosyal yardımlar ve vergi indirimleri gibi konuları gündeme getirerek sosyal eşitlik vurgusu yapmıştır. 1949 yılında Hüsni Zaim darbesiyle birlikte siyasi faaliyetlerin sınırlandırılması Suriye İhvanı'nı da negatif etkilemiştir. Hüsni Zaim her ne kadar seküler bir ideolojiye sahip olsa da Sünni inancına mensuptu. Türbanın yasaklanması gibi bir çok konuda Sünnilere baskı uygulamıştır. Suriye İhvanı'nın Zaim'in seküler uygulamalarını eleştirmesi iki tarafın ilişkilerini daha da kötüleştirmiştir.

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi Zaim örneği akidevi/inanç olarak Sünni olan elitlerin/liderlerin Sünni kimliğini temsil etmediğini göstermektedir. Bu çalışma Suriye'de Haznevi Okulu ve Suriye İhvanı özelinde Sünni kimliği ve temsiliyetine odaklanak literatüre önemli bir yenilik getirmiştir. Ayrıca Zaim'in Suriye'deki uygulamaları bu çalışmanın ideolojinin önemine yaptığı vurguyu desteklemektedir.

Seçmen teorisi küçük kazanan koalisyonu sahip liderlerin kazanan koalisyon üyelerine kamu ve özel kaynakları dağıtmadığı durumlarda, siyasi bekasını koruyamayacağını varsayar. Seçmen teorisinin kamu kaynaklarından kastettiği sadece mal ve para değildir. Kişisel özgürlükler, temel hizmetlere erişim gibi konularda kamu kaynağı olarak değerlendirilir teoriye göre. Zaim aynı inançtan geldiği Sünniler başta olmak üzere diğer grup ve hareketleri kamu kaynaklarından mahrum bırakması iktidarının da sonunu getirmiştir. Zaim 4 ay iktidarda kalabilmiştir. Zaim'in sahip olduğu seküler ideoloji

nedeniyle Sünnileri dışlaması liderin her zaman rasyonel hareket etmediklerini göstermektedir. Mesquita gibi seçmen teorisinin önde gelen isimleri liderin en önemli amacının inancını ve ideolojisini yaymak değil, siyasi bekasını korumak olduğunu varsayar. Zaim'in uygulamaları bu varsayıma uymamaktadır. Toro'nun devrim zamanlarında ideolojinin birincil faktör olduğu varsayımı bu örnek üzerinden anlamlandırılabilir.

Zaim ile başlayan Hinnavi, Çiçekli, Nahlavi ve Baas destekli darbeler silsilesi Suriye'deki siyasi istikrarsızlığı arttırmıştır. Bu çalışma Suriye'de yaşanan bu istikrarsızlığı seçmen teorisi varsayımları üzerinden anlamlandırarak literatüre katkı sağlamaktadır.^bSuriye'de 1949-1963 yılları arasında meydana gelen siyasi istikrarsızlık seçmen teorisi açısından 4. Bölümde tartışıldığı gibi iki şekilde ele alınabilir. Birincisi askeri darbelerin rolü üzerinden ele alınabilir. Mesquita ve arkadaşları askeri darbelerin liderlerin siyasi bekasını tehdit eden bir faktör olduğunu ileri sürmektedir. Askeri yeteneklerin ve askeri gücün sınırlı bir grup elinde olması durumunda bunun yönetimi etkileyeceğini varsaymaktadır. Suriye'de Alevileri Ordu'da etkinliğinin artması Suriye'deki siyasi beka mücadelesini doğrudan etkilemiştir.

Seçmen teorisi açısından 1949-1963 aralığında Suriye'de yaşanan istikrarsızlık kazanan koalisyonun oluşum süreciyle bağlantılı olarak da ele alınabilir. Mesquita ve arkadaşları bu tarz siyasi istikrarsızlığı Memlûklüler örneği üzerinden açıklamaktadır. Memlûklüler, hem etnik hem de toplumsal yaşam içerisinde Mısırlılardan ayrı bir topluluğu temsil etmekteydi. On bin civarı Memlûklünün yaşadığı Mısır'da sultanlar emirlerin sadakatini elde ederek iktidarda kalmaya çalışmıştır. On bir Memlûk sultanı bir yıl veya daha az bir süre iktidarını devam ettirebilmiştir. Siyasi istikrarsızlığın ana nedeni sultanların 10 bin Memlûklünün bağlılık hissettiği emirlerin sadakatini elde edememesiydi. Başka bir deyişle geçiş sürecinde kazanan koalisyonun oluşturulamamasıydı. Memlûklüler örneğinde beş yıl iktidarda kalabilen sultanların iktidar sürelerinin daha da uzadığı gözlemlenmiştir. Zira bu geçiş sürecinde kendi kazanan koalisyonunu oluşturmuş ve rakiplerini tasfiye etmede başarılı olmuştur.

Suriye örneğinde darbeye başa gelen askerlerin karşılaştığı ilk zorluk kazanan koalisyonlarını oluşturamamasıydı. Kazanan koalisyonlarını oluşturmadan rakiplerini tasfiye etmeye başlayan askeri liderler kısa sürede kendileri tasfiye olmuştur. 1963 yılına

gelindiğinde yapılan darbeler arasında beş yıl iktidarda kalabilen ve rakiplerini tasfiyede başarılı olan sadece 1963 yılındaki Baas Partisi destekli darbe olmuştur.

Sünniliğin siyasi alanda güçlenmesine yönelik geliştirilen çıkış stratejilerinin uzun dönemli başarısını engelleyen en önemli faktörlerden Suriye ordusunun yapısıydı. Fransızlar Suriye’de askeri okullar açtı. Bu askeri okullara en başta Nusayriler olmak üzere çoğunlukla azınlık grupları katıldı. Sünniler iki nedenden dolayı bu askeri okullara katılmayı istememişlerdir. Birincisi bu okullar Fransız mandasına hizmet etmekteydi ve bu durum Sünnileri rahatsız etmiştir. Sünniler Fransızlarla herhangi bir işbirliğine sıcak bakmamıştır bu dönemde. İkincisi elit Sünni ailelerin çocuklarını askeri okullara göndermek yerine daha itibarlı işlerde çalışmasını arzu etmesidir.

Sünniliğin Suriye’deki Fransız birliklerine/askeri okullarına katılmayı reddetmesi Fransız mandasına karşı direnişe yönelik iç konsolidasyonu sağlamak adına önemli bir adım olmuştur. Sünniler bu durumun dezavantajını askeri darbelerin yaşandığı dönemlerde görmüştür. 1949 yılı ve sonrası dönemde Suriye’de meydana gelen darbeler ve parti içi bölünmeler Sünniliğin siyasi bekasını uzun süreli olarak korumasına imkan vermemiştir. Sibai’den sonra Selefî bir çizgiye yakın el-Attar’ın onun yerine geçmesi, 1963 sonrası artan baskı karşısında çıkış stratejileri konusunda yaşanan bazı fikir ayrılıkları Sünniliğe güç kaybettirmiştir.

Sünniler 1963 yılından itibaren dışlanmış ve yeni çıkış stratejilerine ihtiyaç duymuştur. Bu amaçla ilk olarak protestolar ve gösteriler düzenleyerek taleplerini dile getirmişlerdir. Seçmen teorisi dışlanmış grupların kazanan koalisyona dahil olmaları için protestolar ve gösteriler düzenleyerek taleplerini dile getirebileceğini varsaymaktadır. Protesto ve gösterilerin Suriye’de sert bir şekilde bastırılmasından sonra Sünniler yeni çıkış stratejilerine dair aralarında fikir ayrılığı yaşamıştır. Bu süreçte bir kısım Sünni liderler sürgün edilirken, bir kısmı da başta Suudi Arabistan, Irak ve Ürdün olmak üzere diğer ülkelere göç etmiştir. Seçmen teorisi göçü dışlanmış grupların başvurabileceği bir seçenek olarak değerlendirir. Bunu da bir strateji olarak yorumlar. Dışlanmış gruplar başka bir ülkeye göç ederek o ülkede hem ekonomik hayata katkı sağlayabilir hem de kendileri daha yüksek hayat standartlarına sahip olabilir. Suudi Arabistan’a göç eden Sünniler hem bürokratik hem de ekonomik hayatın içinde kendilerine yer buldular. Sünnilerin Suudi Arabistan’a göç örneği seçmen teorisinin yukarıdaki varsayımını

doğrulamaktadır. 1970 yılına gelindiğinde Sünnilere yönelik baskının artması ve Sünni liderlerinin çoğunun başka ÷lkere göç etmesi neticesinde Suriye’de Sünnilik siyasi bekasını koruyamamıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Afgani C. ve Abduh M. (2017), *Urvetu'l-Vuska*. Birleşik Krallık: Hindawi.
- Andrew, H. (2013), *Politics*. Dördüncü Baskı. China: Palgrave,
- Andrew, H. (2015), *Key Concepts in Politics and International Relations*. İkinci Baskı. London: Palgrave.
- Baktıaya, A. (2017), *Osmanlı Suriye 'sinde arapçılığın doğuşu, iletişim yayınları: sosyo ekonomik değişim ve siyasi düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balcı, A. (2018), *Ortadoğu ve Postkolonyalizm*. İstanbul: Pınar yayınları.
- Barrett, M. (1991). *The Politics of Truth From Marx to Foucault*. California: Stanford University press.
- Batatu, H. (1999), *Syria's Peasantry, the Descendants of Its Lesser Rural Notables, and Their Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Calhoun, C. (2012). *Milliyetçilik*. B. Sütçüoğlu (çev). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cassels, A. (2003). *Ideology and International Relation in Modern World*, London: Routledge
- Cleveland, W.L ve Bunton, M. (2009). *A history of the modern Middle East*. 4. Baskı. United States: Westview Press.
- Conduit, D. (2019). *The Muslim Brotherhood in Syria*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daver, B. (1968), *Siyasal Bilimlere Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayınları.
- De Mesquita, B. B. Smith, A. Siverson, R. M. ve Morrow, J. D. (2003). *The Logic of Political Survival*. London: The MIT Press.
- De Mesquita, B. B. ve Root, H. L. (Ed.). (2000). *Governing for Prosperity*, New Haven: Yale University Press.
- De Mesquita, Bruce Bueno ve Smith, Alastair (2011), *The Dictator's Handbook: Why Bad Behavior is Almost Always Good Politics*. Newyork: Public affairs.
- Diaz, N. R. (2018). *The Muslim Brotherhood in Syria The Democratic Option of Islamism*. New York: Routledge.

- Downs, A. (1957), *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper&Row Yayınevi.
- Eagleton, T. (1991), *Ideology: An introduction*. Birinci baskı, London-Newyork: Verso.
- El-Beyanûni, E.F. (2013), *Mezhep Meselesi ve Fıkhi ihtilaflar*. İkinci baskı Ebubekir Sifil (çev). İstanbul: Rihle yayınları.
- El-Haznevi, A. (2012), *Hazret ve Şahı Hazne*. Abdullah Demiray (çev). İstanbul: Semerkand Yayınları.
- El-Husri, S. (1963). *Önce Arapçılık*. Beyrut: Daru'l- ilim li'lmalayeen.
- El-Kevseri, M.Z. (2015), *Makâlatu'l-Kevserî*. İkinci baskı. Ebubekir Sifil (çev). İstanbul: Rihlekitap.
- Enelow, J. ve Melvin J. H. (1984). *The Spatial Theory of Voting*. London: Cambridge University Press Archive.
- Fox, J. (2018). *An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practice*. Newyork: Routledge.
- Gencer, B. (2008). *İslâm'da Modernleşme 1839-1939*. İkinci Baskı. Ankara: Doğu-Batı yayınları-78.
- Geuss, R. (1981). *The Idea of A Critical Theory: Habermas and Frankfurt school*. United States of America: Cambridge University Press.
- Giddens, A. (1972), *Politics and Sociology in the Thought of Max Weber*. London: Macmillan Press.
- Halverson, J. R. (2010). *Theology and Creed In Sunni Islam: The Muslim Brotherhood, Ash'arism and Political Sunnism*. Newyork: Palgrave Macmillan.
- Hinich, M. J. ve Michael C. M. (2010). *Ideology and the Theory of Political Choice*. Michigan: University of Michigan Press.
- Hobbes, T. (1894). *Leviathan or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*. No: 21 G. Routledge and sons.
- Khoury, P. S. (1983). *Urban notable and Arap Nationalism: The politics of Damascus 1860-1920*. Princeton: Princeton University Press.
- Khoury, P. S. (1987). *Syria and The French Mandate: The Politics of Arab Nationalism 1920-1945*. Princeton: Princeton University Press.
- Korkusuz, M.Ş. (2010). *Nehri'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendi*. İstanbul: Kilim Matbaacılık.

- Küçüoğlu K.ve Cevizci A. (2019), *Batı Düşüncesi Felsefi Temeller*. Altıncı Baskı, İstanbul: ISAM yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1982). *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*. Ankara: Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Lewis, B. (2015). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. B. Turna (çev). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Luizard, P.J. (2016). *İslam Topraklarında Otoriter Rejimler*. E. Demircioğlu (çev). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Machiavelli, N. (1976), *The Prince*, Jame B. Atkinson (Çev). Indianapolis, Hackett Publishing Company, Inc, Birinci baskı.
- Mardin, Ş. (1995). *İdeoloji*. Üçüncü Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Morgenthau, H. J. (1985). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Revised by Kenneth W. Thompson. Newyork: A. A. Knopf Publishing.
- Norris, P. ve Inglehart, R. (2004), *Sacred and Secular : Religion and Politics Worldwide*. Newyork: Cambridge University Press.
- Pierret, T. (2013). *Religion and State in Syria: Sünni Ulema from coup to revolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, P. ve Inglehart, R. (2004). *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Riker, W H. (1962). *The Theory of Political Coalitions*. New Haven and London: Yale University.
- Riley, M. (1988). *Power, Politics and Voting Behaviour, Harvester wheatsheaf, London*
- Rosenthal, Erwin I.J (1962). *Political Thought in Medieval Islam: An introductory outline*. Edinburgh: Cambridge University Press.
- Russell, Bertrand. (2004). *Power: A new social analysis*. Birinci baskı. London: Routledge Classics.
- Selvi, D. (2013). *Ehl-i Sünnet İnancı*. 22. Baskı. İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Shoup, John A. (2018). *The Greenwood Histories of The Modern Nations: The History of Syria*. California: Greenwood.
- Sifil, E. (2017). *Ehl-i Sünnet Akâidi*. 4. Baskı. İstanbul: Rihlekitap.
- Sifil, Ebubekir (2015). *İhyâ ve İnşâ*. 2.baskı, İstanbul: Rihlekitap
- Şen, S. (2010). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. 2. Baskı, İstanbul: Hemen Kitap Yayınları.

Tirmizî. İman, 18 (Tirmizî'nin *Sünen* adlı eserinin İman bölümünün 18. bâbı).

Vasquez, John A. (1998). *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*. (No. 63). Cambridge University Press.

Weber, Max (2013). *Bürokrasi ve Otorite*. H. Bahadır Akın (Çev). Altıncı baskı. Ankara: Adres Yayınları.

Wickham, C. R. (2013). *The Muslim Brotherhood: Evolution of an Islamist Movement*. Princeton: Princeton University Press.

Ziyâüddin Gümüşhânevi, A. (2014). *Ehl-i Sünnet İtikadı*. Abdulkadir Kabakçı-Fuad Günel (çev). İstanbul: Bedir Yayınevi.

Sürekli Yayınlar

- Akdemir S. (2000). Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü. *Avrasya Dosyası Dergisi*. Cilt: 6. Sayı: 1, s. 201-237.
- Atlıoğlu Y. (2017). Suriye’de Radikal Milliyetçilik: Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi Örneği. *Bilge Strateji*. Cilt: 9. Sayı: 16, s.69-96.
- Aydın, H. (2003). İbn Teymiyye’ye Göre Kelâm ve Kelâmcılar. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt :VII/1. s. 211-233.
- Bak, D. ve diğerleri (2019). Domestic Political Consequences of International Rivalry. USA: *Journal of Conflict Resolution*.
- Bakkaloğlu, M.K.A. (2005). Mustafa es-Sibai (1915-1964) ve Eserleri. *İslam Hukuku Araştırmaları dergisi*. Sayı:6, s. 399-408.
- Bostan, M.H. (2019). Said Halim Paşa ve Fikirleri. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum. Cilt: 8. Sayı: 22, s. 53-90.
- Burke, P.J. (2012), Economic Growth and Political Survival. The B.E. Journal of Macroeconomics. Cilt: 12, Sayı: 1.
- Büyük, C. (2004). Orta Çağ Batı Düşüncesinde Hristiyanlık -Siyaset İlişkisine Genel Bir Bakış, *Dini Araştırmalar*; Cilt: 7. s. 131-138.
- Ceran, İ. (2016). Puvatya Savaşı. Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt:4. Sayı:8, s. 17-47.
- Cohen, R. (1978). Threat Perception in International Crisis. *Political Science Quarterly*. Cilt: 93. Sayı:1. s. 93-107.
- Cozette, M. (2008). What Lies Ahead: Classical Realism on the Future of International Relations. *International Studies Review*. Sayı: 10, s. 667–679.
- De Mesquita, B. B., Morrow, J. D., Siverson, R. M. ve Smith, A. (1999). Policy Failure and Political Survival: The contribution of political institutions. *Journal of Conflict Resolution*. Cilt: 43. Sayı: 2. s. 147-161.
- De Mesquita, B.B. ve Smith, A. (2008), Political Survival and Endogenous Institutional Change, *Comparative Political Studies*. Cilt: 42, s. 167-197.
- Demirel, A. (2019A). Ortadoğu’da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946). Cilt: 1. Sayı: 1, s. 69-89.
- Drysdale, A. (1979). Ethnicity in the Syrian Officer Corps: A Conceptualization. *Civilisations*. Cilt: 29. Sayı: 3/4.
- Ezikoğlu, Ç. (2021). Türkiye Siyasetinde Bir Siyasal Beka Aracı Olarak 28 Şubat. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 46, s. 85-100.

- Hasi, K. (2014). Teolojik Bazı Kavramlar ve Dinsel-Seküler Otorite Sorunu Üzerine: Luther-Kalvin. Tarih Okulu Dergisi. s. 253-273.
- Hodaloğulları Vatansever, Z. (2017). Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi. Journal of International Social Research. Cilt: 10. Sayı: 52, s. 405-412.
- Karadeniz, Y. (2019). Siyasi Güç ve Dini Meşruiyet Açısından Büyük Selçuklu-Abbasi Halifeliği İlişkileri. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt: 8. Sayı: 2. s. 2060-2081
- Karaduman, İ. C. (2020), Thomas Hobbes ve Leviathan'ı Üzerine Bir İnceleme: Yönetim Bilimi'ni İçeriye Almak, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi. Cilt: 3. Sayı: 1. s. 114-137.
- Karatepe, Ş. (2000). Osmanlı'da Din ve Devlet İlişkisi, Yeni Türkiye
- Kavak, Ö. (2009). Dünyevi Bir Fıkıh İnşasına Doğru: Reşid Rıza'nın Fıkıh Usulü Eleştirisi ve Modern Fıkıh Düşüncesi. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: 37. Sayı:2. s. 35-72.
- Kazak, C. (2023B). Suriyede Baas Rejimine Karşı Muhalif Bir Hareket Olarak İhvanı Müslimin Cemiyeti. Cilt: 3. Sayı: 1, s. 167-189.
- Koca F. (2015). İslâm Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristliği. Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Akademi Dergisi. Cilt: 1. Sayı 1-2.
- Koç, E. M. (2020). Ahmet Cevdet Paşa ve Modernizm'e Bakışı. Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi. Cilt: 2. Sayı: 3, s.165-178.
- Leigh, A. (2009), Does the World Economy Swing National Elections?. Oxford Bulletin of Economics and Statistics. Cilt: 71. Sayı: 2. s. 163–181.
- Lonardo Dı, L. ve diğerleri (2020). Autocratic Stability in the Shadow of Foreign Threats, American Political Science Review, s. 1–19.
- Medding, P. Y. (1982). Ruling Elite Models: A Critique and an Alternative. Political Studies 30. No 3. S. 393-412.
- Okumuş, A. (2000), Modern Siyaset Düşüncesinde Meşruiyet Fikrinin Serencamı, Divan Dergisi. Sayı:8, s. 105-122.
- Okumuş, E. (2001). Din-Devlet İlişkilerine Meşruiyet Kavramı Etrafında Bir Yaklaşım, Marife, Cilt: 1. Sayı: 3. s. 7- 29.
- Okur, M.A. (2009). Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası- Bilig. Sayı 48, s.137-156.
- Özdemir, G. (2014), Weberyen Anlamda Türklerde Otorite Ve Meşruiyet İlişkisi, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:9, Sayı: 2. s. 69-90.

- Palmer, H. ve Whitten, G. (1999). The electoral impact of unexpected inflation and economic growth. *British Journal of Political Science*. United Kingdom. Cilt: 29, s. 623–639.
- Pipes, D. (1989). The Alawi Capture of Power in Syria. *Middle Eastern Studies*. Cilt: 25. Sayı: 4, s. 429-450.
- Rousseau D. ve Rocio, G.R. (2007). Identity, Power, and Threat Perception: A Cross-National Experimental Study. *The Journal of Conflict Resolution*. Cilt: 51. s. 744-771
- Singer, J. D. (1958), Threat-Perception and the Armament-Tension Dilemma. *Journal of Conflict Resolution*. Cilt: 2, Sayı: 1, s. 90-105.
- Sönmez, M. (2002). İslâm Modernizminin Doğuşu ve İki Önemli Temsilcisi: Afgânî ve Abduh'un Modernist yönlerine Kısa Bir Bakış. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı:18.
- Şenzeybek, A. (2011). Başlangıçtan Günümüze Dürzilik. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 31, s. 173-216.
- Şenzeybek, A. (2013). Suriye'de Dürzi-Nusayri-İsmaili ve Sünni İlişkileri. *Mezhep Araştırmaları*. VI/2, s. 469-493.
- Teitelbaum J. (2004). The Muslim Brotherhood and the “Struggle for Syria”, 1947–1958 Between Accommodation and Ideology. *Middle Eastern Studies*. Cilt: 40. Sayı: 3, s. 134-158.
- Tekdal Fildiş, A. (2018). France's Imperial Ambitions and Establishment of the French Mandate in Syria. *Journal of Emerging Economies And Policy*. Cilt: 3. Sayı: 1.
- Tortuk G., Bilgehan, B. and Nejdett D. (2019). İbn Haldun'da Siyasî Otorite ve Meşruiyet Problemi. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*. s. 49-68
- Tsang, E.W.K. (2014). Generalizing from Research Findings: The Merits of Case Studies. *International Journal of Management Reviews*. Sayı: 16, s. 369–383.
- Windsor, L. ve diğerleri (2017), Leader Language and Political Survival Strategies. *International Interactions*.
- Wolfers, J. (2002). Are Voters Rational? Evidence from Gubernatorial Elections. *Stanford GSB. Working Paper No: 1730*.
- Yörükân, Y.Z. (1953). Vahhabilik. *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt:2, Sayı:1, s. 51-67
- Zabunoğlu, Y.K (1957). Thomas Hobbes, Hayatı, Eserleri ve Hukuki Fikirler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. No:1, s. 219-240

Tezler

- Az, A. (2021). Nakşibendi-Halidiliğin Bir Kolu Olarak Haznevilik (Tarihsel Süreç, Şahsiyetler, Usûl, Erkan). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilgenoğlu, A. (2006). II Meşruiyet Dönemi Arap Milliyetçi Cemiyetleri ve Faaliyetleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, H. (2001). *Siyasal iktidar ve meşruiyet: Meşruiyetin tipolojisi, fonksiyonları ve araçları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, D. (2019b). Askeri darbelerin Suriye siyasetine etkileri 1949-1970, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü.
- Güzel, E. (2020). Modern Suriye'nin Oluşumu (1914-1946). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi. Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.
- Hekmat, S. H. (2019). Satı El-Husri ve Arap Milliyetçiliği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jado, K. (2019). Suriye'de Milliyetçiliğin Doğuşu ve Ulemanın Buna Bakışı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi. Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.
- Krastev, R. (2019), *Identity Claims and Leader Survival*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. North Texas üniversitesi. Siyasal bilimler.
- Kurt, V. (2016). Otoriter Arap Rejimlerinde Değişim, Süreklilik ve Ordu: Karşılaştırmalı Perspektiften Mısır ve Suriyeş Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbek, G. (2010). Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu: İttihat ve Terakki Döneminde Türk-Arap İlişkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toro, M. E. (2021). *The Rise and Fall of Mosaddeq: Political Survival, Ideology, and Revolutionary Coalitions*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Washington: Washington Üniversitesi Sosyal Bilimler.
- Uslu, H. (2020). Political Opposition Against The French Rule in Mandate Syria. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kitap bölümü

- Bannerman, M. G. (1980). *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*. David E. Long ve Bernard Reich (Ed.). Syrian Arab Republic (231-252). Colorado: CO: Westview Press.
- Haşıl, H. (2023). *Müslüman Kardeşler'in Rejimlerle İlişkileri ve Ulusötesi Niteliği*. A. Bozkurt ve M. Rakipoğlu (Ed). Suriye'de Müslüman Kardeşler (217-231). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Kazak, C. (2023). *Müslüman Kardeşler'in Rejimlerle İlişkileri ve Ulusötesi Niteliği*. A. Bozkurt ve M. Rakipoğlu (Ed). Mısır: Müslüman Kardeşler Hareketi (87-105). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Mercan, H. H. (2023). *Müslüman Kardeşler'in Rejimlerle İlişkileri ve Ulusötesi Niteliği*. A. Bozkurt ve M. Rakipoğlu (Ed). Müslüman Kardeşler'in Düzen Tasavvuru ve Siyasal Stratejisi (25-39). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Okur, M..A ve Salık, N. (2016). *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politikası*. M.A Okur ve N. Salık (Ed). Osmanlı İdaresi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye (1-28). Ankara: Nobel Yayınları.
- Özgöker, U.C. ve Çelik, H. (2016). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. Hasret Çomak ve diğerleri (Ed). Suriyeli Sünniler (191-198). 1. Baskı. İstanbul: Beta.
- Salık, N. (2021). *Başlangıcından Günümüze Türk Tarihinde Doğu Akdeniz*. H. Doğan ve A. Demir (Ed). Demokrasiden Diktatörlüğe Suriye'de Siyasal Sistemin Evrimi (247-274). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Shehadeh, L.R. (2011). *The Origin OF Syria Nationhood: Histories, Pioneers and Identity*. Adel Beshara (Ed.). The name of Syria in ancient and modern usage (17-29). London and Newyork: Routledge Studies in Middle Eastern History.
- Şöhret, M. (2016). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. Hasret Çomak ve diğerleri (Ed). Suriye'nin Siyasal Yapısı (39-83). 1. Baskı. İstanbul: Beta.
- Tabak, H. (2023). *Müslüman Kardeşler'in Rejimlerle İlişkileri ve Ulusötesi Niteliği*. A. Bozkurt ve M. Rakipoğlu (Ed). Siyasi Partilerin Ulusötesi Niteliği ve Müslüman Kardeşler İçin Anlamı (57-71). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Yıldırım, Z. (2016). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. Hasret Çomak ve diğerleri (Ed). Suriye Siyasal Tarihi (3-30). 1. Baskı. İstanbul: Beta.

Konferans Bildirisi

Turan, A. (2017). Bir Mutasavvıf Olarak Şeyh Ahmed El-Haznevî ve Nakşibendiyye-i Hâlidîyye Tarikatının Haznevî Dergâhı. MevlânâHâlid-İ Bağdâdî ve Hâlidiliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi Sempozyumu Bildirileri Kitabı. (Ed. Prof. Dr. Orhan Başaran). 4-5 Mayıs 2017, Bingöl. 395-407.

Raporlar

Ataman, M. (2012). Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum (Rapor No:6). Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).

Ansiklopedi

Eren, M (2019). Haznevi/Şah-ı Hazne, Ahmed el-Haznevi. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (1-3). Ahmet Yesevi Üniversitesi.

Şeşen, R. (2009). Selâhaddîn-i Eyyûbî. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C.36, 337-340). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Tomar, C. (2009). Suriye. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C.37, 545-550). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Diğer Kaynaklar

El-Haznevi, A. (t.y). Mektubat-ı Şahı Hazne. Yayınlanmamış Mektuplar. Alaaddin Haznevi. (Düzenleyen). Vahid Muhammed (Der). Düzenleme tarihi: 2013.

ÖZGEÇMİŞ

Cumhuriyet Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde (2013) lisans eğitimini tamamladı. Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler alanında 2016 yılında yüksek lisansını yaptı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları bölümünde doktora eğitimine başladı. Ortadoğu’da din, toplum ve siyaset üzerine çalışan Aksoy, 2023 yılında “Osmanlı Sonrası Dönemde Suriye’de Sünniliğin Siyasi Bekası (1920-1970)” teziyle doktora derecesini aldı. Aksoy ana dili olan Kürtçe’nin yanı sıra iyi derecede İngilizce ve Arapça bilmektedir.

